

విజ్ఞప్తి.

'వర్తమానతాబ్దినన్తయాచార్యులవారు' (మా. ఆముక్త. సంజీవని) రచించిన యీ ప్రాధివ్యాకరణమునకు నేటికి ఈవ్యాఖ్య వెలువడగలగుట చాలశుభము. శ్రీ ఆచార్యులవారు గతించియే నేటికి విజయనాటసంవత్సరములు (1891-1947). ఈ వ్యాఖ్యాకర్తలైన శ్రీ తాళ్లూరు ఆర్కాగముపిళ్లగారు చిత్తూరుమండలవాసులు. పిళ్లకోటముచే వీరు ద్రవిడులని పలువురు శ్రమించుచున్నారు వీరిపూర్వులు తొలత దాక్షిణాత్యుత్తయైనను వినాడో ద్రవిడుమండలమునువీడి ఆంధ్రదేశముంజొచ్చి శ్రీకరణాధికారమునే నిర్వహించుచు ప్రభువుల యాస్థానములయందుండి క్రమముగా నేటి చిత్తూరుమండలమందలి నారగంటిపాలెము జమీనునకుచేరిన పేల్కూరు ప్రవేశించి ఆపాలెగార్లతో సమాన ప్రతిపత్తి నందియుండిరి. దాదాపు మూడుశతాబ్దములనుండియు వీరికుటుంబమువా రీదేశమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది వీరి పితామహులైన శ్రీ గోపాలపిళ్లగారు సంస్కృతాంధ్రములయందు చక్కని ప్రవేశముగలవారై, యోగాభ్యాసనిరతులై, ఎనుబదియేండ్లు జీవించి బ్రహ్మరంధ్రమున ప్రాణత్యాగ మొనరించిరట. వీరు తరిగొండ వెంగమాంబగారి సమకాలికులుగానుండి ఆయన రచించిన గ్రంథములకు వెక్కిరికికి స్వయముగా ప్రతులు రచించి యుంచుకొనియున్నారు.

ఇట్లే వీరికి మాత్ర మహుల వరుసవారైన కొండకుప్పము ఆరుముగస్వాములవారును పెదతండ్రిగారైన శ్రీ కాళిపిళ్లగారును సంస్కృతాంధ్రములయందు ప్రవేశము గలవారేగాక సంగీతాచిక్షములలో ప్రసిద్ధులైయుండిరి. ఇందు శ్రీ కాళిపిళ్లగారు శ్రీ త్యాగరాయస్వాములవారికిష్ట్యులతో సాంగత్యము నందియుండి సభాశ్యులై సన్నని సింఘి దేశసంచారము గావించి తరించిరి.

ఇట్టి సదవ్యక్తమున జనించిన శ్రీ ఆర్కాగము పిళ్లగారు పెద్దల యాంధ్రాభిమానమును వీడక దాదాపు ఇరువదిసంవత్సరములుగా నాంధ్రాభ్యాసపరులై తత్ఫలితముగా నీవ్యాఖ్యను రచించి మా కొంసంగినందులకు వారికి మాధన్యవాదములు.

శ్రీః

బాలబోధసుధాపరనామ

కుమారదేవపండితీయము

అను

ప్రాధ్వ్యాకరణవివరణము

వ్యాఖ్యాత్రుపోష్టతము.

ఈ 'త్రిలింగలక్షణశేషము'నకు ప్రాధ్వ్యాకరణమని సర్వజన వ్యవహారసిద్ధంబగు నామాంతరముగలదు. కాని ఈ నామము కృతికర్త కల్పితము కానట్లు తోచుచున్నది. దీనిని రచించినవారు శ్రీమూర్తి బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు. వీరు గడచిన శతాబ్దియందుండినవారే కావున వీరిం గూర్చి యిప్పటి విద్వత్లోకమునకుం దెలియనివియు, ఇప్పుడు క్రొత్తగాఁ ద్రవ్వి చెప్పవలసినవియు నగు విషయము లెక్కువలేవు. ఏతద్ ప్రాధ్వ్యాకరణప్రసక్తిని తాము రచించిన గ్రంథాంతరములను స్వీయపీఠికలో ఆచార్యులవారే నెలవిచ్చియున్నారు. కాబట్టి అందుం గూర్చిన పెంపకమును ఇటు అక్కటలేదు.

శ్రీ పరవస్తు చిన్నయసూరిగారి బాలప్రాధ్వ్యాకరణమునకు లొంగని కవి ప్రయోగములను సాధించుటకునై ఈప్రాధ్వ్యాకరణము ఉత్పన్నమైనది. చింతామణిలోని విషయములను సామాన్యముగా బాలప్రాధ్వ్యాకరణము సంగ్రహించినది; మిగిలిన కొన్నింటి నిది పూరించినది. బాల

వ్యాకరణమున సర్వనామముల రూపసాధన ప్రక్రియలేదు; చింతామణిలో సంక్షిప్తముగ నున్నది. చింతామణియందు కొఱవడిన దానిని మాత్రమే 'త్రిలింగలక్షణశేషము' సాధించినది. కావున నియ్యది గొన్ని యెడల బాలవ్యాకరణమునకును, గొన్ని యెడలఁ జింతామణిని శేషమని చెప్పదగియున్నది. అయినను బాలవ్యాకరణ మనుదానికి ప్రతిభటముగ ప్రాధికార వ్యాకరణమన్న వ్యవహార మీపాత్రమునకు మెండగుటచేఁ జాలవఱకు నిది బాలవ్యాకరణ శేషమనియే చెప్ప నొప్పును. 'శేష' సంజ్ఞితమైనంత మాత్రంబుననే ఇందుఁ జెప్పబడిన విషయములెల్ల నపూర్వములని భ్రమింపరాదు. వానంబెక్కులు ప్రాచీన వ్యాకరణములలో నొకదానఁగాకున్న నింకొకదాననైన నున్నట్టివే యనుట పునరుక్తము. 'బాలము' నీ 'ప్రాధికారము' పూరించువిధము ప్రాయశఃకముగ నెట్లుండుననఁగా, అందు అనింద్యగ్రామ్యములుగఁ జెప్పబడినవి ఇందు అగ్రామ్యములుగ కొనఁబడుచుండును. అందు నింద్యగ్రామ్యములుగఁ జూపబడినవి ఇందు అనింద్య గ్రామ్యములుగా నేర్పడుచుండును. ఇట్లగుటకెల్ల అర్వాచీన కవుల ప్రయోగములును శిష్టజన వ్యవహారములును ప్రమాణీకరింపఁ బడుచుండును. సూత్రించిన విషయములకెల్లఁ బ్రయోగములఁ జూపు నిందలి పద్ధతిమాత్రము కరము శ్లాఘ్యమనక తప్పదు.

తా. ఆర్జుగం పిళ్ళ.

స్వాకర్ష్య పోష్టము.

పండితోత్తముండును సజ్జనాగ్రేసరుండు నగు మజ్జనకుండు నాయెడ స్వామి భావంబును దానభావంబును నెఱసి మిత్రభావంబు నెఱచు బ్రారంభించుతఱి నాకు యథోచితంబుగఁ గవితాధార యొకింతగలుగ, తోడనే నాకు బాలవయోవస్థాకాల వాసస్థానంబైయున్న నాగపట్టణం బను దివ్యదేశంబున దివ్యమంగళవిగ్రహంబుతో నన్వర్థాభిధానుండై వేంచేసియుండెడు శ్రీ సౌందర్యరాజస్వామినిఁ బద్మరూపంబునం బ్రస్తుతింప మఱివొడమి, ఏను ద న్నామాంకితంబుగ నాంతము శబ్దాలంకారసహితంబై యుండ నొక్క శతకంబు గావించితి. తదనంతరము విద్యావిచార తత్పరుండ నై కొన్ని హాసంబులు కడపి యంత నాంధ్రశబ్దరత్నాకరం బు నకారాది నిఘంటు వొకటి వ్రాయ నుద్దేశముతో గ్రంథశోధనము సేయ దొరంకొని తద్విఘ్న నిరస నార్థంబు త దధిదేవతాస్తవం బొనరింపంపలంచి తదంకితంబుగ నాంతము వర్ణాలంకార సహితం బైయుండ నొక్క శతకంబు రచియించితి. అంత నా నిఘంటువు వ్రాయ నుద్యమించి వ్రాయుచు వ్రాయుచుఁ దన్మూలంబున పిదపిఁ జననహాసంబుగ వైకృత దీపిక, సంస్కృతాంధ్ర ద్రవిడ మాహాభాసహితం బగుపదార్థ నామశోకము, బాల చంద్రోదయము, ఆలఘుకాముని, త్రివిధంబగు సీతమాల యను నీ పుస్తకంబులను గ్రమంబుగ విరచించి ముద్రింపించి పిమ్మట భారతాది గ్రంథములయందు సంగ్రహించి యుంచిన సీతపద్యములను గొని స్త్రీజనసామాన్య పఠనయోగ్యుంబగు సతీధర్మసంగ్రహం బను నొకపుస్తక మేర్పఱిచి యచ్చువేయించి, అట్లు మిగులఁ బూనికతోఁ బ్రారంభించి వ్రాయుచుండిన యా గొప్పనిఘంటువును వ్రాసి పరిసమాప్తిఁ బొందించితిని. ఇంతకు ముందు నా వప్తిపూర్తి నమనుంబునఁ బ్రపన్న పారిజాత మను నొకప్రపత్తిగ్రంథము నఱువది పద్యములు గలదానిగా నొకటి సంతరించి ముద్రింపించితిని. తుద కిప్పుడు తద్ భారతాదిగ్రంథ పరిశోధనంబుచే దొరకిన విశేషలక్షణ ప్రయోగముల నేర్పి ఊర్పి త్రిలింగలక్షణశేషం బను నొక యథూర్వవ్యాకరణమును దీని వ్రాసితిని. ఇందలి లక్షణము లసాధారము లనియు నియ్యది విద్యార్థుల కత్యంతోపకారక మనియు మంచి మనసుతోఁ బరికించువారికెల్లఁ జక్కఁగాఁ దెల్లము కాఁగలదు.

శాన శక్తిమంతులు యథాశక్తిని దీరిని విద్యార్థుల యుపయోగమునకుఁ జేవల
యునని యేను మిక్కిలి కోరికగలవాఁడనై యున్నాఁడను.

బ. సీతారామాచార్యులు.

సంకేతాక్షర వివరణము.

అని.	అనిరుద్ధచరిత్రము.
ఆము.	ఆముక్తమాల్యద.
ఉ-రా.	ఉత్తరరామాయణము.
ఉ-హరి.	ఉత్తర హరివంశము.
కవిక.	కవికర్ణరసాయనము.
కళా.	కళాభూష్టదయము.
కాశీ.	కాశీఖండము.
చంద్ర.	చంద్రభానుచరిత్రము.
చంద్రా.	చంద్రాంగద చరిత్రము.
జై.	జై మినిభారతము.
నిర్వ.	నిర్వచనోత్తరరామాయణము.
నై.	నైషధము.
పర.	పరమయోగి విలాసము.
పాండు.	పాండురంగమాహాత్మ్యము.
పారి.	పారిజాత'పహరణము.
ప్రభా.	ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము.
భర్తృ.	భర్తృహరి.
భల్లా.	భల్లాణచరిత్రము.
భాగ.	భాగవతము.
భార.	భారతము.
భీమ.	భీమఖండము.
భోజ.	భోజరాజీయము.

మార్క.

య.

రా.

రాఘ.

రామా.

రుక్మాం.

లక్ష్మీ.

వసు.

వి.పు.

విక్ర.

విజ.

విజ్ఞా.

వీర.

వేం.పంచ.

శకాం.

శివ.

శుక.

శేష.

సత్య.

సా.

స్వా.

హరి.

హరిశ్చ.

మార్కం డేయపురాణము.

యయాతిచరిత్రము.

రామాయణము.

రాఘవపాండవీయము.

రామాభ్యుదయము.

రుక్మాంగదచరిత్రము.

లక్ష్మీనృసింహవతారము.

వసుచరిత్రము.

విష్ణుపురాణము.

విక్రమార్కచరిత్రము.

విజయవిలాసము

విజ్ఞానేశ్వరీయము.

వీరభద్రవిజయము.

వేంకటనాథుని పంచతంత్రము.

శకాంకవిజయము.

శివయోగసారము.

శుకసప్తతి.

శేషధర్మము.

సత్యభామా సాంత్వనము.

సారంగధరచరిత్రము.

స్వారోచిష మనుసంభవము

హరిపంశము.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

బాలబోధనుధాపరనామ

కుమారదేవపండితీయము

త్రిలింగలక్షణశేషము

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము

అవతారిక. భగవానుడు సత్యస్వరూపుడు గావున నిట గ్రంథాదిని భగవత్ ప్రశంసగా సత్యప్రశంసఁ జేయుచున్నాఁడు—

క. సత్యము శ్రేయము జనులకు,
సత్యము దక్కొందు లేదు సద్ భర్త, మఱి
యత్యలఘు తపః ఫల మిడు,
నిత్యతః పాటిల్లు దాన నిఖి లార్థంబుల్.

వ్యాఖ్య. జనులకు, సత్యము, శ్రేయము = మేలైనది, సత్యము, తక్కు = తప్ప, ఒండు = వేటొకటి, సద్ భర్తము = శ్రేష్ఠమగు ధర్మపు, లేదు, అదే = అసత్యమే, అతి అలఘు తపఃఫలము = మిక్కిలి తీవ్రమగు తపస్సువలనఁ గలుగు ఫలమును, ఇడుక్ = ఇచ్చును. దానక్ = అసత్యముచేత, నిఖిల అర్థంబుల్ = అన్ని ప్రయోజనములును, నిత్యతః = కాశ్యకత్వముతో, పాటిల్లుక్ = జెలయును.

సూ. ౧ ఆంధ్ర భాషకు వర్ణంబు లేఁబడియైదు.

అ అ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ డ ట ఠ డ ణ త థ ద ధ న,
క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ ఛ జ ఞ ఝ ఞ ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ధ న,
ప ఫ బ భ మ, య ర ల వ, శ ష స హ, శ.

బ్రాహ్మగ్రహణము సంస్కృత ప్రాకృత భాషా వ్యాకరణజ్ఞుల సమృతము. అయ్యది మంత్ర శాస్త్ర ప్రసేధము, యవలలవలె రేఫంబును బ్రయత్న భేదంబుచే ద్వివిధంబు గాన శబ్దకాననాదులచేత నలఘురేఫము పఠాంతరముగా గ్రహించఁబడదయ్యె. ఊకారము సంస్కృతవ్యాకరణ

మలయందును నిఘంటువులయందును హిత పవమధ్యమునందుఁ బరిపఁ
బడుటఁజేసి యది వర్ణాంతరము గాదు, సంయుక్తాక్షరమని తెలియ
వలయు.

వ్యా. ఇది బాలవ్యాకరణమందలి మొదటి నాలుగుసూత్రములకును బూరకము.
సూరిగారు బాలవ్యాకరణమున నాంధ్రభాషకు సంస్కృత ప్రాకృతభాషలతో నుండు
సంబంధము మొదలుపెట్టి నాయాభాషల వర్ణముల 1, 2 సూత్రములచే విశదపఱచిరి.
అనంతరము తత్సమేతరమగు నాంధ్రంబునకు ముప్పదియాఱు వర్ణములని రివ సూత్రం
బునను, ఋకారాదివర్ణములు పందొమ్మిదియుం దత్సమములం గూడి నాంధ్రంబునం
జొచ్చునని 4 వ సూత్రంబునను చెలిపిరి. ఉక్త ఋకారాదివర్ణములఁగఁ గొన్ని తత్స
మములం గూడియేకాక యన్యదేశ్యంబులం గూడియు నాంధ్రమున వ్యవహరింపఁ
బడుచుండుటఁజేసి తత్సమ తదభవ దేశ్యపదములం దగపడు నక్షరములన్నింటి నాంధ్ర
భాషకుఁ జెందినవానిం గా భావించుటయే మెఱుంగనియెంచి ఆచార్యులవారు సూత్రించు
చున్నారు “అంధ్రభాష” కిత్యాది. అచ్చలెఱుగు వర్ణములు ముప్పదియాఱింటితో
సంస్కృత సమాన్యదేశ్యాదులంగూడి వ్యవహరింపఁబడు ఋకారాది వర్ణములు పందొ
మ్మిదియుం జేరఁగా వర్ణములు మొత్తము ఏఱదియై దగునని యర్థము. ఏఱదియైదింటిని
జరిగఁజించుచున్నాఁడు. ‘అ అ’ ఈత్యాది. బ్రాహ్మరగ్రహణంబునకుఁ బ్రమాణముం
జెప్పుచున్నాఁడు: ‘సంస్కృత ప్రాకృత భాషావ్యాకరణాభిసంప్రతము.....మంత్ర
కాస్త్రప్రసిద్ధము’ అని. అలఘు రేఫము వర్ణాంతరముగామికి శబ్దకాసనాదుల యభ్యుపగతిం
చెల్పుచున్నాఁడు ‘యవలవలె’ నిత్యాది. క్షకారము వర్ణాంతరముగాఁ గైకొనఁబడ
మికి నుపపత్తి నుపన్యసించుచున్నాఁడు: “సంస్కృతవ్యాకరణములయందును” ఇత్యా
దిగా. ఇఁకను సంస్కృతాది మిశ్రమగు మనభాషనే నన్వయాదులు తెలుఁగు తెనుఁగు
వికృత్యాంధ్ర నామముల వ్యవహరించియుండఁగా శుద్ధజాతీయ పదజాలము తెనుఁ
గనియు, సంస్కృత ప్రాకృత సంకలిత మాంధ్రమనియు భ్రమ ఈ ‘ప్రాధ ప్రథమ’
సూత్రమువలనఁ గలుగుచున్నదని దూసివ్యాఖ్యాత లనిరి. అట్టిభ్రమ గలవారి కది
యందుఁగాక, అందులకు పేతువు ఈ సూత్రమనుటకు ఆస్పదము చాలదు.

అవ. అకారాదులు కకారాదులు అని వర్ణములం గారప్రత్యయంతములంగను
రేఫమని రవర్ణము నిఘప్రత్యయంతముగను నిదేశించుట బాలవ్యాకరణమున నున్నను

తత్సాధకవిధియందు లేదు. కావున సూత్రించుచున్నాడు, పౌష్కవ్యాకర్త.

సూ. ౨. నిర్దేశ విధానోచ్ఛారణంబులం దఱచుగ అవర్ణాదులు
కార ప్రత్యయంతములను రవర్ణ మిఫ ప్రత్యయంతము నగు.

ఉ. అకారమునకు ఉకారము వచ్చును, కకారమునకు గకారము వచ్చును, లకారమునకు లేఘము వచ్చును, మొ; అకారము, ఇకారము, అకారము, లేఘము మొ. తఱచుగ ననుటచే గేవల వర్ణోచ్ఛారణమునం దీవిధి నిత్యముకాదని తెలియునది.

వ్యా. అవర్ణాదులు కారప్రత్యయ మంతమందుఁ గలవియు, రవర్ణ మిఫ ప్రత్యయ మంతమందుఁ గలదియు నగునన్నాడు. ఎప్పు డనఁగా 'నిర్దేశ విధానోచ్ఛారణములం' దనుచున్నాడు. నిర్దేశమనం జేర్చొనుట, విధాన మన వర్ణముల నొండొకదానికి అగమముగనో అదేశముగనో విధించుట. ఉచ్ఛారణ యనం బలుకుట. అక్షణచే ఉచ్ఛారణాసౌకర్య మర్థము. ఉదాహరించుచున్నాడు 'అకారమునకు' ఇత్యాదిగా. ఉదాహరణములు మూడేల యన్న-సూత్రమం దవర్ణాదు లనుటచే ఆచ్చులను హల్లులును ఉభయమును గ్రహింపవలె నని వ్యాకర్తహృదయము. ఆచ్చులకుఁ గారప్రత్యయము చేర్పఁదగినందుల తుదాహరణము 'అకారమునకు ఉకారము వచ్చును'. అని; కారప్రత్యయమును హల్లులకుం జేర్పఁదగినందులకు 'కకారమునకు గకారము వచ్చును' అని. రవర్ణముతో నద్దానికిం బ్రత్యేకముగా విధింపఁబడిన యిఫ ప్రత్యయముం జేర్చి చూపను మూడవ యుదాహరణము 'లకారమునకు లేఘము వచ్చును' అని. 'అకారమునకు కకారమునకు లకారమునకు'—ఇవి నిర్దేశమునకును, 'ఉకారమువచ్చును, గకారము వచ్చును, లేఘము వచ్చును'—ఇవి విధానమునకును ఉదాహరణములు. ఉచ్ఛారణాసౌకర్యమాత్రమునకై కారప్రత్యయముం జేర్చుటకు నుదాహరణములు 'అకారము, ఇకారము' మొ. అవర్ణాదు లనుటలోని యాది శబ్దబోధ్య వర్ణములలోఁ జేరినదగుట రవర్ణమునకును కారప్రత్యయ మగుననుటకుదాహరణముగా నాప్రత్యయమును రకారాల ఘురూపమునకుం జేర్చి చూపుచున్నాడు—'అకారము' అని. ఇఫ ప్రత్యయమన్ననో రవర్ణమునకే యనుటకు 'లేఘము'. సూత్రమనం 'దఱచుగ' నన్నందులకుఁ బ్రయోజనముం జెప్పచున్నాడు. 'తఱచుగ ననుటచే' నిత్యాది. ఈ విధి నిత్యము కానందున కారేఫ ప్రత్యయములు రానప్పుడు నిర్దేశవిధానము లెట్లన్నఁ జెప్పచున్నాడు:

సూ. 3. ఒకచో హ్రస్వంబు దీర్ఘం బగు.

నిర్దేశవిధానములం గారేఫ ప్రత్యయములు రానియెడ హ్రస్వము నకు దీర్ఘము వచ్చునని యర్థము. ఉ. ఆకు ఊ వచ్చును, కాకు గా వచ్చును, లాకు రా వచ్చును.

వ్యా. కారేఫ ప్రత్యయములు తఱచుగ నగు ననుటచే నవి రానియెడల ఆరుదు అని సూచితము. దానినే స్పష్టార్థము మఱల నూచుచున్నాడు 'ఒకచో' నని. ముందఱి సూత్రమున 'నిర్దేశ విధానోచ్ఛారణము' దనుట నుండి 'నిర్దేశ విధానంబుల' దనుటకు అనువృత్తి చేసికొని 'ఒకచో' ననుటను వ్యాఖ్యానించుచున్నాడు— 'నిర్దేశ విధానంబులం గారేఫ ప్రత్యయములు రానియెడ' నని. 'హ్రస్వంబు దీర్ఘం బగు' ననుటను వివరించుచున్నాడు— "హ్రస్వమునకు దీర్ఘము వచ్చు" నని "దక్షిణానేయోగా" [౧-౧-౪౯] అను వ్యాకరణ పరిభాష ననుసరించి హ్రస్వమున కను దక్షిణి హ్రస్వస్థానము దని యర్థము. ఉదాహరణముల విచ్చుచున్నాడు మూటిని. మూడేల యన్న గార ప్రత్యయము వర్ణముల కన్నింటికీ విహితము, రవర్ణమునకు మాత్రము కార ప్రత్యయమును ఇఫ ప్రత్యయమును చెందును విహితములు. కారేఫ ప్రత్యయములు నిత్యము గామి, కార ప్రత్యయముం దోఱంగి నిర్దేశ విధానంబులం దీర్ఘత నందు ననుటకు ఆచ్చులకు నుదాహరణము 'ఆకు ఊ వచ్చును'; హల్లులకు: 'కాకు గా వచ్చును'. వర్ణము వినిటితోఁబాటు తనకగు కారప్రత్యయమును తనకు బ్రత్యేకముగఁ జెప్పఁబడిన యిఫ ప్రత్యయమును చెంది దోఱంగి రవర్ణమును నిర్దేశవిధానంబులం దీర్ఘత నందు ననుటకు నుదాహరణము 'లాకు రా వచ్చును.'

అవ. నిర్దేశ విధానంబులందు హ్రస్వమే దీర్ఘమగునని యుంటచే నా దీర్ఘముచే హ్రస్వమే బొంట్లు మగుగదా! ఇఱి నిర్దేశవిధాన విధాన విషయము లైన వర్ణములు దీర్ఘములే యగునేని యిప్పు డెట్లున్న సూత్రించుచున్నాడు—

సూ. ౪. దీర్ఘంబు దీర్ఘంబు.

నిర్దేశ విధాన విషయములైన వర్ణములు దీర్ఘము లయ్యెనేని అవి యట్లే యుండునని యర్థము. ఉ. ఐ కి టౌ వచ్చును మొ.

సూ. ౫. ఒకానొకచో జకారం బుభయం బగు.

శ్లేషయందు జకార మొక్కటియే యొక యర్థమునోదంత్యమును వే తొకయర్థమునఁ దాలవ్యమును అయ్యెడు నని యర్థము.

ఉ. 'అకట పాండురాజ యశ మెన్నవైతి' రాఘ. ౧. ఆ. (ఇట జకారము భారతార్థమునందు దఃత్వము; రామాయణార్థమునందుఁ దాలవ్యము నని యెఱుంగవలయు).

న్యాయసంస్కృతమున 'ఇచ యకానాంతాలా' యను శిక్షావాక్యముచే చ భజ యు భా లట తాలస్థానత్వము సిద్ధమగుచున్నది. కాని తెలుఁగుభాషలో నీ చ జ లటఁ గొన్నిచోట్ల దంతస్థానతయు సుచ్చార్థమున నగపడుచున్నది. దీని కనుగుణముగనే బాలవ్యాకరణమున సంజ్ఞా. ౮, ౯ సూత్రములు రచింపఁబడియే 'ఇ ఈ ఎ ఏ లం గూడిన చ జ లు తాలవ్యంబులు.' 'అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఔ లం గూడిన చ జ లు దంత్యములు' అని, ఇంక తత్సమపదవ్యులం దన్ననో ఇకారాంతములైన తాలవ్య చ జ లట బహువచనము పరం బగునపుడు దస్త్యత్వ ముచ్చార్థములో నగపడుచుండుటచే దీని కనుగుణముగ బాల. సంజ్ఞా. సూ 10. రచింపఁబడినది. కాఁగా రాజశబ్దము ఇకారాంతముగాకున్నను బహువచనము పరమందు లేకున్నను దంత్యముగ సుచ్చార్థములో నగపడుచుండుటచే 'మఱియ రాజ శబ్దం బొక్కటిదంత్యముక్తంబు గాఁబడియెడి నని సూరి వ్రాసినాఁడు. శ్లేషసలముల నుభయసిద్ధికై ఈసూత్రమును వ్రాయుచున్నాఁడు ప్రోఢవ్యాకర్త. కాని యిది గుప్తార్థప్రకాశికాకారులచే ఖండితం బయ్యె. 'అకట పాండురాజ' యను రాఘవపాండిత్య ప్రయోగమున రాజ యనునది రాజశాబ్దము నుండి వచ్చినది కాదనియు, 'రాజ్యదీప్తా' యను ధాతువునుండి వచ్చినదనియు, భిన్న స్థానికవర్ణములు సకృదుచ్చార్థముచే సుభయార్థ మీయఁజాలదనియు వారి యాశయము. సూరకవి యిట నప్రసిద్ధపదముచు ప్రయోగించెననుట యంతగా నమంజనము గాదు. కాన నీ సందర్భమునఁ బ్రోఢవ్యాకరణమతమే యుక్తముగానున్నది.

సూ. ౬. 'రాజు వైకృతం బని కొందఱు'.

(అప్పుడు తత్సమంబునందలి చ జ లు దంత్యములు కావని యూహించునది.)

ఉ. 'లే. రాజు చూడంగఁ జెప్పంగ రానికడిమి, నీటియలఁ గ్రుమ్మి నొంచిరి లేటి మగల' య. ౯ అ. మొ.

వ్యా. రాజు శబ్దసిద్ధికై తత్సమంబుల చ-జ లు బహువచనము పరమందు లేవ న్నును దంత్యములుగ నంగీకరింపవలసిన యావశ్యకతలేదు. పౌండ్రకారుఁ డిట్ల అనువ దించుచున్నది కూచిమంచి తిమ్మకవి శుభ మయినట్లు కానంబడుచున్నది. మఱియు నియ్యది వైకృత మగుటచేతనే యచ్చలేనుఁగు ప్రంథములందుఁగూడఁ బ్రయోగింపఁ బడి యుండునేకాని, లేనిచోడ నచ్చలేనుఁగు పదముల మధ్య దీనికిఁ బ్రవేశ మెట్లుండును? కావున రాజు శబ్దము వైకృత మనక తప్పదు.

సూ. ౭. నకారం బసాధారణంబు ద్రుతంబు.

ప్రత్యయాగ మావ్యయాత్మకమై యుత్వ విశిష్టమయిన నకారంబు ద్రుత సంజ్ఞకం ఁని యర్థము. ద్రుత మనగా నొల్లనియెడ మఱిగిపోవునది యనుట.

ఉ. ప్రత్యయాత్మకమైన నకారమునకు—తాను, నేను, భనమును, వనమును, చదువుచు న్నాను, చదువంగలను, మొ.; ఆగమాత్మకమైన నకారమునకు—నన్నును, నాచేతను, చదువుచును, చదువుడును మొ.; ఆవ్యయాత్మక మయిన నకారమునకు—అన్నయును, తమ్ముడును, మఱియును, వీనియును, మొ.; వలయుచో నీ ద్రుతంబునందలి యుకారంబునకు లోపం బగు. ఉన్నాను ఇత్యాదులయందు ద్రుతంబు నందలి యుత్వంబునకు లోపంబు గలుగదు. శబ్దకానఁసుఁడు 'ద్రుతాభ్యోనః' అని కేవల నకార గ్రహణముచేయుట ద్రుతమునకు స్థిరత్వ సిద్ధికై యని తెలియవలయును.

వ్యా. నకార మాత్రమును ద్రుతము అని చెప్పినచోఁ బ్రకృతి నిష్ఠమగు 'చేను' మున్నగువానియందు దలి వ్యాప్తి వచ్చును. ఉత్వ విశిష్టమన్నచో 'జల్లన' మున్నగువానిలా నవ్యాప్తిగల్గును. 'హరిని' యనుచో నున్న యికారము ఉకారస్థాన కమే గావున నచ్చట 'ని' యనుదానికి ద్రుతత్వభంగము లేదు. చింతామణి కర్తకుఁ గూడ నుత్వవిశిష్ట మగు నకారమే ద్రుత ముట్లు సప్తక మయ్యును 'ద్రుతాభ్యోనః'

అనునది 'స్థిరా ఇతరే' యను వ్యంజనములకు స్థిరాదిసంజ్ఞలను విధించు ప్రకరణముం దుండుటచే నుత్పత్తివిష్ట నకారమును గ్రహించినచో స్థిరసంజ్ఞకూడ నుత్పత్తి విష్ట నకారమునకేచెంది పొల్లునకుఁ జెందకపోవుం గాన సామాన్యముగ 'న' యని వ్యంజనమాత్రమును గ్రహించియున్నాఁడు. చిన్నయనూరి కట్టి ప్రకరణ నిర్బంధము లేకున్నను నుత్పత్తివిష్ట మని విశేషించి చెప్పక చింతామణ్యునిసారముగ నకార మాత్రమే ద్రుత మని యాతఁడు చెప్పట సమంజసము కాదు. ప్రాధికారం డన్ననో నకారం బసాధారణంబు ద్రుతం బని సూత్రించి అసాధారణ పదము నకు ప్రత్యయాగ మావ్యయాత్మిక మని వివరించి యాగమాత్మక నకారమునకు నన్నును అని యుదహరించుచున్నాఁడు. ఇచ్చట 'ను' అగమ మెట్లయ్యెనో విచారించవలసియున్నది. మఱియు చదువుచును చదువుడును అను నుదాహరణములు గూడ సాగమాత్మక నకారముల కిచ్చెను. ఈ నకారములైనను సూరిగారి మతమున అగమము లనుటకు వీలులేదు. కారణ మే మనఁగా 'చు వర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు శత్రర్థమునందగు', 'అనంతర్థమున దువర్ణకంబు ద్రుతాంతం బగు' నను సూత్రము లచే నకారాంతములైన చుకొ దుకొ అనునవి విహితంబులై యుండె. ఈ రెండింటి యందలి నకారమును ప్రత్యయావయవ మగు నేకాని యాగమ మనుటకు వీలులేదు కదా! చింతామణికాఁడు శత్రర్థమునఁ గేవల చువర్ణకము విధించి యుద్ధానికి నుగా గమమును విధించుకొనుటచే నతని మత ప్రకారము అచ్చటి నకార మగమాత్మకము గావచ్చును. కల్పకాసనుఁ డుత్పత్తివిష్ట నకారము ద్రుతమని చెప్పక కేవల నకారము ద్రుత మని చెప్ప బెందులకు అని ప్రశ్నించుకొని స్థిరత్వోద్ధితై యట్లొనర్చెనని సమాధానము వ్రాయుచున్నాఁడు. స్థిరత్వముచేతనే 'వచ్చెకొ నళినాక్షుఁ' డిత్యాది రూపములు గల్గెనని యెఱుంగవలయును. 'చక్కంటెట్టి' 'కమ్మంచేనే' ఇత్యాదులందలి నకారమునకుఁ జింతామణి బాలవ్యాకరణములవలన ద్రుతత్వము సిద్ధింపదు. అట్టివి మున్నుం దీగ్రంథమున సాధింపంబడును.

అ.కె. తన్ను నిన్ను నన్ను మిన్ను మన్నును విన్ను

చన్ను వెన్ను కన్ను శబ్దములకు

జడ్డ లుండుఁ బోవుఁ జర్పింప నివి ద్రుత

ప్రకృతికములు గావు భక్తమలభ.

అని యప్పకవి తన్నాక్షరప్రకృతి సిద్ధాంతము ద్రుతము కాదని చెప్పియుండగా గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లాశ్చర్యములు ద్రుతప్రకృతికములే కావని యప్పకవి చెప్పి నట్లును అట్లునుట కవి రథసహేతువనియం జెప్పించుట సరికాదు.

సూ. ౮. అకప్రశ్నయాంతాన్వయంబు శ్లేయ.

వ్యతిరేకార్థక భూతకాలి కానమాపక్రయ ద్రుతప్రకృతికము కాదని యర్థము.

ఉ. 'ఉ. కాదన కిట్టి పాటి యవకారముఁ దక్షకుఁ డేక విప్ర సం, బోధనఁ జేసి చేసె.' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'హర్ష మన మాన విహద ములం జొరంగ నీక తొలంగఁ ద్రొవు' భార. కాంతి. ౨ ఆ. 'ప్రాణవ్య పాయంబు లేక తగ్గ' హరి. ఉ. 3 ఆ. మొ (ప్రయోగము చిట్లుండ 'క. ఆనఘ యిది యేటి తప మే, మనుపమ దుఃఖతుల మగుట నాధారము లేకను సంతా నోచ్ఛేదంబున ప్రేరిత మధమ లోకముల తెరువు ననక' భార. ఆది. ౨ ఆ. ఇందు 'లేకను' అని ద్రుతాంతముగా నుండుటవలనం గొంద యిట్టి ద్రుతప్రకృతిక మని భ్రమియించె దరు.) (చూ. శబ్దపరిచ్ఛేదము. ౧౧౬ సూత్రము.)

వ్యా. వ్యతిరేక క్షార్థకము ద్రుతప్రకృతిక మని బాలసరస్వతీయమునఁ జెప్పఁ బడియున్నది. 'రాకక' మానవు వానివృద్ధులు' ఇత్యాది ప్రయోగములం గలవు. 'రాకక'—దీనిని నచ్చుధాతువుయొక్క కృదంతమాపముగఁ గొనఁదగును. కొట్టక తిట్ట శత్యాదులం గళలలోనే చిన్నయనూరి పఠించియున్నాఁడు. పౌంధవ్యాకర్త ఇదే విషయమును మఱల సూత్రించుట స్వప్రార్థమని తలంచుట యొప్పును.

సూ. తద్భవములందును నలఘురేఫము గలదు.

ఉ. కఱకంఠండు, కాటియ, గఱి, గొఱపము, గొట్టె, గోఱ జము, చీలకట్ట, పిటికి, పెఱ, మోఱకు, తొంగ మొ.—కఱకంఠండు—గరళకంఠ శబ్దభవము; కాటియ—కారికాశబ్దభవము, గఱి—గరుచ్చబ్ద భవము, గొఱపము—కురపశబ్దభవము, గొట్టె—కురీశబ్దభవము, చీలకట్ట—

జీరకశబ్దభవము, పిఱికి-భీరుశబ్దభవము, పెఱి-పరశబ్దభవము, మోఱు-
మూర్ఛశబ్దభవము, తాఁగ-లంకాశబ్దభవము, మొ. (చూ. ప్రయోగ
ములు ఆంధ్ర శబ్దరత్నాకరము')

వ్యా. తదృశములలా శకటచేఢము లేదని బాలవ్యాకరణ మతము. ఆయ్యది
యుండవచ్చునని 'కఱకంఠుడు' మున్నగు శబ్దములంబట్టి ఈసూత్రము నిర్ణయించు
చున్నది. కఱకంఠుడు డనునది గరళకంఠశబ్దభవ మనుటకంటె గరళకంఠశబ్దభవ మని
చెప్పట సమంజసము. సంస్కృతమున గర, గరళ-శబ్దములు పర్యాయపదములై
యున్నవి. గరము=విషము, 'ఆ కనికర గరోద్ధారి. గూఢాంఘ్రి' ఇత్యాది ప్రయోగ
ములు గలవు చిన్నయనుచు సామాజిక గ్రామ్యులగల పదముల నుదాహరించుపట్టున దీని
నుదాహరించుకొనియుండుటచే నతఁడు దీనిని గరళకంఠశబ్దభవ మని తలచియుండెను.
నల్లని కంఠము గలవాఁ డను నర్థముగల మిశ్రబహువ్రీహి యని తలచియుండును.
మిశ్రబహువ్రీహి కాదనుటకే ఈ సూత్రమునం దిది యుదాహరింపఁబడియున్నది.
సూ. 27 వ సూత్రమున నీ విషయమే వివరింపఁబడియున్నది. గుప్తార్థప్రకాశికా
కారులు 'ప్రాణగొడ్డ శబ్దమువలెనే కఱకంఠశబ్దముకూడ నగ్రామ్య మనుట 'ప్రాణ'కారుని
మతమైచిట్లు వ్రాసిరి. అతి యసంగతము. 'ప్రాణ'మున నీతీరుగ తదృశ మని నుడివి
యిద్దాని సామాజిక గ్రామ్యులను వారించినను, ఆనాంధ్ర తవర్ణయోగ రూప గ్రామ్యుల
తదవస్థితమై యున్నదనక తప్పదు. ప్రాణవ్యాకరణకర్త ఈశబ్దము గరళకంఠశబ్దభవ
మని వ్రాసినేకాని యగ్రామ్యమని వ్రాసియుండలేదు. తన శబ్దరత్నాకరమునను నియ్యది
యసింద్యుగ్రామ్య మనియే వ్రాసియున్నాడు.

సూ. ౧౦. కా-ము ఔరశబ్దభవము.

ఇందు సారూప్యము గనఁబడెడిది. ఔరశబ్దము కటుశబ్దపర్యాయము
నగు. 'త్రిరాత్ర ముభయో రథ శ్చరూప్య, బ్రహ్మచర్యమ్, ఔరలవణ
వర్ణనం చ' అని అపస్తంబసూత్ర వాక్యము.

వ్యా. బాలవ్యాకరణమున (సూ. 19 సంజ్ఞ) కటుశబ్దభవము కారమని నిరూ
పింపఁబడియె. తద్విరుద్ధముగ నిందు ఔరశబ్దభవ మనియు ఔరిమనుటకు కారమను
నర్థము 'ఔర లవణవర్ణనం చ' యను నాపస్తంబసూత్రమున గన్పట్టుచుండెనని వ్రాయు
చున్నాడు.

సూ. ౧౧. కోటపేటలు వైకృతములు.

ఉ. కోట్టశబ్దభవము కోట, పీఠాశబ్దభవము పేట. 'కోట్టారథుట్టు హట్టా శ్చ' అని యమర త్రిలింగశేషము. 'పీఠా విటజనాశ్రయః' అని యమరపదపారిజాతము. కోట్ట శబ్దపర్యాయముగా సంస్కృతమునఁ గోట శబ్దము నొక్కఁడు గానంటియిడి. దానివలనఁ గలిగినదందులేని యపు డది కుండ లోనగువాని వంటిదని యెఱుంగవలయును. పేట శబ్దార్థము ప్రకృతియగు పీఠాశబ్దార్థముకంటె నించుక భిన్నముగా నున్నది. అది వికృతియందు సమాజంబు (చూ. వైకృత దీపిక.)

వ్యా. వైకృతము అని యీ చెప్పఁబడిన కోట పేటలు బాలవ్యాకరణమున చేత్యములుగఁ జిదిగృహీతంబు లయ్యె. కోట్ట శబ్దపర్యాయముగా సంస్కృతమునంగల కోట శబ్దమును తెనుఁగునందలి కోట శబ్దమునకుఁ బ్రకృతిగాఁ గొనునెడల సన్న్యసియ్యది తత్సమమగును. వర్ణానుభూతియందును నర్థమునందును గొంచెమే భేద మున్నప్పడే తద్భవముగా సంగీకరింపవలయును. కోట్ట శబ్ద పర్యాయము కోట శబ్దము ఉండఁగా, తెనుఁగులోని కోటశబ్దము తత్సమమనక తద్భవమునట కర్థభేదమే కారణము.

సూ. ౧౨. ప్రాణగొడ్డ ముగ్రామ్యంబు నాడగు.

ఇయ్యది ప్రాణకుట్టక శబ్దభవము, అచపదము అచయాన
లోనగువాని వంటిది. (చూ. అంధ్రశబ్దరత్నాకరము.)

వ్యా. చిన్నయమారి ప్రాణగొడ్డము ననింద్యగ్రామ్య మనెను. ఇతఁ డట్లు కాక యది ప్రాణకుట్టక శబ్దభవ మనుచున్నాఁడు. సంస్కృతమున నున్న హంసయాన, హంస కదము, దినవ్యయము మున్నగు సమానపదములే తద్భవములుగ మాటి అచయాన, అచపదము, దినవెచ్చము అని యైనట్లే ఇచ్చట ప్రాణకుట్టక యను సమానమే ప్రాణ గొడ్డమని తద్భవముగ మాఱెను. ఏకకదములు తద్భవము లగుటయేకాక సమానపదములు సయితము సమానత్వమునకు భంగము గలంగకుండునట్లు తద్భవములుగ మాటు నని లేలు చున్నది.

సూ. ౧౩. కపిల శబ్దభవము కపిలశబ్దం బొందు గానంబడెడి.

ఉ. 'ఆత్మర. అవసరజ్ఞాండయి వ్యాసుఁ డేతెంచె నంత నత్తపసి.
కపిల గడ్డంబును గపిల జడలను గపిల కన్నులును, దవిన యన్నువ నల్లు
నైన దీర్ఘ పుం డనువునుజూచి, యుగద కన్నుంగవ మొగించి తెఱవక
యొండె భయమున' భార. ఆది. ౪ ఆ.

వ్యా. సూరి 'కపిలగడ్డము' మున్నగునవి యనింద్యగ్రామ్యము లని శుభ్రంగా నవి
నింద్యగ్రామ్యములే యని నిరూపించుట కీసూత్ర మారంభింపఁబడినది. కపిల గడ్డము
మున్నగువానియందు సామాన్యకగ్రామ్యత గలదనియు సీసూత్రములో నుదాహరింపఁబడిన
యక్కరలోఁదప్ప మఱెచ్చటను దీనిప్రయోజన మగపడవనియు, సీపద్యమున నున్న
వకారప్రాసము తద్భవత్వమును స్థాపించుచున్నదనియు, ప్రాధవ్యాకరణకర్తయొక్క
యభిప్రాయము. 'కపిల గడ్డము కపిల కన్నులు కపిల జడలు' అను మూఁటిని వరుసగా
సూరి యుదాహరించుటంబట్టి యీ యక్కరనే యాతఁ డాధారముగఁ జేసికొని
యొండెననియు ప్రాసభంగమును గుర్తించనందున వకార ఘటిత తద్భవరూపమును
గ్రహింపలేదనియుఁ గావుననే వాని నినింద్యగ్రామ్యములని శలంఛననియు సీతని
మతము. కాని సూరి ప్రాసవిషయమును గుర్తించియే 'పస' ప్రాసము నంగీకరించి వీని
నుదాహరించి యుండునని తోచుచున్నది. ఇచ్చట పవప్రాసాంగీకారమే కవిహృదయ
మును ప్రాప్తినవత్తుతము నైనట్లు స్పృశించుచున్నది. 'కవ' దొనలు గాఁడీవము, నవల
నిడఁబలుపు ముందఁ జరిదము దిగు మేనువిదప డిగియెద శుభకర, మగు నివ్విధమిట్లు
సేయు మనుడు నకంఠుకొ' [భార. శల్య.] మొదలగు భారతవ్రయోగములు పవప్రాస
మును స్థిరపఱచుచున్నవి. ప్రాప్తిన తాళపత్ర గ్రంథములయందును బ్రాప్తిన ముద్రణ
మందును బై భారతాక్కరపద్యము పవప్రాసముతోడనే యగపడుచున్నది. పైపద్య
మున మూఁడవపాదము తాళపత్ర గ్రంథములయందు 'తపసి యన్నువ నల్లని' యని
ప్రాయఁబడియున్నది. ఈ పాఠమే యర్థసంబత్తియు నన్వయసంబత్తియుఁ గలిగి
యున్నది. అన్నువ యను పదమునకు స్త్రీయనునర్థ ముంధ్ర పదపారిశాతములో నున్నను
శబ్దరత్నాకరాదురు దీని నంగీకరింపలేదు. మఱియుఁ గముచ్చిత కర్తృలకదును కర్తృపద
ప్రయోగము సహజముకాదు. పునరుక్తిదోషము వచ్చును. తపసి రూపు భయంకరముగ
నుండెనని నిర్ణయించుట యీనందర్భమున కావశ్యక మగుటచే నన్నువ శబ్దమున కల్ప

త్వార్థము సరిపడదు. వ్యాకరణములు ప్రయోగైక శరణము లగుటచేఁ గవి ప్రయోగములకుఁ బ్రామ్యుత వచ్చునట్లు సూత్రించుట యుక్తము గాని తొలుత ప్రామ్యుతను సూత్రించి పిమ్మట ననింద్యత సంగీకరించుట సమంజసముగాదు.

సూ. ౧౪. గ్రామ్యుంబు తత్ తజ్జాతి వర్ణనంబునం
బ్రయోగార్హం బగు.

ఉ. 'మొక్కేము సామి' రామా. ౨. ఆ. 'ఎ. గీ. ఇతని, సూసి
నా మేలు బాగెము సేసినాము.' య. ౧. ఆ. మొ.

వ్యా. ఇయ్యది 'గ్రామ్యం తత్ త ద్విశేషాదుః' అను ద్వివీయాచార్యుని కారికకుఁ అనువాదము.

సూ. ౧౫. ఒకానొకచో ననుకరణ విరహితంబుగ
సంస్కృతవాక్యంబు గానంబడియెడి.

ఉ. "లే. అంటిలి నమళ్ళివాయ పాపాత్మరాల" జై. ౪. ఆ.

వ్యా. "న పదా న్యవ్యయ సువ్ తిజ్ త్వతుమూనా, మనుకృతేఽస్తి
వాక్యస్త." అని చింతామణిలో ననుకరణ విరహితముగ సంస్కృతపదము ప్రయోగింప
రాదని చెప్పబడియె. కాని యట్టి ప్రయోగము క్వాచిత్కముగ నుండుటంబట్టి
యధర్వణుడు "వినాఽనుకరణం కేచిదార్థ్య శబ్దం ప్రయుంజతే" అని సవరించెను.
ఆకారిక నిట ప్రోథకర్త యనువదించినాడు.

సూ. ౧౬. జ పదం బనుకరణ విరహితంబు తటచుగ నగు.

ఉ. 'తరువోజ. జయ పూతనాఘాత జయ బైత్వదమన, దయ
నిమ్మ జీవిత దానమ్మ నాకు.' హరి. పూ 2. ఆ. 'మ. జయ నారా
యణ పుండరీకనయనా కార్జ్ణీ జగన్నాయకా.' ఉ. హరి. ౩. ఆ.
తటచుగ ననుటచేఁ బిశ్కోకచో ననుకరణ సహితంబు నగు నని
యెఱుంగవలయు.

వ్యా. ఇందలి తరువోజి పాదములూ నేకాక్షర యలి పాటింపఁబడిన ట్లగ పడదు. అట్లు పాటింపమి నులక్షణసారమునకు సమ్యక్మైనను నప్పకవీయాదులకు విరుద్ధము.

బాలబోధసుధాపరనామ కుమారదేవపండితీయ వివరణ

సమేతం బగు త్రిలింగలక్షణకేషంబునం దిది

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

సంధి పరిచ్ఛేదము

సూ. ౧. శ్రవణతావాచకంబు లగు నార్యాంబాద్యర్థక శబ్దంబులు పరంబులగుచో నన్నియచ్చులకు సంధి నిత్యము.

ఉ. రామయ్య, సామయ్య, సీతమ్మ, లక్ష్మమ్మ. మొ. ఆదిశబ్దము అన్న ఆక్క ఆప్పలను వెలిపెడు.

వ్యా. ఆత్మనకు సంధి బహుళమును బాలవ్యాకరణసంధి. 4 వ సూత్రంబున కిది పూరకము. దీనిచే బాలవ్యాకరణమునకు గుఱరని కొన్ని రూపములకు గలిగెనది. ఉ. అమ్మాయి, అబ్బాయి—ఈ స్థలములందలి 'య, యి' యనునది వాల్మీకీదోర కావ్యము. ఇట్టి వే తపసి కన్నాకు, పొన్నాకు, అరటాకు, తాటాకు మొ. “తాటా కులలోన వ్రాసిరి” కళాం. ‘అమ్మాజియమ్మ’ ఇత్యాదులలో సంధిఁ గానము.

సూ. ౨. ఇ ప్రత్యయాంతావ్యయంబునకు సంధియుఁ జూపఁబ్బెడి.

భూతకాలి కానమావకక్రియయొక్క యికారమునకు బ్రమాణిక ప్రయోగములయందును గొన్నియెడల సంధి గనఁబడుచున్న దని యర్థము.

ఉ. ‘చాపము నా కందిప్పును’ భార వి. ౪. ఆ. వెలి చిట్టంబుధి నాశనందనులు దోర్బీర్యంబు సాలించియం, దఱు పాఱంగ’ నిర్వ. ౫ ఆ. ‘ఎఱింగిఁగి నా వలు విడియేల కట్టుకొని వచ్చును దా నలి’ భాగ. ౯ స్కం. ‘కా. నేఁ డేతెంచు ప్రయత్నమున్న నకటా నీ చేతఁ జెప్పంపఁడే’ ప్రభా. ౪ ఆ. మొ.

వ్యా. ‘క్వార్థం బైనయిత్తునకు సంధి లేదు’ అను సూరిసూత్రమున కిది సవరణము. ఉదాహృతములను క్వార్థ కేకారసంధులుగఁ గొనుట కవిసంశయ విచ్ఛేద కారుని మకము. ‘ఎఱింగిం చిపుడే’ యనునది ‘ఎఱింగిం చితగ’ అని ముద్రితప్రతు లులో నగపడుచున్నది. ‘అందిప్పును’ నది శబ్ద పల్లవ మునుట న్యాయము గాన నన్తి.

ప్రబలప్రమాణము కానేరదని కొందఱుచకము. (మా. బా. క్రీ 118). 'క్వాక్తో వ భవే త్సదా' యను నాధర్వణమునకును 'స నదాభవతి, కదాచిత్ భవతి' 'ఎల్లప్పుడుం గల్గుదు, ఎప్పుడేని గల్గు' నని యర్థము చెప్పకొనవలెను.

సూ. 3. కొన్నియెడలఁ బ్రామాణిక ప్రయోగంబులం ద్రుతంబున కచ్చు పరంబగుచో ద్విత్వంబు చూపట్టెడి.

ఉ. 'మ. పునఃక్రయ్యథ నిష్ఠరక్షతగళద్ రక్తాస్య సర్వాంగుని, న్ననుభూతా ప్రతిమ ప్రగల్భపరివాదాంశ్చతో ద్విక్రముక్' ఉ. హరి. ౬ ఆ. 'సర్వము న్నుతిదివ్యకళామయ ముదు విష్ణునం దుల్లమునేర్చి' భాగ. ౭ స్కం. 'మ. తరుణీకాత కటాక్షపీఠల కొనల్ దాగ్గొన్నచోట్లం బలె, న్నురుగోభా విభవాకరుంబు లగుడుక్ రోమాంకురస్థానముల్, పరుగుక్' కళా. ౭ ఆ. (నన్నయభట్టారకుండు 'అన్నివ్వు సఖ నూది యున్నదాని' యని ప్రయోగించి 'ఒక్క సంక్షేపా నాచి ద్రుతస్య' అని సంక్షేపమును నిషేధించుట ప్రయోగ మైరళ్య సూచనార్థం బని యెఱుంగునది)

వ్యా. బాలవ్యాకరణమునఁ గొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గావం బడియెడి నని నిమిత్త మేమియు నుడువకయే సూత్రించె గాన నచ్చు పరమగుచున్నను హల్లు పరమగుచున్నను నకారద్వయ ముండవచ్చు నని లేలుచున్నది. కనుక నీసూత్రము బాల, సూత్రముచే గతార్థమే 'ద్రుతాన్ ద్రుతః క్వచి చ్చాత్ర దృశ్యతే కని భాషితే' అని యధర్వణుండును చెప్పియున్నాఁడు. ద్రుతము మీఁది ద్రుతమునకు అదేశసరళములకు ముందుండు ద్రుతమునకు విహితములగు కార్యము లన్నియుం గల్గు నని తలంపరాదు 'అదియునుఁగాక, అదియునునుగాక' మున్నగు రూపములు సాధువులు కాఁకాలవు. మఱియు సంస్కృతమున 'జమోహస్వాదచి జము జ్జిత్యమ్' (8-3-82) అను పాణినీయముంబట్టి ద్రుతమున కచ్చుచర మగునపుడు ద్విత్వమువచ్చి 'స న్నియ్యతః' 'పర న్నయమ్' అని యైనట్లే తెనుఁగునందును ద్రుతమునకుఁ బిదప న చ్చుండే నేని ద్విత్వము చేయవచ్చును. కాన నీసూత్రము లేకున్నను దోషము లేదు, 'అనుక్త చున్యతో గ్రాహ్యమ్'ను నాధర్వణకారికచే సంస్కృతచర్యాదను క్వాచిత్కముగ నిందు

గ్రహింపవచ్చును. ఇటు నన్నివృత్తసఖి నూది యున్నదాని నను నన్నయప్రయోగము నుదాహరించుకొనుటమాత్ర మసంగతము. ఏల యన నిది ద్రుతప్రకరణము ; 'అను' లాని నకార మితనిమతమున ద్రుతము కాదు. దానింబెన్నాడులలో 9వ సూత్రమునఁ జేర్చునన్నాడు. ప్రకృత సూత్రోదాహృతలక్ష్యములలోఁ దొలు దాన యతి సరిపడ లేదు. చరములక్ష్యమున నభింధయతి యగపడుచున్నది.

సూ. ౪. చిట్టడచి జిట్టి. ఇయ్యది తదితరంబులకును ఉపలక్షణం
బని యెఱుంగునది.

ఉ. చిట్టడచి, చిట్టాముదము, చిట్టిఁడు, చిట్టుడుకు, చిట్టెలుక,
చిట్టెలకి ఇత్యాదులందుఁ బూర్వపదంబు చిట్టి శబ్ద మని యర్థము. ఇవి
సంజ్ఞావాచకములు గాన సంధి నిత్యము. వాల్లు పరా బగుచో ద్విత్వంబు
నకు లోపంబు వైకల్పికంబు. చిట్టిచాఁచ, చిట్టిచాఁచ, చిట్టితాళము,
చిట్టితాళము. మొ॥

వ్యా. బాల. సంధి. 12 సూ. 'మఱు చిఱు కడు నడు నిడు శబ్దముల అడల
కచ్చు పరం బగునప్పుడు ద్విరుక్త టకారం బగు' నను దాని కిది సవరణము. చిఱు శబ్ద
పర్యాయము చిట్టి శబ్ద మొకటి భాషలో చిట్టికాస్త్రీ చిట్టిపంతులు మున్నగు తావుల
నుండుటచే చిట్టి + ఎలుక = చిట్టిలుక అని యైన దని చెప్పుటయే సమంజసము. సూక్తి
కైనను హల్పరకస్థలములఁ జిఱు శబ్ద పర్యాయ మగుఁ జిట్టిశబ్దము వేఱొకటి యున్న
దిని యంగీకరింపవలసియే యుండును. అచ్చరకస్థలములఁ జిఱు శబ్ద మనియు హల్పరక
స్థలములఁ జిట్టి శబ్ద మనియు ద్వైవిధ్యము నంగీకరించినచోఁ బ్రక్రియాగౌరవము
స్పష్ట మగుచున్నది. కావున నీస్థలమునఁ బౌఢకారుని సూత్రరచనయే యుక్త మని
తొఁచెడిని. ఈవిధముగఁ జిట్టి శబ్దమునే యంగీకరించినచో వేయ్యాదులలో నిది చేర
వలసియుండును. కాని సంజ్ఞావాచక మగుటచే సంజ్ఞాత్వమునకు భంగము నాపాదించెడి
వైకల్పికసంధి యిటుఁ బ్రవర్తింపదు. చిన్నయసూరి తాను సంజ్ఞావాచకములకు నిత్య
సంధి చెప్పియుండనందునఁ 'జిట్టియెలుక' యిత్యాదిరూపములు సిద్ధించుననియే చిట్టిశబ్ద
మును బూర్వపదముగా గ్రహింపలే జేమో!

సూ. ౧. కొన్నియెడలఁ దెనుగులమీది సాంస్కృతిక కతపలకు
గదవలు గానంబడియెడి.

కొన్నియెడల ననఁగాఁ బ్రాసంబులం దని యర్థము.

ఉ. వీరల్ గోపించిన సంకటండుఁ జెను మీరామోర్పువారు'
ఉ. హరి, ౪ ఆ. 'ఇట్లు దపంబు నేయుచుండును' నిర్వ. ౧ ఆ. 'వేవణ
ములు' విజ్ఞ. ప్రా. కాం. మొ.

వ్యా. తెనుగులమీది సాంస్కృతిక పరుషములకు గనడదవలు రావను బాల.
సంధి. 14వ సూత్రమున కిది సవరణము. సూరి తొలఁత ప్రథమమీది కచటతప-లకు
గనడదవ-లు బహుళముగ నగునని సూత్రించెను. ఇయ్యది సమాసములలోఁ బ్రవర్తిం
పదు, అనఁగా సరసపువలుకు మున్నగు తావుల గనడదవాదేశము రాదని యర్థము.
చింతామణికారుడు 'గనడదవా శ్లోకి ప్రథమా మాత్రాల్' అని సూత్రించెను.
వ్యాఖ్యాత లియ్యది నిత్యకాస్త్ర మనియు నిచ్చటి ప్రథమాపదము కళాత్వోప లక్షక
మనియు నర్థము చేసి రారు+కదా మున్నగుస్థలముల రారుగదా యను సరళయంత
రూపములనే సాధించిరి. కావున వారిమతమున రారుకదా యను రూపము కుదుర
నేఱదు. సూరిగారు ఈ రూపవ్యయమును గ్రంథములం దగదదుటంజేసి యేత దుభయ
స్థితికై గనడద వాదేశమును బహుళముగ విధించిరి. బహుళ మనుటకన్న వైకల్పిక మన
రాదా యని శంకింపఁగూడదు. అట్లు వికల్ప మున్నచో 'లెస్సగాను వ్యాయముగాను'
మున్నగు స్థలములందుఁగూడ నీ వైకల్పికవిధి ప్రవర్తింపఁదలసినప్పును. 'మొత్తముమీద
సర్వవిధిప్రయోగ సంగ్రహార్థమై సూత్రమున బహుళగ్రహణ ముండి తీరివలయును.
ఈ బాహుళికమువలన నే వాడు+కంసారి మున్నగు తెనుగులమీది సాంస్కృతిక
పరుషము లున్నస్థలముల నీవిధికి ఆప్రవృత్తి చెప్పినచో బాల. సంధి. సూ. 14 అక్క
ఱలేనిదై యుండును. చింతామణి తద్వివరణములమార్గమున నన్ననో గనడదవాదేశ
నిసేధసూత్రము చరితార్థ మగునున్నది. పాపము సూరిగారు పై విషయము
సంతయు విమర్శింపక ప్రథమా మాత్రాల్ అను సూత్రమునుమాత్రము నాలా
చించి యనంతర సూత్రమును సమాలోచనాదృష్టి నుపయోగింపకయే తేనిగించిరి.
కాని యిట్లు సూత్రించుట సరిగాదు. ఎలయనఁగా 'వీరల్ గోపించిన' మొదలగుస్థల

మూలఁ బెలుగులమీఁద సాంస్కృతిక కరుషములకు గనడదవాదేశము వచ్చియుండుట చేతను నియ్యది ప్రాసస్థానమున నుండుటజేసి మార్పరానియై యుండుటచేతను సూత్రముయొక్క యసార్వత్రికత్వము స్పష్టమగుచున్నది. ఏతత్ ప్రయోగసంబిద్ధికై యాయైదవసూత్రమును ప్రాప్తకారుఁ డారంభించివాఁడు. ఈ గనడదవాదేశ సందర్భమున నభర్వణోద్భృత శృంగారభూషణము సకలప్రయోగ సమంజసమైయున్నట్లు తోఁపెడిని-

కరుషా వా స్వరూపేణ ప్రథమాన్తోపరి స్థితాః
కాకా సంబోధనే చాపి హ్యుత్పయే కర్తృధారయే
అచేతనార్థకే శబ్ద ఇతి శృంగార భూషణః

ఈకారిక యందలి హికారము ప్రయోగప్రసిద్ధిని సూచించుచున్నది, అనఁగా నీ నియమము శృంగారభూషణ కల్పితము గా దని భావము.

సూ. ౬. కొన్ని యెడల ద్వంద్వంబునం బదంబుమీఁది చిత్రప.లకు
సంవ.లు గానంబడవు.

ఉ. 'అందచందములు' అని, గ. ఆ. 'అప్పాచెట్లెండు' నిర్వ. 3
ఆ 'కండతుండెములు' రామాయణ, 'రాకపోకలు' భాగ. ౧౦ స్కం.
మొ.

వ్యా. 'ద్వంద్వంబునం బదంబు పయి పరుషములకు గనడదవ లగు' నను బాల. సంధి. 15 వ సూత్రమున కిది సవరణము. ఉక్త బాల. సూత్రమును 'తఱచుగా' నను టచే పూరింపవచ్చును. గనడదవలు తఱచుగ నగుననిన నవి క్వాచిత్కముగ రాకయు నుండుననుటకు సూచనగల్గును. అప్పుడు ప్రకృతప్రాప్తసూత్రమునకుఁ బ్రసక్తి యుండదు.

సూ. ౭. సర్వసర్వాయం బయిన యెల్లశబ్దమునకు సప్తమియు,
అసమాసంబున విశేష్యమునకు ముందుప్రయోగమునుం
జూపఁజెప్పెడు.

ఉ. 'తే. ఎఱిఁగె నకలకాన్తంబుల నెల్లయందు, నధికసాత్త్వికుఁ
డస్తీకుఁ డనంగ జనులు.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'తే. ఎల్లయందును దా వసి

యించు బెల్ల, యదియుఁ దనయందు వసియించు టాఁడు వాను, దేవుఁ
డను పేరి కర్థంబు." ఉద్యో ౨౮. 'నే నొకండనే భిక్షునకుఁ వత్తునో
యెల్ల కొశిష్యులఁగొంచువత్తునో' భీమ. ౨౮.

వ్యా. బాలవ్యాకరణమున సూరి 'ఎల్ల' శబ్దము సమాసమందె విశేష్యమునకు ముం
దుండునని చెప్పెను. అసమాసంబునఁగూడ నట్లుండ వచ్చునని ఈసూత్రము చెప్పు
చున్నది. మఱియు 'సర్వపర్యాయంబైన యెల్లశబ్దంబు ద్రుతాంతం బయిన యవ్యయం'
అనియు సూరి చెప్పియున్నాఁడు. అవ్యయం బన లింగవిభక్తి వచనశూన్యముకదా.
ఎల్లశబ్దము నప్రమాణుటితమై యందు మహాకవిప్రయోగములఁ జూపుచు నిందు బ్రౌఢ
కారుఁ డట్లది యొకానొకప్పు డవ్యయము కాకయు నుండునని క్రొత్తగఁ దెల్పు
చున్నాఁడు. 'ఎలక + అందు = ఎల్లయందు' అని యెట్లగును? బాలవ్యాకరణముచే
సీహాపము గుమరను. ఆయినను అధర్వణుని మతముచే నియ్యది కుదురును. 'అచాం
నన్ధా ద్రతోఽదృశ్య స్థితోఽసి చ భవేత్సదా' యను కారికచే ద్రుతలోపమును
వైయాల్యాదులలోవలె యుదాగమంబును గల్గెనని యెఱుంగువది.

సూ. ౮. తామర కాకు పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు.

ఉ. 'ఉ. తామరపాకు నీరువలె దల్లడ మందిరి పౌరులందఱు'

ఉ. హరి. ౩౮

వ్యా. 'తామర'—ఇది తామరసశబ్దభవము. దీనికి 'అకు' పరమైనప్పుడు ఆత్సంధి
సూత్రము ప్రవర్తింపవలసియుండఁగా, తామరపాకును ప్యాగమయతవిశేషరూపము
కొండొక ప్రయోగములఁ గానవచ్చుటంజేసి దానిని సాధింప నీ సూత్రమని యెఱుంగ
వలయును. సూత్ర మున్నతీఱున తామరపాకును రూప మొక్కటి సాధువని తోఁచుం
గాని తామరాకుకూడ సాధువే. పుగాగమము నిత్యముకాదా యనిన అగమకాస్త్రమే
యనిత్య మని వైయాకరణుల యభిప్రాయము. అదియ ఇట శరణ్యము కాదగును.

సూ. ౯. తలచుగఁ గర్తృధారయ సమాసంబునం

బెస్వాదుల కడహల్లున కచ్చుపరంబగునపుడు

ద్విత్వంబు గానంబడియెడి.

ఉ. 'పెన్నదరులు' రా. యు. కాం. 'పెన్నదరము.' రుక్మాం. 3
 ఆ. 'పెన్నుద్ది' పాండు. 2 ఆ. "పెన్నుంక" శివ. 2. ఆ. 'పెన్నొడలు-'
 భోజ. 2 ఆ. 'కన్నాకు' (కను+అకు) భార. భీష్మ. 2 ఆ. 'పల్లటపు'
 (పలు+అటపు) హరిశ్చ. 4 ఆ. మొ. తఱచుగ ననుటచే 'అన్నిట్ట సఖ
 నూదియన్నదాని.' (అను+ఇట్టసఖ) భార. ఆది. 3 ఆ. 'అన్నుర్వీ
 శుండు' నిర్వ. 4 ఆ. 'పెన్నురము' రా. యు. కాం ఇత్యాదులు
 గ్రాహ్యంబులు. (పెను పెనుపు శబ్దము లుచ్చకేషము.)

వ్యా. పెనుపు+అదరులు - అనుచోట పువర్ణకమునకు నిశ్యలోపము కాఁగా
 'కవి భల్లటై క్రియాకాంక్షామూర్తి చోల్లోప ఇన్యతే' అను చింతామణ్యుక్తిచే
 నుకారలోపమును జేయఁగ పెన్+అదరులు అని యగును. పిదప 'నోవాద్విత్వం క్వచి
 ద్ధిప్తం పరప్రాణేన సంకలే' అను నాధర్వణముచే ద్విత్వమురాఁగా పెన్నదరులు పెన్నుద్ది
 మున్నగునవి సిద్ధించును. 'అను' అనునది ధాతుజన్యవికేషణ మగుటచే నియ్యది పెన్నా
 ద్యస్తర్లతము గాదు. కావున నిచ్చటఁగూడ ద్విత్వము సిద్ధించుటకై తఱచు శబ్దమును
 శరణముగఁ జెప్పచున్నాఁడు. దీనినే మూఁడవ సూత్రముక్రిందను ఉదాహరించుకొని
 యున్నాఁడు. ఏకరూపసిద్ధికి సూత్రద్వయము నాధారముగొనుట వరియు కాదు. ఇది
 బాలాక్ర టుగాగమకాస్త్రమునకుఁ బూరకము.

సూ. ౧౦. కొన్నిచోట్ల షష్ఠీసమాసంబునం దుకారంబున
 కచ్చు పరంబగునపుడు నుగాగమంబునకు లోపంబునగు.

ఉ. 'గోమల మిల్లిలు దప్పకుంట లక్షీవతి గ్రుమ్మరుకొ గడియ
 నేపున రేపున.' హరి. పూ. 4 ఆ. నీ. దినపెచ్చుమనకునై తన మేనఁగల
 సొమ్ము కొడుకక బచ్చింటఁ గుడువవైచు.' పాండు. 3 ఆ. 'శిరసంపం
 బరయకొ' కళా. 2 ఆ. మొ.

వ్యా. 'షష్ఠ్యా ఉతోఽచినుమనేచ' అను సూత్రముచే షష్ఠీ సమాసములలో
 నుదస్తముల కచ్చు పరమగునపుడు నుగాగమమును చింతామణి నిధించెను. ఇచట యుకా
 రము ఋకారోపలక్షకము. ఋకారమునఁ రెండు రేఫములు నొక యుకారమునుగలవు
 గదా! దీనినే సూరి 'షష్ఠీసమాసమునం దుకార ఋకారముల కచ్చు పరమగునపుడు

నుగాగమంబకునని తెనిగించెను. ఉక్త నుగాగమము రాని ప్రయోగములం గొండొకచో గాంచి తాదృగ్ రూపసిద్ధికై ప్రాజ్ఞవ్యాకర్త ప్రకృతసూత్రమును వ్రాసెను. 'గోకుల మిల్లిలు' అనుచోటమాత్రము వ్యష్టిసమాసముగనే కొనవలసిన యుక్కుటలేదు. 'గోకుల' మును దానిని సప్తమ్యర్థమున వచ్చిన ప్రథమగాఁ గొనఁదగును. అప్పుడు నుగాగమము నకుఁ బ్రాప్తియే యుండదు. సప్తమ్యర్థమునఁ బ్రథమవచ్చుట సూరికిం జీతామణికారు నకుంకూడ నభివృత్తమే. మిగిలిన ప్రయోగములన్నియు నాగమకాస్త్రముయొక్క యనిత్యత్వమును సూచించుచున్నది. అగమకాస్త్ర మనిత్యమునుట అద్యవ్యాకరణపరిభాషా ప్రసిద్ధమే కావున న్వాఙ్మాత్రావరూపముల సాధింపఁ బ్రథమస్మృతీకరణము అక్కఱు లేదు.

సూ. ౧౧ పూ పూవు.

అసమాసంబునం బూ శబ్దము పూవు శబ్దముయొక్క పర్యాయ
మ గాఁ గానంబడియెడినని యర్థము.

ఉ. 'ఎ, గీ. కాలకంఠుని శిరసు పూ గగనగంగ' కాశీ. ౧. ఆ.

వ్యా. బాలవ్యాకరణకారుఁడు [సంధి. సూ. 3౬] సమాసంబునం బ్రాంతాదుల తొలి యచ్చుమీఁది వర్ణంబులకెల్ల లోపంబు బహుళంబుగ నిధించి యుదాహరణంబు లలో పూరెన్న యని కూర్చిచాడు. దీనింబట్టి 'పూ' అనునది పూవు శబ్దముయొక్క లుప్తశేషమే అనియు సమాసపూర్వావయవముగనే అయ్యది యుండఁదగుననియు వ్యస్త ముగఁ గొని సమాసోత్తరావయవముగఁగాని అట్టి రూప ముండదనియు స్థూలదృష్టికి భ్రాన్తి వాడమవచ్చునని యాశంకించి తదవసయనార్థము ప్రాజ్ఞకర్త ఈసూత్రమును వ్రాసినాడని తెలియవలయు. 'కాలకంఠుని శిరసు పూ గగనగంగ' గేత్యాది స్థలముల పూ శబ్దము ప్రాంతాదిసూత్ర గోచరము కానందున నద్దాని పూవుశబ్ద పర్యాయంబునుగాఁ గొనవలసని సూత్రార్థము.

సూ ౧౨. సమాసయందుఁ దత్వమంబు పరంబగునపుడును

నుమాగమాదులు గానంబడియెడి.

ఉ. ముంగోపము, వింజామరము మొ. (వెల్ల + చామరము) సంధి
యందు వర్ణవికారము (చూ. సమాసపరిచ్ఛేదము. 2 సూ.)

వ్యా. సూరి ప్రాంతాది సమాసములలో నుత్తరపదముల నన్నింటం దత్వమేతరం బులగనే యువాహరించెను దానింబట్టి ప్రాంతాదులకుం దత్వమంబులతో సమాసము ఘట్టిల్లదను భ్రాన్తి వాడను:దగియున్నందున పౌషవ్యాకర్త యట్టి భ్రాన్తి దొలంప నున్నాడు. సమా. సూ. 2 చేత 'వ్రొత్తాదులు లుప్తకేవంబులు దేశ్యంబులతోడంబోలె' దత్వకుంబులతోడం గొన్నియెడలఁ గర్తృధారయ మగును' అని. అట్టి సమాసంబులంగూడ నుమాగమాదుల సీసూత్రముచే విధించుచున్నాడు.

సూ. ౧౩. ఆరుకొను లోనగు ధాతుజ విశేషణముల
యంత్రోకారమునకు హల్లు పరంబగునపుడు
లోపంబు వైకల్పికంబు.

ఉ. 'గిరిప్రజ మన్నురంబు' భార. సభా. ౧, ఆ. 'జడిగోక'
కోర్కుల నింతి తాను మగవేషం బూని. సత్య. 3 ఆ. 'తొడువింటి
వాడు చక్షోత్రోవఁ బోక' అము. ౬. ఆ.

వ్యా. పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబు లయిన నులురుల యంత్యంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగునని బాలవ్యాకరణమున సూత్రితము (ప్ర.16). పదు స్పద మధ్యగతములైనప్పు 'డను కొన్నా'దులకుం బ్రయోగంబులం గానవచ్చు నంత్రోత్వ లోపము అవ్యానికి పదాంతతలేమి ఉక్తబాలసూత్రమునకు లోగడు కాన దానిని సాధింప నీ పృథక్సూత్రారంభమని గ్రహ్యము. ఇచ్చటి లుప్తాచ్చుమగు నకారంబుమీఁది పదువముల స్థానమున నరళాదేశము రామి యానకారము ద్రుతసంజ్ఞకము కామికి సూచకము.

సూ. ౧౪. నెన్నడులక నెఱిదగు

నెన్నడు, నెన్నడుము ఇత్యాదులయందు నెఱి శబ్దము పూర్వపదం బుగా నుండుట యుక్తమగునని యర్థము. నెఱి పూర్వార్థకము; నెఱి రమ్యార్థకము.

వ్యా. బాలవ్యాకరణమున వ్రొత్తాది సూత్రోదాహృతములలో నెఱి + నడుము అనియున్నది. నెఱి పూర్వార్థకము గావున "నెఱి + నడుము = నెన్నడుము" అన్నచోట

స్థూలమగు నడుము అను నర్థ మేర్పడును. ఆయ్యర్థ మనుచితము, ఇట్టి సమాసంబులగు
 బూర్వపదంబు 'నెఱి' యగుట తగునని ప్రకృత సూత్రార్థము. నెఱి రమ్యార్థకము.
 నెఱి + నడుము = అందమైన (నన్నని) నడుమని గ్రహించుట యొప్పును. ఆదిశబ్దముచే
 నెమ్మోము నెమ్మేను మున్నగునవి గ్రహ్యంబులు.

సూ. ౧౫ కొన్ని యెడల నవస్థంబు

పరంబగునపుడు పూర్వ పదాంత్య

డకారంబు నకారంబగు

ఉ. రెన్నార్లు, క. ఐది దినము లై డుప్రాప్తులు, పడపడి రెన్నార్లు
 నొక్క సగలుకేయుక భార. ఆది. ౧, ఆ. మూన్నార్లు, 'ఎ. గీ.
 చెఱుగుమాసిన మూన్నార్లు సిగ్గుతోడఁ, బలివిఱకన మార్గంబు పరిహ
 రించి' కాశీ. 2. ఆ. వేన్నార్లు 'తే. ఏళ్ల నీకుల నొండె వేన్నీళ్ల నొండె,
 గడువతాతఁ దోమిర నొండె గలుగు శుద్ధి.' మార్క. 3 ఆ.

వ్యా. మూడు + నార్లు, రెండు + నార్లు, వేడి + నీళ్లు—అను తావుల బిందు
 పూర్వక ఉకారమునకు ఉకార సజాతీయత యుండుటచేతను, న, ణ - లకుఁ బరస్పర
 సామ్యముండుటచేతను నకార ద్విత్వముగల్గుట యనుభవసిద్ధముగానున్నది. ఉకార మాత్ర
 మునకు నకారయాప స్థిరవర్ణాదేశంబును విధించినందువలన డువర్ణమునకుఁ బూర్వముం
 దుండు బిందువు నానాఁడిత్యాదులలోనఁ జె న్నయముగ లాపించునని యీతఁడు కలించి
 యుండును. కాని యీ ప్రక్రియ వర్ణవిపరిణామ స్వరూపమున కంతగా సంబంధించి
 యుండలేదు. అనునాసిక్య మావంతయులేని కేవల ఉకారము నకారమగుట స్వాభావి
 కము గాదు. కాన నిట బిందు పూర్వక ఉకారమునకే నకారము విధించుచు నిట్లు
 పీఠున్న స్థలములందైన విపరిణామ స్వభావమును బోధించుట యావశ్యకము.
 మూన్నార్లు వేన్నీళ్లిత్యాది దీర్ఘపూర్వక ద్విరుక్తయుత రూపములంబట్టి “ద్విరుక్తం
 బగు హల్లు పరంబగునపుడు ఆచ్చికం బగు దీర్ఘంబునకు ప్రాస్థంబగు” నను బాల. సమా.
 13 వ సూత్రము ప్రాయోవాదమని ఎంచవలసియున్నది.

సూ. ౧౬. హలవసాసంబులు పరంబు లగునపుడు ఏవిశబ్దముయొక్క యికారమునకు లోపంబు వైకల్పికంబు.

ఉ. 'సీకే బ్రాతియే నెన్నులుం బాఱు' హరి, పూ. ౫ ఆ.

'శవము క్రియడెడిదే' భాగ. ౯ స్కం, పూ.

వ్యా. ఉదాహృతములలో లోపించినది 'మి' వర్ణమంతయు నేకాని కర్తవ్యము నట్టి యికారమాత్రము కాదు. కావున 'మి' లోపించునని సూత్రించుట క్రేయము. లేక—ఇకారమాత్రమునకే లోపమని సమ్మతించుపక్షంబున సీకేమ్ బ్రాతియే యని సిద్ధింప, నమలకుంగల యానునాసిక్య సాధర్మ్యముంబట్టి సిద్ధసంశయములకు ముందు ద్రుత మునకుం జెప్పబడియుండు లోపమునే ఇచట మకారమునకు ప్రసక్తింపఁజేసి 'సీకే బ్రాతియే' యని సిద్ధించినదని తలంపవచ్చును. అవసానమున లోపము నిట్లే.

సూ. ౧౭. షష్ఠీ సమాసమందలి నిలలమీఁది యచ్చులకు మాల్లు పరంబగుచోఁ గొన్నియెడల లోపంబు గానంబడియెడి.

ఉ. 'కా. ప్రీతిక సూరల నశ్వినీ సుతులు రాఁ బెంపొందు నింద్రున్ వలె' ఉ. రా. ఆ, ఆ. "తూరె రజనీచర భాస్కర బింబ ముల్ రుచుల్" రామా. ౫. ఆ. "అబ్జాసనాంకముల్ పెంపు" చంద్రా. ౧. ఆ.

వ్యా. 'ఇంద్రునివలె' 'బింబముల రుచుల్' అని యుండఁ బ్రకృత సూత్ర ముచే 'ఇ' కార లోపముచేయఁగా 'ఇంద్రున్ వలె' 'బింబముల్ రుచుల్' అను రూపములు సిద్ధించినవి. ఇట్టి స్థలముల స్వరలోపము గావించుటంజేసి వివక్షిత వ్యక్త్యైక వచన బహువచనార్థ ప్రతీతికి భంగము సంభవించుటయేగాక ద్విత్వీయైకవచన ప్రథమా బహువచనార్థ స్ఫూర్తిగల్గి ప్రాకరిణికార్థ ప్రతీతి కాటంకమును కలుగుచున్నది. బహు త్యాభ్యప్రతీతికి భంగమువచ్చుననియే చిన్నయసూరిగారు 'సమాసంబున విభక్తికి లోపం బగు, లట్టునకుఁగాదు' అని లఘాగమమునకు లోపమును నిషేధించిరి. మఱియు 'తామరసశ్రేత్ర + ఇంద్రు' మున్నగు స్థలములసాధిని సమ్మతించకయు నుండిరి. కాని

‘తామరసనేత్ర లిండ్ల’ స్నిత్యాన్త్రయోగములు గొన్నిగలవు. అట్టివానిని సరంక్షింప నధర్మములు. ‘విచాలవర్ణం నోసంధి’ యను కవికనే క్వాచిత్కచంధి ననుగ్రహించిరి. దీనికే మఱియొక యుదాహరణము—‘రాకాచంద్రున్ రాకొట్టు’ (విజ) రాకాచంద్రపదసంబంధమును ‘రా’ యను నక్షరమును కొట్టున్=ఖండించును తప్పించు నని యర్థము. కాఁగా ‘కాచంద్రున్’ అని యగును. ‘మత్స్యతచంద్రునిగఁ జేయు’ నని గూఢార్థము. ఇట్ల ‘రాకాచంద్రునియొక్క రా (అనుదానిని) కొట్టి’ యన్నప్పుడు ‘యొక్క’కు లోపము చేసినపదవ నివర్ణకారమునకు ఇద్దానిచే లోపము రాఁగా ‘రాకాచంద్రు’న్నని ఏర్పడినదని తెలియవలెను.

సూ. ౧౮. మధ్యమ పురుష ముచర్చంబున కచ్చురంబగు
నపుడును గొన్నియెడల లోపంబు చూపట్టెడి.

ఉ. ‘అడిచె నీరుపంచెము’ కళా. ౬ ఆ. ‘భవ చ్ఛిత్రేష్ఠితం బెద్ది
చె వ్వనినన్’ మార్క. ౨ ఆ.

వ్యా. ‘మధ్యమ పురుష ముచర్చకమునకు హలవ సానంబులు పరంబులగు నపుడు లోపము విభావనకు’ నను బాల. సంధి. సూ. 47 కు ఇది నవరణము. ఉదాహరణములు లేఖక ముద్రాపకాదులచేతి నల్లిన పొరలేగాని కవిప్రయుక్తరూపములు కానోపవనియు, ‘అడిచె నీరుపంచెము’ ‘భవచ్ఛిత్రేష్ఠితం బే దొకొ యనినన్’ అని దిద్దుకొనుటయే శ్రేయమనియుఁ దోచెడిని.

సూ. ౧౯. ధ్వన్యనుకరణశబ్దముల కనుభాతువు పరంబగుచోఁ
గొన్నియెడల ముగాగమంబగు.

ఉ. ‘కనకన మను’ రామా. ౬. ఆ. ‘సలసల మను’ పాండు.

గ. ఆ. మొ.

వ్యా. ధ్వని ననుకరించు శబ్దములు ధ్వన్యనుకరణ శబ్దములు—అట్టివి ద్వితరుక్తములే యైయుండునని వెంటనే సూత్రించువాఁడు—వానికి ‘అను’ భాతువు మీఁది దగునప్పుడు ఆ ద్వితరుక్తశబ్దంబునకు ‘ము’ ఐర్థ్యము అంతాగమమగును. కనకన + ము + అను సలసల + ము + అను = కనకన మను సలసల మను—అని సిద్ధించును. ఇట్టి ముగా

గమయంత రూపముల వైరశృముం దలంపించుచున్నాడు 'కొన్నియెడల' నని. 'గళ గళనివెప్పె' (పర. ౫ ఆ) మున్నగు ముగాగమము రాని ప్రయోగములే బహుళము లనుట.

సూ. ౨౦. ధ్వన్యనుకరణ శబ్దంబులు ద్విరుక్తంబుల యగు

ఉ. గడగడ, వడవడ, తళతళ, పెళపెళ.

వ్యా. ధ్వని ననుకరించుశబ్దములు ఆనుకృత్యధ్వని క్రోకలకు స్పష్టపడుటకై, ఇరుమాటు అవ్యవహితములుగ బ్రయుక్తము లగుచుండునని ఈ సూత్రార్థము. గడ, వడ, తళ, పెళ,—ఇట్లైకైకరూపములు ధ్వన్యనుకరణగమ్యకములు కాబాలవనుట.

సూ. ౨౧. ఇయ్యవి క్రియావ్యవహితంబులు నగు.

ఉ. 'వడవడ జమదగ్ని సూరివడకె' రామా. ౪ ఆ.

వ్యా. ఇయ్యవి యనగా పూర్వ పూర్వతర సూత్రోక్తధ్వన్యనుకరణ శబ్దములు. అవి తమకు విక్రియతో నన్వయమో ఆక్రియతో వ్యవధానము గల్గియుండునని సూత్రార్థము. ఉదాహరణమున వడవడ యను ధ్వన్యనుకరణ శబ్దమునకును, 'వడకె' అను క్రియకును 'జమదగ్ని సూరి' యను దానివలన వ్యవధానము గల్గియున్నది. సూత్రమందలి సముచ్చయార్థకముచే వ్యవధానములేకయు నుండుననుట గ్రహ్యము. ఉ. "క. అ, వ్యరూఢినిందాకే ధరణి వడవడ వడకె" భార. శల్య. ౧ ఆ. మొ.

సూ. ౨౨. ప్రాసంబున మకారంబు పరంబగుచో

ద్రుతంబునకు మకారాదేశం బగు.

ఉ. 'కమ్మని లతాంతములకు మొనసి' భార. ఆది. ౫ ఆ. 'మత్త, పృష్టిజే, నెమ్మనది దీర్ఘ కా సరసీ నదంబులు నిండగాక' ఆర. 3 ఆ.

వ్యా. ఈ రెండు భారతప్రయోగము లందును బ్రాసము సరిపెట్టుటకై యీ మకారాదేశము విధింపఁబడినది. ఈవిధి ప్రయోజనాంత రహితము. ద్రుతమునకు బిందువును విధించి మకారద్విత్వము బిందుపూర్వక మకారముతోఁ బ్రాసమునక జెల్లుననియు నయ్యది యనునాసికప్రాసమనియు అప్పకవి స్పష్టపఱచియున్నాడు గాన నీ ప్రాసములఁ గుదుర్చుటకై మకారాదేశవిధి యనావశ్యక మనదగును.

సూ. ౨౩. ఆమ్రేడితంబు పరంబగునపుడు

కృతప్రాస్వంబునకు దీర్ఘంబగు.

ఉ. లే లెమ్ము, పో పొమ్ము. మొ.

వ్యా. కృతప్రాస్వం బనగా వ్యాకరణసూత్రప్రాప్త ప్రాస్వతగలది. అట్టిది ఆ ప్రాస్వతనువీడి దీర్ఘంబగును. ఎప్పుడనగా 'ఆమ్రేడితంబు పరంబగునపు' డను చున్నాడు. దీర్ఘత్వప్రాప్తికి ఆ మ్రేడితంబు పరంబగుట హేతువని సూత్రకారుని యభిప్రాయముగాఁ దోచుచున్నది. కాని కృతప్రాస్వముయొక్క ప్రాస్వతాప్రాప్తి కేది హేతువో అది లోపించుటయే ఆ ప్రాస్వత వీడుటకును హేతువనియెంచుట యొప్పును. ఎట్లనగా—'లేచు నకు ముఱ్ఱు పరంబగునపుడు చు లోపంబగు'—లేము—'పోవునకు దుఱ్ఱుత్తులు ముఱ్ఱుం బరంబులగునపుడు వు లోపంబుం బొడవదులును విభావనగు'—పోము—'ముఱ్ఱు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబును ముఱ్ఱకంబునకు మాము డియు నగు'—లేమ్ము పొమ్ము—ఆమ్రేడితంబు పరంబుకాఁగా—లేమ్ము + లేమ్ము, పొమ్ము + పొమ్ము—మధ్యమ ముఱ్ఱకమునకు మా ల వ సానంబులు పరంబులగునపుడు లోపము విభావనగు—లే + లేమ్ము, పో + పొమ్ము—'మ్ము' అనునది లోపించుగా తత్సన్నియోగశిష్ట మగు ప్రాస్వముగూడ దానితోడనే లోపించి స్వతస్సిద్ధమగు దీర్ఘము మఱల గల్గు చున్నది.—లే లేమ్ము, పో పొమ్ము—'సన్నియోగశిష్టానాం సహ ప్రవృత్తిః' అను సంస్కృత వ్యాకరణ పరిభాషను 'అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య' మనుటంబట్టి తెనుగు నందును గ్రహింపవచ్చునుగదా.

ఇది బాలబోధనుభాషరసాను కుమారదేవపండితీయ మను

ప్రౌఢవ్యాకరణ వివరణంబునందు

సంధి పరిచ్ఛేదము.

శ బ్ద ప రి ఛే ద ము

సామప్రకరణము

సూ. ౧. శబ్దములు విశేష్యములు విశేషణము లని ద్వివిధంబులు.

ఉ. అయ్య, అన్న, అత్త, ఆక్క మొదలగునవి విశేష్యములు;
తక్కినవి విశేషణములు.

వ్యా. శబ్దములు రెండువిధములు. వానిం జెప్పొనచున్నాడు : 'విశేష్యములు విశేషణములు' అని. విశేష్య విశేషణములం దర్పాలిసూత్రమున మూలకారుడు స్వయముగ వివరింపనున్నాడు. ఉదహరించుచున్నాడు 'అయ్యా'దులు విశేష్యము లని తక్కినవి విశేషణములని.

సూ. ౨. విశేష్యము నా విశేషణము చేర దెలుపబడు విశేషము గలది; విశేషణము నా జాత్యాది విశేషములకు దెలుపునది.

వ్యా. విశేష్య మనగా విశేషము గలది, విశేష మనగా భేదము. భేదముగలది భేద్యము. కావుననే విశేష్యమునకు భేద్య మని సామాంతరము గలదు. ఉదా. రాముడు—ఈ వ్యక్తియందు రామత్వమును విశేషము గలది. అయ్యది లక్షణాదులందు లేమిం జేసి తద్ విశేషము (భేదము) ఇందు లగును. కానగా రాముడు విశేష్యమనియు భేద్యమనియు జెప్పవచ్చును. ఈ రామాది పదార్థ నిష్ఠ రామత్వాది విశేషమును బోధించు పదములకు విశేషణము లనిపేరు, విశేషం వక్తీతి విశేషణమ్. విశేష్య నిష్ఠ విశేష (భేద) బోధకము. దీనికి భేదకమనియు సామాంతరము. విశేష్య విశేషణ సంబంధమునకు సమవాయ సంబంధ మునీపేరు. ఈసమవాయము నిత్యము.

సూ. ౩. విశేషణము జాత్యాదిభేద బుచే పరిచ్ఛిద్ధంబు.

ఆవి-జాతిప్రయుక్తవిశేషణము, క్రియాప్రయుక్త విశేషణము, గుణప్రయుక్త విశేషణము, ద్రవ్యప్రయుక్త విశేషణము, సంఖ్యాప్రయుక్త విశేషణము, సంజ్ఞాప్రయుక్త విశేషణము.

ఉ. ౧. జాతిప్రయుక్త విశేషణమునకు — బ్రాహ్మణుఁడు.

౨. క్రియాప్రయుక్త విశేషణమునకు — పోవువాఁడు.

౩. గుణప్రయుక్త విశేషణమునకు — నల్లనివాఁడు.

౪. ద్రవ్యప్రయుక్త విశేషణమునకు — ధనవంతుఁడు.

౫. సుఖ్యాప్రయుక్త విశేషణమునకు — ఒక్కఁడు.

౬. సంఖ్యాప్రయుక్త విశేషణమునకు — దేవదత్తుఁడు. మొ

వ్యా. విశేషణము వడ్డింపం బుచున్నాఁడు: అనగా తిరుభేదములు గలది. అట్లని యాదవిధంబు లగుటకు గారణము 'జాత్యాదిభేదం' బుచున్నాఁడు. జాత్యాదులు అరు. అవి ఏవి యనగా జాతి క్రియాగుణ ద్రవ్య సంఖ్యాసంఖ్యలు. ఉక్తభేదంబుచే వడ్డింపబులైన విశేషణముల నోలి పేర్కొనుచున్నాఁడు. 'జాతిప్రయుక్త విశేషణము' ఇత్యాదిగా. జాతి యనగా సజాతీయ వస్తుధర్మము. నిఖిల బ్రాహ్మణులయందు బ్రాహ్మణత్వము జాతి నాఁబడు. బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మణత్వ రూపజాత్యాశ్రయుఁడు. క్రియ యనం బని. వ్యాపారమును నిరూపకముగఁ జెప్పుట-పోవువాఁడు. గుణ మన వర్ణాది నిరూపకము. ఉదా. నల్లనివాఁడు. నల్లదలు గుణవచనంబు అని బాలవ్యాకరణమునను. ద్రవ్యంబు నా ధనము మొ॥ ధనాదుల కలిమిలేముల నిరూపకములుగఁ జెప్పునవి ద్రవ్యప్రయుక్త విశేషణములు. ఉదా. ధనవంతుఁడు సంఖ్య యనగా లెక్క. ఉదా. ఒక్కఁడు. సంఖ్యయన గుర్తు, పేరు, సజాతీయములలో నొక్కొక్కదానిం బ్రత్యేకించి చెలియ నుపయోగపడునట్టిది. ఉదా. దేవదత్తుఁడు.

సూ. ౪. సుఖ్యాప్రయుక్త విశేషణ మేకాంతంబై ను మహా ద్విశేష్యక మయ్యు, త దంశాంతంబయి మహా దమహా ద్విశేష్యక మయ్యు, సమస్తంబు వ్యస్తంబునగుచో విశేష్యంబు క్రమంబుగ నుత్తర వదంబు నేకవచనాంతంబును పూర్వపదంబు బహువచనాంతంబు నగు.

తదంశము = ఆయొకటియొక్క భాగము. అనగాఁ బాఠిక లోనగునది.

ఉ. డెబ్బదియొక్క రథము, రథములు డెబ్బదియొక్కటి; రెండు
న్నర మానిసి, మానుసులు రెండున్నర; రెండున్నరరూపాయ, రూపా
యలు రెండున్నర మొ॥

వ్యా. స్త్రీ తిర్యగ్ జడ భిన్నంబులును వాని విశేషణంబులను మహత్తు లనంబడు
నని బాల. తత్స. సూ. ౧౭. మహద్భిన్నంబు లనఁగా స్త్రీ తిర్యగ్ జడవాచకంబులును
వాని విశేషణంబులను అనుహత్తుల. అందు స్త్రీవాచకవిశేషణములకు మహతీవాచకము
లని వ్యవహారము సంఖ్యాప్రయుక్త విశేషణమనఁగా సంఖ్యను నిరూపకముగఁ జెప్ప
విశేషణము. ఏకాంతం బనఁగా ఒకటిం దెల్పు పదముతో ముగియునది. ఏకాంతంబు
లగు సంఖ్యాప్రయుక్త విశేషణములు ఐదునొక్క, ఇరువదియొక్క, ముప్పదియొక్క,
మొ॥. ఏకాంతంబగు సంఖ్యాప్రయుక్త విశేషణము అనుహద్వాచకము విశేష్యముగాఁ
గలదేని అప్పు డది యనుహద్విశేష్యక మగును. ఆ యేకాంతం బగు సంఖ్యాప్రయుక్త
విశేషణము అనుహద్విశేష్యముతో సమసించునప్పుడు తాఁ బూర్వపదంబుగనే యుం
డును. ఆ విశేష్య యొత్తరపదమై ఏకవచనాంతమై యుండును. ఉదా. డెబ్బదియొక్క
రథము. అవి సమసింపక వ్యస్తంబులగ నుండునేని విశేష్యము పూర్వపదంబయై బహు
వచనాంతమగును. ఉదా. రథములు డెబ్బదియొక్కటి. 'తదంక మనఁగా ఆ యొకటి
యొక్కభాగము. అనఁగా బాతిక లోనగునది' యని మూలకారునిదే వివరణము. బాతిక
లోనగువానిం దెల్పుపదముతో ముగియు సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము 'తదంకాంత
సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము.' ఉదా. రెండున్నర, రెండుంబాతిక మొ॥ దానికి విశే
ష్యము మహద్వాచకమేని యది మహద్విశేష్యకమును, అనుహద్వాచకమేని యది
అనుహద్విశేష్యకము నగును. ఆ విశేషణ మా విశేష్యముతో సమసించునేని విశేష్యము
ఉత్తరపదమై ఏకవచనాంతమయి యుండును. ఉదా. మహద్విశేష్యక మైనప్పుడు—
రెండున్నర మానిసి; అనుహద్విశేష్యక మైనప్పుడు—రెండున్నర రూపాయ; ఉత్తవిశేష్య
విశేషణములు సమసింపక వ్యస్తంబులగ నున్న, విశేష్యము పూర్వపదంబయై బహువచ
నాంతంబు నగు. ఉదా. మహద్విశేష్యక మైనప్పుడు—మానుసులు రెండున్నర; అనుహ
ద్విశేష్యక మైనప్పుడు—రూపాయలు రెండున్నర.

సూ. ౧. అయ్యది యేకాంతంబు మహద్విశేష్యకంబు
సమస్తంబుకాదు. వ్యస్తంబగుచో బహువచనాంతంబ యగు.

ఉ. పదునొక్కం ద్రు రుద్రులు మొ. (చూ. సమాసపరిచ్ఛేదము.)

వ్యా. ఒకటిం దెల్ల పదిమనతో ముగియు సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణమనకు విశేష్యము మహద్వాచకమైన యొడ న విశేషణంబున కా విశేష్యముతో సమాసము కుదురదు. ఆ విశేష్యము వ్యస్తముగనే యుండవలెను. అప్పు డది ఏకవచనాంతముగ నుండరాదు. బహువచనాంతమై యుండవలెను. నడునొక్క రుద్రులను సమాసమును రుద్రులు పదునొక్కం దుల నేకవచనాంత వ్యస్తరూపమును అసాధువులు. వదు నొక్కంద్రుని బహువచనాంతముగనే యుండవలెను. ఒకండాదులతో 'పది' కగు సమాసంబుల యుష్ణ వ్యవధానంబును గలదని 'పదియు నొక్కం' ద్రిత్యాదిరూపం బుల సమా. ౨౬ వి సూత్రమున మూలకాదు సాధింపబున్నాడు. కావున జెప్ప చున్నాడు:—'చూ. సమాసపరిచ్ఛేదము ౨౬ సూ.' అని.

సూ. ౬. విశేష్యంబు ప్రధానం బితరం బప్రధానంబు

వ్యా. ప్రధానం బనగా ముఖ్యము. అప్రధానంబునా నముఖ్యము. విశేష్య విశే షణంబులలో ప్రధాన్యము విశేష్యమనికే. ఇతరం బనగా విశేషణము.

సూ. ౭. ప్రధానంబు పశ్చాద్ వాచ్యం బగు.

అన్వయ ప్రమమనందు విశేషణములను ముందుచెప్పి కడపట విశే ష్యమును జెప్పవలె ననుట.

వ్యా. ప్రధాన్యము దేని కున్న కేమాయె నన్నం జెప్పచున్నాడు. 'ప్రధా నంబు పశ్చాద్ వాచ్యం బగు' నని. ప్రధాన పేదో అది వెనుక చెప్పడగిన దగునని యర్థము. విశేష్యము ప్రధానము గాన దాని వెనుక జెప్పవలె ననియు అప్రధాన ముల్ గాన విశేషణముల ముందు చెప్పవలెననియు నర్థము. ఎప్పు డనగా 'అన్వయ క్రమమున' దనుచున్నాడు. అర్థము నివరించుటైన ననుట. వేరొప్పు డట్టిక్రమ ముపేక్షితముకాదు 'ఏకవాక్యంబునం దొకానొక్కండు తక్కు నర్థపదంబులు క్రిమ నిరపేక్షంబునం బ్రయోగింపంజను' నని బాల. కార. ౩౭ సూ.

సూ. ౮. ఒక్కచో విశేషణంబులును విశేష్యంబు లగు.

ఉ. 'నారదుం డి ట్టనియె' ము॥

వ్యా. తి వ సూ. ప్రకారము నారదుండు సంజ్ఞాప్రయుక్త విశేషణం అగును అది యట నభిధావృత్తిచే విశేష్యంబు నై యున్నది.

సూ. ౯. ఒక్కొక్కచో విశేష్య విశేషణంబులు
వ్యత్యస్తంబులు నగు

ఉ. క. నీమాటు దల్లి త్రిభువన, భామారత్నంబు గంధవతి పై'

వారి. పూ. ౨ ఆ.

వ్యా. త్రిభువనభామారత్నంబైన నీ మాటుదల్లి యని యన్వయకృనుము.

సూ. ౧౦. తెలుఁగునం గొన్ని శబ్దంబులు విశేష్య విశేషణంబు
లభయంబులు నగు.

కొన్ని యవంగాఁ గీడు ప్రభృతులును నల్లాదులును.

వ్యా. కీడు ప్రభృతులును నల్లాదులును కొన్నియెడల విశేష్యంబులుగను గొన్ని
యెడల విశేషణంబులుగను ప్రయోగ మందుచుండునని సూత్రార్థము. "తరుళోజ.
మీఁదు పరికింపకున్నఁ గీడ్వాటిల్ల కన్నె" భార. స్త్రీ. ౨ ఆ; 'గీ. కృష్ణకృష్ణ యనం
తయే కీడు లేదు, వీరిచెన' లక్ష్య. ౪ ఆ. 'గీ. తామ్ర మాదిగఁగల యట్టి ధాతుచయము,
కొలిమి నిడి యూఁడఁ గీడ్లెఁ దొలయునట్లు' మార్క. ౩ ఆ. 'క. అది పాపము
దానికి నా, నది నెప్పుడు వగతు విషలమానన యక్కి, ను దొలంగునట్లుగా' భార.
ఆశ్ర. ౧ ఆ—మున్నగు తావులం గీడు శబ్దము విశేష్యముగను 'నీకేమిట నస్తుహాధ్వ
రంబు కీ డంటి' భార ఆశ్వ. ౪ ఆ 'కీడె కురుపంశమున కతని రాక' భార. ఉద్యో.
౩ ఆ; 'వారల తలంపులు కీడు' భార. ఉద్యో. ౩. ఆ;—మున్నగుచోట్ల నదేశబ్దము
విశేషణముగను ప్రయోగములంటి ను ములకారులే శబ్దరత్నాకరమునం చెడివి
యున్నారు. నల్లాదులకును చూ. శ. ర.

సూ. ౧౧. విశేషణంబులు కొన్ని వ్యవహితంబులు నగు.

ఉ. 'క. ఈలాకంబున వెడలి, మే లెల్లడఁ గాన వరుని.'
నిర్వ. ౩. ఆ.

వ్యా. మే లను విశేషణంబునకును వరుని నను విశేష్యంబునకును 'ఎల్లెడఁ గాన' నను పదంబులవలని వ్యవధానంబు గల్గియున్నది.

సూ. ౧౨. విశేషణంబులు గొన్నియెడ విశేష్యలక్షకంబు లగు.

ఉ. 'క. దేవతల కప్రియంబులు, గావించి మనుష్యు లభవగతు లగుదు రిలక', గావున వారికి నిష్ఠము, గావించుము నన్నుఁ బ్రీతిఁ గావుము తరుణి! [అప్రియంబులు=అప్రియకార్యములను, ఇష్టము=ఇష్టకార్యములు.] భార. ఆర. ౨. ఆ. 'చ. హమపతిప్రతక్ సభఁ దపస్వీనిఁ తాండవ ధర్మపత్ని ధ, ర్మరత నయోనిజక్ బ్రకృతి మానవ భామి నిగాఁ వలించి దె, ప్పురములు పల్కఁగాఁ దగునె.' (దెప్పరములు=దెప్పరపు మాటలను.) భార. సభా. ౩ ఆ. 'చ. తెట్టిదంబులం గాని చక్కఁబడఁడు' (తెట్టిదంబులక్ = తెట్టిదపు మాటలచేత) భార. ఆ ర. ౬ ఆ. మొ.

వ్యా. ౮ వ సూత్రమున విశేషణ మభిధా వృత్తిచే విశేష్య మగు నని చెప్పఁబడెను. ఇచ్చట లక్షణావృత్తిచే విశేష్య బోధక మగునని యర్థము చేయవలసియుండుటచే బాసరుక్త్యబోధము లేదు.

సూ. ౧౩. ఓ శబ్దం బొకచో సంబోధ్యవాచకంబునకు ముం
దితర శబ్దవ్యవహితం బయి కానంబడియెడి.

ఒక్కచో ననఁగా సంబోధ్యవాచకము క్రియాజన్య విశేషణ పూర్వకం బగునపు డనియు, ఇతర శబ్దంబనఁగా ఆక్రియాజన్య విశేషణ మునకు సంబంధించిన పదమనియు నర్థము. ఉ. 'ఓ వినుపీథి నున్న ఖచ రోక్తములార' మీ. ౨. ఆ. 'ఓ తో'యజనేత్రుఁ గాంచిన వధూమణి' నిబ. ౩ ఆ

వ్యా. 'ఓయామం త్రణంబునం దగు'ననియు 'ఇది సంబోధ్యవాచకంబునకు ముందే ప్రయోగింపబడును' అనియు బాల. తత్ప. సూ. ౧౪. 'ముందే' యను నవభాణముచే జెనుకఁ బ్రయోగింపఁబడదనియే కాక ముందు అవ్యవహితమై ప్రయోగింపఁబడు నను నర్థమును స్ఫురించుచున్నది. అట్లు ఓ శబ్దము సంబోధ్యవాచకంబునకు ముందు ఆవ్యవహితమయ్యే బహుళప్రయోగములం గాననగుచున్నను వ్యవధానము గల్గు నెడలం గలవనుచున్నాఁడు. తాదృక్ప్రయోగముల త్యాచిత్యతం దలపించుచున్నాఁడు 'ఒకచో' నని. 'ఒకచో' ననుటను వ్యాఖ్యానించుచున్నాఁడు 'సంబోధ్యవాచకము క్రియాజన్య విశేషణపూర్వకం బగు నపు'డని. 'ఇతరశబ్దం బనుటను వివరించుచున్నాఁడు ఆ 'విశేషణమునకు సంబంధించిన పద'మని.

సూ. ౧౪ రో శబ్దం బొందు సంబోధనంబున స్త్రీవాచకంబునకుఁ బరంబుగ నగు. అయ్యది ప్రాప్నాంతంబును నయ్యెడి.

ఉ. 'చ. కమలదళాక్షిరో విసవుగా గల యొక్కటి గంటి వేకువకా.' ప్రభా. ౧. ఆ. 'చ. రమణియో భృత్యులందు నపరాధము గల్గిన నాయకుల్ స్వపక్షము దలచాసి యుగ్రతరకాననముం చెగి చేయరు.' భాగ. ౪. స్కం. మొ. (ఒకానొక యాధునిక గ్రంథము నందు 'అన్నరొ, వీనుంగురొ.' అని ప్రయోగములు కానంబడుచున్నవి. వానికిఁ బ్రామాణిక ప్రయోగములు కానంబడవు).

వ్యా. సంబోధనంబున 'ఓ' శబ్దమేగాక రో శబ్దంబు నొందు గలదు. పిరుచెప్పు దీనివిశేషము లేవన నిది స్త్రీసంబోధనంబులందే ప్రయుక్తంబగు ననుటయు, సంబోధ్యవాచకంబునకుం బరముగఁ బ్రయోగింపబడుననుటయు. కాని రో శబ్దప్రయోగ మట్లు వ్యవస్థితము గాదు. అయ్యది స్త్రీ సంబోధనస్థలములందేగాక తదితర స్థలములందును ప్రయోగములం గానవచ్చుచుంటుంబట్టి అధర్వణాచార్యులవారు 'అన్యత్రాక్షి క్వచిద్ రోస్యాద్ యాథాదేశ్య ప్రయోగః' అని లక్షించిరి. అధునిక గ్రంథముని మూలకారుఁ డిట నిరసించినది కూచిమంచి తిమ్మకపిండ్రుని యచ్చతెనుగురామాయణ మని స్పష్టమే. ఆరణ్యకాండము 25, 90 పద్యములలో నిది యగపడుచున్నది. వీరికి శబ్ద. సూ ౮౭లో వ్రాడేరేదేని శబ్దంబు లర్థవిశేషణంబున దీకారాంతంబు అగు' నంటకు 'వీడీ నాబలమాని

కంబుల కొటారు' అను నచ్చ. ర-మాయణ ప్రయోగము ప్రామాణిక మగుట ఎట్లొ
'అన్నరో వినుంగురో' అనుట కదే గ్రంథము ప్రామాణికము కాకపోవుట ఎట్లొ దురూ
హ్యము. ఇవియు నిట్టి ప్రయోగములను రంగనాథునిరమాయణమందుం గలవు.
[చూ. యుద్ధ. కాం.] రంగనాథుని వీరు 'లాక్షణికుడైన దొడ్డకవి' యని శ. ర.
పీఠికలోఁ బ్రశంసించియున్నారు.

సూ. ౧౫. దేశ్యంబులం గొన్ని యొడల స్త్రీవాచక స్త్రీసమంబు
లగు సంబోధ్యవాచక శబ్దాబులమీఁద నేకవచనంబునఁ
గాన శబ్దం బొందును, ఇల యను నన్యయం బొందును
గానంబడియొడి. అల దీర్ఘాంతంబు నగు.

ఉ. 'ఏ. గీ. భవ్యరతి దేవతాచార పరమపుణ్య, ధర్మమేమర
మందుమీ తల్లి కాన.' వై. ౭. ఆ. 'మాసామికాన,' సా. ౧. ఆ. (ఈ
కవి 'పాపజాతి కాన' అని ప్రయోగించినాఁడు. అది విచార్యము. 'ఉ.
ఆక్కల కన్యకాశ్చ మిటు రాజుడివోడి నకాణాబి నీ, కెక్కడి చూలు
వచ్చె' నిర్వ. ౨. ఆ. 'చ. తొడిఁబడ నవ్వలక్క అని తూలుచు దీనక
దోయి లొగ్గుచుకొ.' అము. ౨. ఆ. 'క. ప్రేలెడు వెండ్రుక లిరుగడఁ
దూలఁగఁ దలయూచు దొప్పదొప్పన నోరిం, గేల నడిచి కొను నెల
వుల, లాలలు దొరుగంగ నన్నరాయని యొఱుకొ' ఉ. హరి. ౪ ఆ.

వ్యా. సంబోధనంబులం గానవిచ్చుచున్నవని యిటుం జెప్పఁబడిన 'కాన' 'అల'లు
రెంటిలో 'కాన'కు అధవ్వణాచార్యుల అభ్యుపగతియందుం గలదు. 'కన్యవి దామస్త్రజే
కానో వైకృతార్ మతో మతః' అని వారి కారిక. సూత్రంబున దేశ్యమనక సమేతరం
బని చెప్పియుండిన మేలు. వీలయినగా 'సామి' వైకృత మగునేగాని దేశ్యముగాదు.
'ఆక్క+అల' 'అవ్వు+అల+ఆక్క+అల' అనుతావుల స్త్రీవాచకంబులకు సుధిగల్గుట
కాలవ్యాకరణమనందలి అత్సంధిసూత్రమునకు విరుద్ధము.

సూ. ౧౬ హావసానంబులు వరంబులగునపుడు లు రు
వర్ణకంబుల యుత్పంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగ నగు

ఉ. 'మ. విత తోల్కొకని పుంజ మొక్కొ యనఁగా విస్వీధి
నిక్షిప్త పక్షతి వాతాహతిఁ దూలి తూల శకలాకారములై వారిడ,
ప్రతతుల్ సాల్పడి నల్లడం జెదరఁగాఁ బాటె న్ననోపేగుడై, పత
గేంద్రం దమృతాంతికంబునకుఁ దత్పాలర్ భయం బుదఁగె.'
భార. ఆది. ౨. ఆ. ఇట్లు 'భూసురోత్తముల్, భూపాలర్.' మొ.

వ్యా. 'పదాంతంబులై యనంయుక్తంబు లయిన నుజురుల యుక్తంబునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు' నని సూరిగారు. ప్రకీ. సూ. ౧౬ లోఁ దెలిసియున్నారు.
ప్రకృత ప్రాశస్త్యమోదావృతము లగు 'ప్రతతుల్' 'పాలర్' మున్నగునవియు నా
'పాల' సూత్రగోచరము లగుంగాన నీసూత్ర మక్కలులేదు.

సూ. ౧౭. మహాత్మమూహకశబ్ద బహువ్రీహ్యయుక్తంబయ్యుండ
దద్విశేషణక్రియలు మహాత్కార్యయోగ్యంబులు విభాషనగు.

ఉ. 'ఏ, గీ. ముని నికాయ మెల్ల, వివిధ పుణ్యకథలు వినువేడ్క
నతనిఁ బూజించిరి.' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'క. గీర్వాణప్రభుఁ డాదిగ,
గీర్వాణ గణంబు కాలకేయులతోడకా, గర్వింబి రణము చేసిర, ఖర్వ
పరాక్రములు కడిమిఁగడు నున్నులై.' భార. ఆర. ౩ ఆ. 'అయ్యరు
దెగలు పగఱ గారే తమలొక' నిర్వ. ౩ ఆ. 'పడనడతురు గన్న
నిన్నుఁ బ్రమథ గణంబుల్.' నిర్వ. ౪ ఆ. మొ. విభాష ననుటచే
'క. వివధర తుక్షి నసంఖ్యము, నిహదగణముండి ధారుణీప్రజకుఁ
గడుకొ, వివమమును జేయవారి సిమిమమున భేషించి చనుమమిత్ర
విఘాతీ.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'సీ. నైతమ్మలే కొండ నైతమ్మలం దాడు
విద్యాధరీకోటి విటులతోడ.' స్వా. ౪. ఆ. ఇత్యాదు లూహ్యంబులు.

వ్యా. మునినికాయ మనఁగా మునుల నమూహ మని యర్థము. ఈ నమూహము
పురుషనిష్ఠమగుటంజేసి పుంవాచకములకు రావలసిన విశేషణములును క్రియలును
వచ్చును. రాఁగా 'మునినికాయము.....పూజించిరి.' ఇట్లే 'ఇరు తెగలు పగఱగారే.'
ప్రమథగణంబుల్ పడనడతురు' మొ. సూత్రమున విభాషను గ్రహించుటచే నట్టి
పట్టుల క్రియలను విశేషణములొ ఆమహాత్మ్య యుక్తంబు లయ్య నుండునని

గ్రహింపవలెను. అందుల తుదాహరణములు 'నైత్యమృతాదు' నిహదగణము..... చేయుకొ' మొ.

సూ. ౧౮. జడపదంబుమీఁది తోడకు మెయి మైలు వికల్పంబుగ నగు

ఉ. 'అందఱుగూడి మోసలకు నర్థి మెయిం జనుదెంచి.' నిర్వ్య.
అ. ఆ. 'చ. ముక్తికు, స్తుభక వహింపఁగా వలయు మోహముఁ బా
యఁగఁ ద్రోచి భక్తిమైకొ.' లక్ష్మీ. ౪, ఆ. మొ.

వ్యా. 'కేచిత్ కైకృత శబ్దాన్య ర్విభక్త్యర్థాభిదాయకాః' యను కారకకు ఇది
యించు మించు ననువాదమే యని చెప్పనగు. 'శబ్దాః' అనఁగా అవ్యయము లని
యర్థము. చేతార్థమునం జేసియు, కొఱకన్వర్థమునం 'తొండె' 'శోనము'లును, తోదా
ర్థమున 'మెయి మైలు'క ప్రయోగంబులం గాన నగుచున్నవి. పీఠం 'జేసి తొండె'లని
పౌఢకారుఁడు కారక పరిశ్చేదమునం జెప్పునన్నాఁడు. మెయిమైల నిటం జెప్పి
నాఁడు. చెప్పక విడిచినది 'శోనము'ను. అది మహదమహద్వాచకములందు సహితము
గన్పట్టెడి.

సూ. ౧౯. కు వర్ణకంబు పరంబగునపుడు కవిత్రయంబు వారి ప్రయో
గంబులు దిక్కు దిక్కిన మహాకవి ప్రయోగములందును
గొన్నియెడల నగాగమంబు చూడట్టదు.

ఉ. నీ! సంగరమునకు నుత్సవము కేగెడు క్రియ సొలవక చని
యెడు శూరులార.' ఉ. హరి. ౩ ఆ. 'ఉ. లాలనఁ గ్రొత్తలెమ్మలి కళా
నము వెట్టిరి యాననంబుగాఁ, గోలయు సాధువైన యొక శోమటికికొ
నివభేద్రు బచ్చుకుకొ.' వై. ౩ ఆ. 'ఆ. వెలది సోయగంబు వీక్షింప
వినుతింపఁ, బోయి కన్ను లమరవిభుని కిచ్చి, రెండువేల జిహ్వ లండకా
ధీశ్వరు, కొనఁగఁ బోలఁ బంకజోద్భవుండు.' విక్ర. ౪, ఆ. 'ఉ. విల
వంతపుఁ బాపము వెచ్చుకొంటి వే,లా నగుఁబాటు కోర్చి.' భాజ. ౫
ఆ. మొ. ఇట్టి ప్రయోగములం బట్టి యాగమకాస్త్ర మనిత్య మగుట
వలనఁ దిక్కినచోట్ల నకారాగమము రాకుండినను దోషంబు లేద

నియు, తుత్సార్థదోష విస్ఫురణంబు కలుగక పువర్ణాంత శబ్దములమీఁద
సకారాగమము వచ్చుట కేత త్సూత్రారంభ ప్రవృత్తియై యుండును
గాన నచ్చోమాత్ర మయ్యది యత్యవశ్యకమరియుఁ దోచుచున్నది.)

వ్యా. చింతామణికారుఁడు 'నకా' అని కువర్ణకము పరమగునపుడు ఉదత్తము
లకు నగాగమము వచ్చునని సూత్రించెను. ఇచటి యుదత్తము ఋదత్తములకుఁ గూడ
నుపలక్షకము. ఇంక నధర్వణులు 'సర్వేషామేవ చోదత్త శబ్దానాం కాపరే భవేత్,
నః ప్రాయస్సస్యద్ బుకారాచ్చ సర్వపండిత సప్తులేః" అని నగాగమమును మధ్యమణి
న్యాయంబున సుకారాత్త ఋకారాత్తములకు రెండింటికిని బ్రయికముగ వచ్చునని
చింతామణి సూత్రమును సవరించిరి. ఆ సవరణమునే పౌర్వధన్యాకర్త యిట నడవ
దించుచున్నాఁడు. ఆర్థస్ఫూర్తికి భంగము రాకుండునట్లు ఈ యాగమమును మానినను
దోషము లేదని ఫలితార్థము.

సూ. ౨౦. కంటె వర్ణకము పరంబగునపుడును గొన్నియెడల నగాగ
మంబు చూపట్టెడి.

ఉ. 'తత్క్రతు శతంబునకంటెనుతుండు పేలు' భార. ఆది. ౪.
ఆ. 'క. మనయింటి చేటు చూచితే, మనుకుల నక్షముఁడు తొఱుగు
మైథిలినికొ భూ, జనవాదంబు మహాత్ముల, యనిభు చరిత్రమునకంటె
నధికం బగుటకొ.' నిర్వ. ౯ ఆ. మొ.

వ్యా. ఉకారాత్త ఋకారాత్తములకు 'కు' వర్ణకము పరమగునపుడు సుగా
గమము ప్రాయికముగఁ గల్గునని పూర్వసూత్రోక్తము. ఆ యుకార ఋకారాత్తంబులకే
కంటె వర్ణకము పరమైనపుడును ఈ సుగాగమము కొన్నియెడలఁ జూపట్టుచున్నవని
ఈ సూత్రమునఁ జెప్పబడున్నాఁడు. ప్రయోగ వైరళ్యముం దలపించుచున్నాఁడు
కొన్ని యెడలనని.

సూ. ౨౧ ఉదంతములగు ననుహత్తుల కందు వర్ణకము పరంబగునపు
డును నగాగమంబు కొన్నియెడలఁ గానంబడియెడి

ఉ. 'వ. నేవ నీ, వనిమిష నాయకత్వమునయం దభిషిక్తుడవై
ముదంబుతో, నుక బనిగొమ్ము.' భార. ఆద. ౫. ఆ. 'క. విష పిండదాన

సమయంబున యందును భక్తి పూర్వముగ దీనిఁ జెరింగి, చిన వయస్సునం
బుప్పుతము, 'నెనయఁ దుంగ మేధఫలము నిచ్చుఁ గృతాత్మా.' హరి.
పూ. ౨ ఆ. 'సీ. సంతరించితి నిండు జవ్వనంబునయందు వార్ష నైవధ
కావ్య మాంధ్రభావ.' కాశీ. ౧ ఆ. 'క. జననాథ నన్ను నడుగఁగఁ,
జనుదెంచిన కార్య మేను సర్వంబు మనంబునయందు మున్న యెఱుఁ
గుదు, విను చెప్పెద నీకుఁ దగునె విడువఁగ భార్యకొ' మార్క. ౫ ఆ.
'ఉ. డక్కఁగ ప్రాసేరికొ మును పటమ్మనయందు సుశర్మపాపముల్,'
పాండు. ౫ ఆ. మొ.

వ్యా. 'అగమ ముపువర్ణంబుల కందువర్ణకము పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు'
నని బాల. తత్స. సూ. 30. మఱి యిట విశేష మేమనఁగా నుగాగమ మనక నగా
గమ మనుటయు అగమ న వర్ణముతో 'అందు' వర్ణకము సంధి కలియక యడాగమము
వచ్చెనని చూపుటయు. ఇట్టి రూపములకై ఇట్లు వేఱుసూత్రము వ్రాయ నక్కఱ
లేదనియెంచి సూరిగారు 'సమాసంబునయందు ద్రుతంబునకు లోపంబగు' నను సంధి.
౨౪ సూత్రముదలి 'సమాసంబునయందు' దను ప్రయోగమునే వీనికి జ్ఞాపకముగఁ
గూర్చిరి. ఇట్లు చేయుటవలని లాభ మేమనఁగా 'జ్ఞాపక సిద్ధం న సర్వత్ర' అని
యున్నది గాన సిట్టి ప్రయోగములు క్యాచిత్రము లని గ్రహించఁబడియుండును.

సూ. ౨౨. తెనుఁగునం గొన్ని తత్సమదేశ్య శబ్దముల కంటెఁబరంబుగ
నేకవచనంబున నీచత్వద్యోతకంబయి యిగా యను నొక్క శబ్దం
బును దానిపై డు ఇర్ణ కాదులురుం జూపఁబ్బెడి సంబోధనంబున
డువర్ణకంబు చూడట్టుచు. తుది దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు వైకిల్పి
కము

ఉ. ప్ర. బాలిగాడు, చిట్టిగాడు; సం. ప్ర. బాలిగా, బాలిగ;
చిట్టిగా, చిట్టిగ; బాలిగానికొ, బాలిగానిచేకొ, అని తక్కిన విధత్తు
లూహ్యంబులు. ఇట్లు గోపాలిగాడు మొ.

వ్యా. 'అర్థభేదే కచ్చి చ్చుబ్బాదిగా స్వాచ్చ తతోఽపి దుజ్, నామస్త్రజే
దుజ్ హ్రస్వస్సాన్వితో బహుళా త్వత్ర న్యేతే' యనుకారిక కీసూత్ర మనువాదము.

సూ. ౨౩. ద్విత్వయు క్తలాంతంబుమీఁది లు ల లగును రుర లాదేశంబు లగు.

ఉ. 'మ. అరరే యల్లియ రామరాజు పెద తిమ్మాధీశు బాహు భయం, కర కాడేయక ధార బోరునఁ గడంకంబ్రెట్లు వీరారి మల్లు రకుఁ మట్టియగుం దదీయ బలధూసుల్ సంగఁదాలా వియ, చ్చర కాంతా స్తనపాళి విఁగరిడి నాశ్చర్యంబు చర్చింపఁగన్.' రామా. ౧ ౮. మొ.

వ్యా. 'అదంతంబయి దీర్ఘ పూర్వ లోపథంబయిన మహత్తుమీఁది విభక్తి లకారంబునకు రేఫం బగు'నని బాల. తత్స. సూ. ౩౮. రేఫాదేశంబు విభక్తి లకారంబునకు దీర్ఘ పూర్వలోపథంబయిన మహత్తుమీఁది దానికేకాక ద్విత్వయు క్తలాంతంబు మీఁది దానికిని వచ్చునని ఇటం బూరింపఁబడినది. ఉ. మల్లరకుఁ.

సూ. ౨౪. విధా శబ్దంబు సంస్కృతంబునం బుంలింగంబు నగు.

ఉ. 'విధో విధానే వాస్త్యన్నే ప్రకారే వేతసేఽపి చ.' అని పుంలింగంబులందు ఆజయుఁడు. దీనికిఁ దత్సమంబునం బుంలింగరూపము లోనే ప్రయోగముగాని స్త్రీలింగరూపముతో లేదు. దంష్ట్రా శబ్దంబును బుంలింగముగాను గానంబడియెడి.

వ్యా. 'విధాశబ్దమునకుఁ గ్లి బతుల్యత్వంబు నిత్యంబు—విధము' అని బాల. తత్స. ౬౬ వ సూత్రవృత్తిలో సూరిగారు. కందరాదులుగం బతితములెల్ల సంస్కృతంబున స్త్రీలింగములే యని సూరిగారు తలంచుకొందురని కావలయు నిట ప్రాధికారంబు విధాదంష్ట్రా శబ్దంబులు నిఘంటువులం బుంలింగములుగాను పఠితములై యున్నవను చున్నారు. క్లి బతుల్యత్వం బతిదేశించుటాజేసి కంధరము మున్నగు మృదంతరూపంబు లును, బహుళగ్రహణముచేఁ బడంబున స్త్రీలింగంబులకు విహితమగు ప్రథమైకవచన లోపముగల్గి కందర నాసిక-ఇత్యాద్యదంత రూపంబులును సూరిసూత్రముఁబడి విర్పడ వలసియొందును. విధాదంష్ట్రాశబ్దములం బుంలింగములుగను గొనునెడల క్లి బతుల్యత్వంబు గల్గినప్పుడు స్త్రీలింగములకు విహితంబగు ప్రథమైకవచన లోపమునకు ప్రాప్తిలేక

పోవును. అట్లుగుట అంధ్రమహాకవి ప్రయోగములకు విరుద్ధమగుంగాన బాలవ్యాకర్త అజయ్యాది నిఘంటువుల నీ విషయమున సుపేక్షించెనని ఎంచనగును.

సూ. ౨౫ అర్థాదులకడ యచ్చున కుత్వంబును మీఁద వు వర్ణకంబును వైకల్పికంబుగా నగు.

ఉ. అర్థువు, అర్థము; ధర్మవు, ధర్మము; వర్ణువు వర్ణము. 'చ. అవని యరాజకం బయిన యస్వదు భూప్రజలందు సర్వధర్మపులు దొలంగు దేవ మని ముఖ్యులు వాయుదు రోలి వృష్టిలే, దవు మఱి యర్థువులే దఱుగు నందురు, కావున గాలయాపనం, బవితభవా క్య చేయక రయంబున రాజ్యము నిల్పు మిత్తటికా.' భార. ఆది. ౪ ఆ. వర్ణువునందలి వువర్ణకం బొండె లోపించు. ఉ. వర్ణ.

వ్యా. పుంలింగ మహద్వాచకనామంబుల తుని యుత్వంబుకను హంతముల కును ఉత్వము తత్స. సూ. ౨౧—క్షిర లచే బాలవ్యాకరణమున వినితము అర్థాదులు హలంతంబులను మహద్వాచకములను కామింజేసి బాలవ్యాకరణముచే వీనికి ఉత్వ పువర్ణకముల ప్రాప్తిలేదు. కావున నిట అది చెప్పబడిరది. వర్ణకబ్ధమునకుమాత్రము ఉత్వము గల్గియు వువర్ణకము వైకల్పిక మని 'వర్ణ' అని యుదహరించినాడు. కడమ వానికి ఉత్వముగల్గునెడ వువర్ణకము నిత్యమని గ్రాహ్యము. ఉత్వమే వైకల్పికము గాన నది గల్గినప్పుడు అనుహదవంతముల కన్నిటికి నెట్టో అట్లు వీనికిని మువర్ణకము గల్గును. అర్థము మొ.

సూ. ౨౬ రాహుబాహు శబ్దముల కంతట వు వర్ణక లోపంబు వైకల్పికంబు.

ఉ. రాహువు, రాహు; రాహువులు, రాహులు; బాహువు, బాహు; బాహువులు, బాహులు - ఇత్యాదులు. 'నీ. అపమేషు మై యున్న యంతరమున, విద్యుత్సహస్రములో విలసిల్లెమఱి రాహుపర్వంబు గాకయు భావం గప్పె.' భార. సభా. ౨ ఆ. 'లే. అగ్గలించి నా యెదుర బాహువృంధి, కడవఁజాలిన మల్లురం గాన నెందు' భార. విరా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. బాలవ్యాకరణమున ఉకారాంతములకు వువర్ణకేతర విభక్తి చరమగుచో వుగాగమును బహుళముగ విహితము. అట్లు ద్వితీయాదులందు వచ్చు నాగము వుక్కు బహుళమే కాని వానికి ప్రథమయందువచ్చు వు ప్రత్యయమేమో నిత్యమేయని ఉకారాంత గోళబంబుల కంతట వువర్ణకం బగు' నని బాల. తత్స. సూ. ౪౦ చే స్పష్టము. రాహుబాహుళబ్దములకుమాత్రము వు ప్రత్యయాంతతప్రయోగములందు నిత్యముగఁ గాక వైకల్పికముగఁ గానవచ్చుటంజేసి ప్రాధికారు డిట ఇట్లు సూత్రించె.

సూ. ౨౭. విశ్వోర్ధ్వఙ్గణీయు రూపంబు

ఉ. 'నీ. విశ్వోర్ధ్వని కూఁతు విశదభావజ్ఞ సముజ్జ్వలఁ జేకొని మూరింబోయి.' హరి. ఉ. ౪ ఆ.

వ్యా. 'విశ్వోర్ధ్వదులకు స్త్రీత్వం బగు' నని బాల. తత్స. సూ. ౭౫. 'స్త్రీలింగ త్వాలిదేశంబుచేత సుత్వ దుజ్జులులేవని యెఱుంగున' దని సూరిగారిచే వృత్తి. దుజ్జుగల్గిన రూప మిటు చూపఁబడుచున్నది.

సూ. ౨౮. దేశ్యమునం దక్కడాదులు నితై శ్రికవచనాంతములు.

ఉ. అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ; అచ్చట, ఇచ్చట, ఎచ్చట - మొ. ఆదిశబ్దముచేత ఇరులు, కేలు మొ - కొందఱు ఇరులు కేలు శబ్దములు బహువచనాంతము లందురు. అట్లు కాదు. 'ఇరులున నొంటింబోఁ బ్రసరి నెట్టుట.' విశ్వా. ప్రా. 'కలభాషిణి వేసలి యొక కేలఁబట్టి నే అొక్కకేల నొఱి గల్గి నెఱికి.' కళా. ౩ ఆ. 'నీ. ఉపధాన విని మయం బొండొండ చూపుటఁ బెఱిగేలు లఱఁకువఁ బ్రిదిలి విగియ.' కవిక. ౪ ఆ.

వ్యా. ఈ సూత్రమునందలి 'నితై శ్రిక వచనాంతము' అనునది ౩౩ వ సూత్రము దనుక ప్రతిసూత్రమునను అనువర్తించును. ఈ యారుసూత్రంబులచే నితై శ్రికవచనాంతములం బేర్కొనె నని తెలియవలెను. ల్పంతములగు నిరులు కేల్వాడలకు ప్రదర్శిత ప్రయోగముల నవర్ణకాద్యైకవచనై కార్హంబులు గల్గియుంటచే నవ్యాని బహువచనాంతములుగ బ్రమయరాదని సూత్రకృష్టపదయను.

సూ. ౨౯. సస్యవాచక శబ్దములును.

ఉ. ఆరుగ, చోడి, వరి, కంపి, పెసర, మినుము మొ.

వ్యా. సస్యవాచకములనం బైరులఁ చెల్వనవి. అరు గాడులును నిత్యైక వచనాంతములు.

సూ. 30. కతిపయసంభారవాచక శబ్దములును.

ఉ. ఆముదము, ఇంగువ, ఉప్పు, చింతపండు, చమరు, పసుపు మొ.

వ్యా. సంభారవాచకము లనం బదార్థసంచయముం చెల్వనవి, అవియు నిత్యైక వచనాంతములే.

సూ. ౩౧. లోహవాచక శబ్దములును.

ఉ. ఇక్తడి, ఇనుము, కంచు, బంగారు, పెండి. మొ.

వ్యా. స్పష్టము—ఇవియు నిత్యైకవచనాంతములే.

సూ. 3౨. సమానార్థకములయిన యీ డెవ సరి సాటి లోనగు దేశ్య విశేషణ శబ్దములును.

ఉ. 'క. స్వరములు మరములు శిరములు, గరములుఁ బెందొడలు మెడలుఁ గన్నులు వెన్నుల్, మరుచిర పదములు రదములు, నిరువురకుం జాడ నొక్క యాడై యునికికా.' రా. కిష్కిం. 'క. వలిఁ బడసి నుతులఁ బడయఁగ, నలివలు గోరుదురు కోరినట్టులతనమకొ, బలిఁ బడసి నుతులఁ బడసెను, నుతు లీ భార్గవికి భాగ్యసంపదనెనయే.' భార. అది 3 ఆ. 'క. మరపతి యను వరుణ ధనేశ్వర కమలాసనుల దివ్య సభలెల్ల నరేశ్వర చూచితి నవి దీనికి, సరిగా వత్సంత విభవ సౌందర్యములకా.' భార. సభా. ౧ ఆ. 'ఉ. మేమ ధరాధరేంద్రమున కెంతయుఁ బెద్ద ధృతికా భుజంగమ, స్వామికి మేలు చేయి పటు వాగ్ విభవంబున బుద్ధి సంపదం, దామరచూలికా సరి ప్రధానులు తక్కినవారు సాటియే,

మామిడి వీరభద్రుని కమాత్యకేళానుజి కి వ్యసూధరకా.' నై. ౧ అ. మొ. 'నరులలేని దృక్ భంజన కాబకములు' అని యొకచోఁ బ్రయోగము కానఁబడుచున్నది. అది శబ్దాలంకార తత్వరత్వమునఁ జౌళముగాఁ జెప్పఁబడినదని గ్రహింపవలయును.

వ్యా. 'ఈడు, ఎన, సరి, సాటి' లొనగువారి నొక్కొక్కదానికిని 'సమాన' మని యర్థము గాన వీవికెల్ల సమానార్థకము లన్నాఁడు. ఇవి యన్నియు నిత్యైకవచనాంతము లనుట సూత్రార్థము. వేని కివి విశేషణములో అవియు సవావిక్రియలును బహుత్వయుక్తము లైనప్పుడును ఇవి లువర్ణకముం బొరయవనుట. 'సరు' లను నొక్క ప్రయోగము ఉన్నను, దానిని ప్రౌఢప్రయోగముగ అననుసార్యముగ గొనవలె ననుచున్నాఁడు.

సూ. 33. గుణరస వాచకములైన చేశ్య విశేషణ శబ్దములును.

ఉ. ఈకాళ్లు లేలుపు, ఆకాళ్లు నలుపు; ఈఁండ్లు తీపు ఆపండ్లు పులును. మొ.

వ్యా. గుణమనఁగా నిరూపకధర్మము, రంగు మొదలగునది. దానికి వాచకము లనఁగా తీపు పులును మొ. గుణరసవాచకములు (చేశ్యములు) విశేషణములైనప్పుడు, విశేష్యములు కాళ్లు ఁండ్లు మొదలగునవి బహుత్వము దున్నను, ఈవిశేషణములు బహువచన లువర్ణకముం బొరయకయయుంట్ల నరయునది.

సూ. 34. కొన్ని యవ్యయంబులు బహువచనాంత తుల్యంబులు నగు.

ఉ. అట్టు, అట్టు, ఇట్టు, ఇట్టు, ఎట్టు, ఎట్టు, నిచ్చ, నిచ్చలు మొదలగునవి.

వ్యా. అట్టు, ఇట్టు మున్నగునవి బహువచనాంతములతోఁ దుల్యము లగు ననుచున్నాఁడు. తుల్యత ఎట్లన్న లువర్ణయోగముం బొంది అట్టు ఇట్టు మున్నగు రూపము లేర్పడుటచేతనే బహువచనాంతము లగు ననక తత్తుల్యము లగుననుటచే అవ్యయత్వ హాని పరిహరింపఁబడినది.

సూ. 31. అందఱ్వాదులు నిత్యబహువచనాంతములు.

ఉ. అందఱు, ఇందఱు, ఎందఱు, కొందఱు, పెక్కుండు, పలుగుండు.

వ్యా. ఇత నాలుగు సూత్రములచే నిత్య బహువచనాంతములం జెప్పుచున్నాడు. ఉదాహరణముల విభజించిన ఆ.త+వారు, ఇంత+వారు—ఇత్యాదిగా నేర్పడును. కావున అందఱ్వాదులయందలి రేఫము బహుత్వద్యోతక మని స్పష్టమే. ప్రథమైకవచన ప్రత్యయయోగము తోడి రూపములు వీనికి లేవని సూత్రార్థము.

సూ. 32. అదరులు లోనగు శబ్దములును

ఉ. అదరులు, అఱువున్లు, ఎందువులు, మిడుగులులు. మొ. ఇవి వృత్తియందేకవచనాంతముల యగు. ఉ. అదరుట్గి. మొ.

వ్యా. అదరులు మొనలైన శబ్దములును నిత్యబహువచనాంతములే. బహువచనాంత నిత్యత వీనికి వ్యస్తములగు నున్నప్పడే. వృత్తియందు=నమానమునందు అన్ననో ఇవి ఏకవచనాంతములే యగుననుట కుదాహరణము అదరుట్గి మొ.

సూ. 32 తఱచుగ ధాన్యవాచక శబ్దములును.

ఉ. అల్లు, చోళ్లు, వడ్లు, కందులు, పెసలు, మినుములు. మొ. తఱచుగ ననుటచే బియ్యము జీలకఱ్ఱ ఇవి ధాన్యవాచకము లయ్యు నిత్యైకవచనాంతములే యని గ్రహింపవలయును.

వ్యా. ధాన్యవాచకశబ్దములు తఱచుగ నిత్య బహువచనాంతము లగును. 'తఱచుగ' ననుట విలయన 'బియ్యము జీలకఱ్ఱ మున్నగు నిత్యైకవచనాంతములు గొన్ని యుండుటచేత.

సూ. 33. క్రీడావిశేష వాచకశబ్దములును.

ఉ. అచ్చనగాయలు, ఓమనగుంటలు, కనుమూసిగంతలు, గుజ్జెన గూళ్లు, బొమ్మ పెండ్లిండ్లు, ఉప్పునఁబట్టెలు, కుప్పిగంతులు, గొట్టిళ్లు, దాచిలిమ్మచులు, పుట్టుచెండ్లు, అల్లిగోళ్లు, నరిబేసలు మొ. ఒకానొక

కవి యిందుఁ గొన్నిటి నేకవచనాంతములుగాఁ బఠించియున్నాఁడు.
అది విచార్యము.

వ్యా. క్రీడావిశేషవాచకము లన నాటలంబెలుపు పదములు అచ్చనగాయలు
మొ. అవియు నిత్యబహువచనాంతములే. దానం గొన్నిటి నేకవచనాంతములుగా
ఎవఁడో ఒక్కకవి పఠించియున్నందున, అంతమాత్రమున నది గ్రాహ్యము కాదను
చున్నాఁడు:—‘విచార్య’ మని,

సూ. ౩౯. తఱచుగా స్త్రీసమంబులగు నేశ్యశబ్దంబులకుఁ గడపలఁ గొ
న్నింటి కేకవచనంబునం బూజ్యతయందు గారు శబ్దం బగు.

ఉ. ఆయ్యగారు, అమ్మగారు, తల్లిగారు, తండ్రిగారు, రాజు
గారు, రాణిగారు, నెట్టిగారు, నాయఁడుగారు, దేవిగారు, మొ.
‘చ. మామగా, రెనుటయ కాని మా దశరథావనిభర్తకు మీకు భేదమే.’
ఉదా. ౫ ఆ. మొ. (నాయఁడుగారు దేవిగారు వీనికిఁ దఱచు శబ్దంబు
శరణము.)

వ్యా. ఉదాహృతములలో ‘రాజు’ తత్సమంబును ‘రాణి’ తద్భవంబునం గాన
సూత్రమందలి ‘దేశ్య’ యను విశేషణమును దేశ్యేతరంబులతో నుపలక్షకంబుగాఁ గొన
వలెను. ‘గారు’ను. స్త్రీసమంబులమాత్రము విధించి యుదాహరణములలో అస్త్రీసమము
లగు ‘నాయఁడను డుజితమును దేవి యను స్త్రీవాచకమునం జేర్చినాఁడు. వానికి
శరణము ‘తఱచు శబ్దం’ బనుచున్నాఁడు. తఱచు శబ్దంబును ‘విమాళ’ మను నాద్య
వ్యాకరణ ప్రసిద్ధ శబ్దార్థంబునం బ్రయోగించిరని ఎఱుంగవలయును. అప్పుడు
ప్రపు క్త్యప్రపుక్తులేకాక అన్యథాభావమును సావకాశము లగును.

సూ. ౪౦. ద్వితీయాదులందు రు రి యగు.

ద్వితీయాది విభక్తులయందు గారు శబ్దమందలి రువర్ణము రివర్ణ మగు నని
యర్థము. ఉ. ఆయ్యగారికి, ఆయ్యగారిలోకి ఆయ్యగారికికి మొ.

వ్యా. పూర్వసూత్రమునండి ‘గారుశబ్దము’ అనున దిట ననువర్తించును. ద్వితీ
యాదులం దనఁగా ప్రథమేతరవిభక్తు లారిటియం దని యర్థము. అనఁగా నాప్రత్యయం

బులు పరంబులగునపుడు 'గారు' నండలి రకారాశ్రయమున నుత్పంబున కిత్వంబు వచ్చును. దానినే వివరించుచున్నాడు 'యవస్థము రివస్థ మగు' నని. ఉదాహరించుచున్నాడు 'అయ్యగారి' న్నిత్యాదుల.

సూ. ౪౧ డుమంతంబులగు తత్సమాది శబ్దంబులకుం గొన్నింటికి ద్వితీయా బహువచనంబుమీఁదం బూజ్యతయందు గారునకు మాటుగ వారగు

ఉ. శ్రీరాములవారు, వసిష్ఠులవారు, వ్యాసులవారు, స్వాముల వారు మొ. శ్రీరాములవాకిక, శ్రీరాములవారితోక ఇత్యాదు లూ హ్యంబులు.

వ్యా. ఇట నుదాహృతము లెల్ల నాభాస వ్యతిరేకమగు సమాసములు. 'స్వాముల వారు' నుదాహరణమునట్టి సూక్ష్మమందలి 'డుమంతంబులగు' అనుదానిని డుమంతే కరములకు నుపలక్షణముగా గొనవలయును.

సూ. ౪౨. అర్థవిశేషంబున దేశ్య బుఁను గొన్ని శబ్దములకుమీఁద వారు చూపఁబడు.

ఉ. అయ్యవారు (ఉపాధ్యాయుఁడు, పూజ్యుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు అట్టి వేఱువు). అమ్మవారు (స్త్రీదేవత, పూజ్యురగు బ్రాహ్మణస్త్రీ.) 'ఎ. గీ. చిత్ర మిది యయ్యవారి సంసేవకేళి, నమ్మవారు దగ్గడించితో యనుచు నడిగి.' కళా. ౫ ఆ. దేవరవారు (పూజ్యులగు మీరు.)

వ్యా. అయ్య అమ్మదు లేకవచనాంతము లయ్యను వానికిం బరముగ నర్థవిశేష సిద్ధికై=అసాధారణార్థము గల్గుటకై 'వారు' ప్రయుక్తమగును. అయ్యవారు అమ్మవారు అనుటలకు ఉపాధ్యాయుఁడు, స్త్రీదేవత యనునవి యసాధారణార్థములు; పూజ్యురగు స్త్రీ పూజ్యుఁడగు బ్రాహ్మణు డిత్యాది పట్టుల నర్థవిశేషము పూజ్యత. పూజ్యులగు మీ రనుచోట 'బూజ్యులగు' అని రామి. బాల. కా. సూ 33 లోని ప్రాయోగ గ్రహణ ముచే రక్షితము.

సూ. ౪౩. పూజ్యతయం దోష్కచో నావతదేత ద్యుష్ట దస్తచ్ఛబ్దం
బుల యేవచనంబునకు బహువచనం బగు అగుచో సంబోధ్య
వాచకంబు బహువచనాంతంబుకాదు.

ఉ. 'మద్ గురువుల.....నడిగిన.' 'వారలు నన్ను నీ
వంశ మింకను త్త్రవంశంబుగాఁ గల దనిరి. 'కళా. ౫ ఆ. 'క. వీరేశ్వ
రయ్యస్త్రిపద మ,హారాజుడె.' (ఇక్కడ నింద యందుఁ బూజ్యత.)
భార. ఆది. ౬ ఆ. 'క. మీరలు వీరల విద్యా, పారయ చను బెఱుంగ
వలయు.' భార. ఆది. ౬ ఆ. 'కా. మా చిత్తంబున వేద్యయందునది నీ
మాధుర్యధు రోమీరు నా, పైవీచిత్రికొ నఫలంబు నేయుము.' కళా. ౧
ఆ.—సంబోధ్యవాచకంబు బహువచనాంతంబు గామికి, 'క. ఆకడను,
మీకుం బ్రియశిష్యుఁ డంట యమిథ్యావచనా.' భార.ఆది. ౫ఆ. 'మహి
తాత్తమీర లివ్వహినుండ.' కళా. ౧ ఆ. ఒక్కచో ననుటచే 'ఆచా
ర్యుడు ద్రోణునకుకొ శిష్యుడ.' భార. ఆది. ౫ ఆ. మొ.

వా. నానుములయొక్కయు తల్ వితల్ యొవ్వుల్ అన్నల్—శబ్దముల
యొక్కయు నేకవచనంబునకు మాటుగాఁ బూజ్యతయందు బహువచనం బగును. ఉదా.
ఉపాధ్యాయులు, వారు, వీరు, మీరు, మాయొక్క మొ. 'మద్గురువుల,' 'వారలు'
'వీరు' 'మీరలు' 'మా చిత్తంబున' మొ. ఈ బహువచనాదేశ 'మొకచో' నగునంటచే
నది రానియెడఁగ నగుట. ఉదా. 'ఆచార్యుడు ద్రోణునకుకొ శిష్యుడ.' మొ.
సంబోధ్యవాచకమునకుమాత్రము పూజ్యతయందును బహుత్వమురాదు. ఉదా. అమిథ్యా
వచనా, మహితాత్త మొ.

సూ. ౪౪. సంబోధ్యవాచకంబు బహువచనాంతంబయ్యుఁ గ్రియల
మీఁది యవ్వుదు లేకవచనాంతంబుల యగు.

ఉ. 'ఆ. మన యశోద చిన్ని మగనాని గనె నంట, మాచి వత్త
మన్ను నుదతులార.' భాగ. ౧౦. స్కం. పూ. మొ.

వా. నుదతులార—ఇది యిటు సంబోధ్యవాచకము, బహువచనాంతమై
యున్నది. క్రియ—(మాచి) వత్తము. మనము అనుట యథ్యాచార్యము. ఈ క్రియపై

ప్రక్కార్థము సిద్ధింప 'సప్త' చేర్చబడినది. చూచిన క్తమస్తు=చూచిన క్తమా. ఇ ట్లర్థ విశేషంబునం గ్రియల కనుప్రయుక్తము లగు సప్తాదులకు (అది శబ్దముచే అయ్యి అన్నాదులు గ్రాహ్యములు) బహుత్వంబు గల్గదు.

సూ. ౪౫. పూజ్యతాతీతంబున యుష్మదస్థబహువచనంబునకు మా టుగా నాత్మాస్థబహువచనంబు ప్రయుక్తంబగు.

ఉ. స్వామీ తాము దయచేయవలెను, మొ.

పూ. పూజ్యతయందు 'మీరు'. పూజ్యతాతి కనుంబున 'తాము' సూ. ౪౪ చే. 'తమరు' 'తారు' అనియుం బ్రయోగింపనగు.

సూ. ౪౬. సంబంధంబున యుష్మదస్థచ్ఛబ్దములకుం గొన్నియెడల బహుత్వంబగు.

ఉ మీ యిల్లు, మా యిల్లు. మొ. 'మా యత్త పృథ్వీ సమాన పృథాజేవి.' భార. ఆర. ౫ ఆ.

పా. నీయిల్లు నాయిల్లు—అని వికవచనాంతములుగనే యున్నచో నింటికి సంబంధిని నీవే యని నేనే యని, నీతో నీయింటివనియు నాతో నాయింటివనియు సరి యను నమంగళార్థము గల్గును. దానిం దొలంప నీ బహుత్వంబుని యూహ్యము.

సూ. ౪౭. కి మేకార్థకశబ్దంబులు క్రమంబున నజ్ఞాతవస్తూద్దేశ్య ప్రశ్న ము నందును, నిర్దిష్ట స్త్రీపురుషాన్యతర ప్రశ్న మునందును, నిర్దిష్ట స్త్రీపురుషాన్యతర గ్రహణమునందును, అనిర్దిష్ట స్త్రీపురుషాద్దేశ్య వ్యాహారమునందును దటుచుగ బహువచనాంతంబు లగు

ఉ. ఎవరక్కడ; సీతారాము లిద్దఱులూ నెవరు మిక్కిలి కరుణ గలవారు; ఈ స్త్రీపురుషు లిద్దఱులూ దీని నొకరికిమ్ము; ఒకరుపోయిన త్రోవ నొకరు పోరు, వా రొక్కరే వచ్చిరి, ఇత్యాదులు గ్రాహ్య ములు. తఱచుగ ననుటచే సీతారాము లిద్దఱులూ సీత మిక్కిలి కరుణ గలవా? రాముడు మిక్కిలి కరుణగలవాడా? అని ఇత్యాది దూప

ముగా వాక్యమును వ్యాసముచేసియుఁ జెప్పవగు నని తెలియవలయును. 'నీ నెవ్వ రిత్తాదివిశేషప్రయోగంబులు గలవు. 'క. నీ నెవ్వ రేమి పనికై, యే వలనికిఁ బోవు చునికి యిది.' భార. విరా. ౧ ఆ. 'చ. నీవు మునినక్తమ యెవ్వఁడ నెట్లు లేను నీ, కనయ్యుండ నైతి మ జ్ఞనని తా నది యెవ్వరు' మార్క. ౫ ఆ. 'ఉ. వారలఁజూచి ఘర్మ రఘువర్మ్యుఁడు మీఁట జాతకర్త సుం, స్కారము లెవ్వ రుక్తవిధిఁ జల్పి రొగిక్ ధను రాది శాస్త్ర విద్యార్థులు లైతి రెవ్వరి కతంబుననే గతి యుద్ధచారునికొ, నేరుచు కొంటి రెవ్వ రవనిం దలిదండ్రుల పేరు నావుడొ.' జై. ౩ ఆ. 'ఆ బ్రహ్మచారిం జూచి మా యయ్య మీ పే రెవ్వ రని యడిగి ' పర. 3 ఆ. 'నామము మేఘవర్ణుడొ' జై. ౧ ఆ. కొన్నియెడల నెవ్వ రదిపూర్వకంబు కానంబడియెడి. 'నీ. అది యెవ్వరిని ప్రతీ హారు లెవ్వరి నన్ను దన్నుఁగా దలంచి చిత్తమున నులుకు.' నై. 3 ఆ. 'అది యెవ్వరే పిలిచెదరు న న్నది యేమొ యారనివచ్చెద నంచు సురిఁగ నొకతె.' కళా. 2 ఆ. మొ.]

వ్యా. ఎవఁడు ఎవతె మొ. కిమర్థక శబ్దములు. ఒకఁడు ఒకతె మొ. ఏకార్థక శబ్దములు. ఎఱుంగఁబడని వస్తువులంగూర్చిన ప్రశ్నమందును, నిర్దేశింపఁబడిన స్త్రీ పురుషులలో నొకరింగూర్చిన ప్రశ్నమందును కిమర్థక శబ్దంబు తఱచుగ బహువచనాంత మగును. ఉదా. ఎవ రక్కడ. నీతారాము లిద్దఱులో నెవరు కరుణగఁగరు. మొ. నిర్దేశింపఁబడిన స్త్రీ పురుషులలో నొకరికి గ్రహణము గల్గవలసివచ్చినప్పుడును నిర్దేశింపఁ బడని స్త్రీ పురుషులంగూర్చి చెప్పవలసినప్పుడును ఏకార్థకశబ్దము తఱచుగ బహువచనాంత మగును. ఉదా. ఈ స్త్రీపురుషు లిద్దఱులో దీని నొకరి కిమ్మ; ఒకరుపోయినత్రోవ నొకరు పోరు. మొ. నీనెవ్వ రిత్తాదులు విశేషప్రయోగంబు లనుచున్నాఁడు.

సూ. ౮౮. దేశ్యంబునం గొన్నియెడల మహాన్యహత్యర్థక బహువచనాంత నామంబులపై మరల బహువచనప్రత్యయంబులు చూపట్టెడు. అచ్చో వారు వీరు మీరు శబ్దంబుల యంత్రోక్తకారంబున కకారంబగు.

ఉ. 'వేడుకకాండ్రురు, కోడండ్రురు, వెలయాండ్రురు, వెక్కండ్రురు, చూడలులు, ఒకరులు. మొ. వారలు, వీరలు, మీరలు. 'క. ఆడెను వారల కిచ్చును, బావెను వారలకు నిచ్చు బిట్టకు నిచ్చుకొ, బాడబవరులకు నిచ్చును, వేడుకకాండ్రునకు నిచ్చు వివిధార్థంబుల్.' విక్ర. ౨. ఆ. 'శ. నుంపరి నా కోడండ్రుర, యం దభ్యర్చితవు నీవ.' భార. సభా. ౨ ఆ. 'నీ. వెలయాండ్రునకు గొండియలఁ బరిచారికా శ్రేణుల నొండొండఁ జెఱలు పట్టు.' వారి. ఉ. ౬ ఆ. 'క. పెక్కు జెఱఁగులఁ బాడిఁ, బెక్కుండ్రుర తోడ నొకఁడు వెనఁగఁగఁ గార్యం, తొక్కటియగు నేనియఁ దా, బెక్కుండ్రుర తోడనైనఁ బెనఁగఁగఁ బెల్లకొ' విజ్ఞా. వ్య. 'ఎ. గీ. చూపఱుల చూడ్కి కొక వింత పొఱ గొనచ్చె.' కళా. ౭ ఆ. మొ,

వ్యా. 'ఒకానొకచో నామఃబు సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్యంబయి బహు వచనంబు నెనయు' నని బాల. ఆచ్చి ౧౦౯ వ చూ. సంశ్లిష్ట బహువచనాంతములకే కాక యసంశ్లిష్ట బహువచనాంతములను మఱుల బహువచనము నెనయు నను విశేషముంబెల్లఁ బ్రకృతసూత్రారంభమని తెలియవలయును. సూర్యదాహృతములంబట్టి యక్షువాత్తులకే యీకార్యమని సామాన్యముగ స్ఫురించుచున్నందున, 'వేడుకకాండ్రు' మున్నగు మహాత్ములను 'కోడండ్రు' మున్నగు మహాతీవాచకములనుగూడ మరల బహు వచనము నెనయునని స్పష్టపఱుపఁగూడ నీ పౌఢసూత్రము వలసియందును.

సూ. ౧౯. నుత్తియ శబ్దేతరంబులయందును దఱచుగ నిత్యలోపంబు గానఁబడియెడి.

ఉ. కన్నియ, కన్య, దివ్యియ, దివ్య, కల్లియము, కళ్యము; పల్లియము; పశ్యము; వీడియము, వీడ్యము. 'నీ. నెయ్యపుఁ గన్యకల నన వారుఁ దూపుల జయించి.' రాఘ. ౧ ఆ. (చూ. కల్లరత్నాకరము) 'తే. గువ్వగ్రద్ద ది వ్యాఱుపుఁ బ్రువ్వగూఱ, యిల్లసొచ్చిన శాంతి నేయింపవలయు.' భార. ఆష. ౪. ఆ. 'నీ. కళ్యాటల బిలింబు గాని గుఱ్ఱంబులఁ గ్రొత్త ముట్టన కియ్య కొలుపు వెరవు.' భార. విరా. ౧. ఆ. 'ఉ. అంబుజబాంధవాన్వయ నృపాగ్రజి బోనము నేడు సూర్యపా,

కంఠున నాయితం బియ్యన కజ్జము భోజనకాలలోనఁ బిళ్ళింబిడి నారు
 పంకజదళాత్మలు చెండవజాము గంట ప్రేయంబిడి నారిగింప నమయం
 బని చెచ్చెర విన్నవించినన్.' కాశీ. ౫ ఆ. 'ఎ, గీ. కరుణ భావన భగ
 భగ ద్దశన మణుల, హత్తు కొల్పిరి లేత వీడ్వముల డాలు, పర్వదిన
 ములఁ బావర ప్రమదలఁగిత, నియమ సంభావ నారంభ నిభృత బుద్ధి.'
 పాండు. 3 ఆ. మొ.

వా. 'ఇయకు మాటుగా నామాంతంబున కత్వంబు బహుళంబుగా నగు'
 నను బాల. ఆచ్చి. సూ. ౨3 క్రింది వృత్తిలో 'ఇయ శబ్దంబునం దికారలోపంబు
 కొందఱు వక్కాణించిరి—అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు—ముత్రియ
 శబ్దంబునందు మాత్ర మిత్యలోపంబు గానంబడియెడి—ముత్రియము—ముత్తము—
 ముత్తము' అని సూరిగారు చెలిసియున్నారు. ముత్రియ శబ్దమునకేకాక కన్నియ
 దివ్యియ కల్లియ పల్లియ వీడియ శబ్దములకును ఇత్వలోపంబును ప్రయోగములం జూపు
 చున్నాఁడు పౌండ్రవ్యాకర్త. కన్నియశబ్దము కొన్నియర్థములఁ దత్సమము, మఱి
 కొన్నిట వాడ్చికమును. వీరే శబ్దరత్నాకరమున నిట్లు నెలవిచ్చియున్నారు "కన్య—
 ఉభ. వై. విణ. క్రొత్త *నెయ్యపుఁ గన్యకల ననవాలఁ దూపుల జముంచి" (రామా
 యణార్థమందు నెయ్యపుఁ గన్యకల చన వాలఁ దూపుల ననియు, భారతార్థమందు
 నెయ్యపుఁ గన్యకలన్ నవాలఁ దూపుల ననియు ఛేదము) రాఘ ౨ ఆ. (ఇక్కడ
 రామాయణార్థమందు సహితము కన్య యను శబ్దమును తత్సమముగానే చెప్పి యర్థ
 మును సరిపఱుపవచ్చునని కొందఱు చెప్పుదురు. కన్యాశబ్దము వికృతిని జెందినప్పుడే
 క్రొత్త యను నర్థము గలిగి తెనుఁగు ప్రయోగములందు సాధారణముగా వాడఁబడు
 చున్నది. సంస్కృతమునం దాయర్థము కలిగి వాడఁబడునట్లు కానము. సంస్కృతము
 నందు లేని యర్థములు వికృతియందుఁ గలుగుట సహజము" అని. ఈ ప్రపంచమందు
 గని తెలియుం దనియే ఈమాత్రవృత్తియందు 'చూ. శబ్దరత్నాకర' మనుట.

సూ. ౫౦. ఎద్దు దేవరశబ్దములకు లుల-లు పరంబు లనవును ద కారంబు
 నకు డ కారంబును డ కారంబు నుత్వంబునకు లోపంబును విక
 ల్పముగాను, రేఫమునకు శ కారమును శ కారంబు నుత్వంబునకు
 లోపంబును నిత్యముగాను గ్రమంబుగ నగు.

ఉ. ఎడ్డులు, ఎడ్డులు, ఎడ్డు; ఎడ్డులకొ, ఎడ్డులకొ, ఎడ్డుకొ;
దేవట్ల దేవళ్లకొ. మొ.

వ్యా. ఎడ్డు శబ్దమునకు 'ఁ' గాని 'ల' గాని వరమైనప్పుడు ఎడ్డు+లు, ఎడ్డు+లకొ అనియుండ, దశాశమునకు దాదేశమును దశాశోత్వ లోపంబున రాగా ఎడ్డులు అనియు ఎడ్డులకొ అనియు, వైకల్పిక గ్రహణముచే ఎడ్డులు ఎడ్డులన్ననియు రూపములు గల్గును. లు ల.లు పరము లగునపుడు దేవర శబ్దవైఫల్యమునకు భాదేశమును శకా రాశ్వలోపమును నిత్యమును గల్గుఁ గాన దేవట్ల దేవళ్లన్ననియునే రూపములు.

సర్వనామ ప్రకరణము.

సూ. ౫౬౧. ఈ ఏ ఒకశబ్దముల కంటెం బరంబయిన యంత శబ్దము నకారమునకు లోపంబగు అగుచో నీ యేల దీప్తమునకు హ్రస్వమును ఒక కు వర్ణవ్యత్యయ సుహితలు నగు

ఈ, ఇంత, ఎంత, కొంత. (చూ. డెబ్బది) శబ్దకాసనుడు
'తచ్చబ్ధాతక' అని సూత్రించిన సూక్తమునందలి తచ్చబ్ధ మంత ప్రభు
కులకు నుపలక్షణ మని తెలియునది,

వ్యా. కొంత—ఒక+అంత అని యుండ నంతలోని యకారమునకు లోపము రాగా ఒక యను దానికి వర్ణవ్యత్యయము చేయఁగా క+ఒ+అంత=అని యుండ నంహితచే కొంత యగునని ప్రక్రియను జూపుచున్నాడు. 'చూ. డెబ్బది' యనఁగా డెబ్బది యను రూపమున విడు+పని యని యుండునపుడు కలిగిన వర్ణవ్యత్యయమును జూడుడని యర్థము. 'నాయది' అను స్థలమున నున్న తచ్చబ్ధాకారమునకు లోపము వచ్చునని చింతామణికర్త తచ్చబ్ధాతక అని సూత్రించినాడు. ఆ యకారలోపము శేవల తచ్చబ్ధాకారమునకే కాదు అంతలోని యకారమునకుఁగూడ నగునని యర్థము.

సూ. ౫౬౨. అమహదర్థంబున భిన్న వస్తు సముదాయం బర్థమగుచో నేక
వచనంబున నంతాదుల తకారంబునకు ద్విరుక్త ని వర్ణంబగు.

ఉ. అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని.

వ్యా. భిన్నవస్తు సమదాయ మనంగ నుద్భూతావయవకంబులగు సజాతీయ విజాతీయ వస్తుసమూహమని యగ్గము. ఇట భిన్న యను విశేషణము లేనిచో పిండి యనుచోటఃచూడ నన్ని పిండి యని యనవలసియుండును. సిద్ధాంతములో అంత పిండి అనియుండును. పిండిలో నవయవభేద ముద్భూతమని చెప్పటము వలనబడదుగదా! కాని అంత పప్పు అనుచోట అవయవభేదము ఉద్భూత మగుచున్నను అన్ని పప్పు అని ప్యవహారములో లేమి సూక్రమునకు అవ్యాప్తి. అన్నిపాలు మున్నగుచోట్ల నద్దానికి అతి వ్యాప్తి.

సూ. ౫౩. ఆ ఈ శబ్దములకను, ఏ శబ్దమునకును మహదర్థంబున నన్ని విభక్తులయందును వకారము నిత్యముగాను వైకల్పికముగాను, మహదర్థంబునం బ్రథమేతరవిభక్తులయందు వచనద్వయంబునం గ్రమంబున తకార వకారంబులు నిత్యముగాను బూర్వాగ్రమంబు లగు.

ఉ. వాడు, వారు; పిడు, పీరు; వానికొ, వారికొ; పీనికొ, పీరికొ; వానిచేతకొ, వారిచేతకొ; పీనిచేతకొ, పీరిచేతకొ; వేడు, పిడు; వేరు, పీరు; వేనికొ, పినికొ; వేరికొ, పిరికొ, వేనిచేతకొ, పినిచేతకొ-మొ. 'లే. నిలిచి చూడల రావించి యిలయు దివియు, ముంచు కపి వీరవేనల మించుఁగాంచి, వీరిలో ముఖ్యులెవ్వారు వేడు రాముఁ, దక్షని యనుజన్మఁ డెట్టివాడనుడుఁ బరిచ.' రామా. ౭ ఆ. మొ. దానికొ, వానికొ, దీనికొ, పీనికొ, దేనికొ, వేనికొ, దానిచేతకొ, వానిచేతకొ; దానియందుకొ; వానియందుకొ. మొ. అనుప్రయుక్తంబు లగు నపుడు పీరి కీరూపంబు లిట్లయగు. ఉ. (చూ. మీఁడు,)

వ్యా. ఆ ఈ శబ్దముల కనియు ఏ శబ్దమున కనియుఁ బృథక్పృథక్ సుచ్చరించుటంజేసి గ్రంథకర్త యాశయ మియ్యదియై యున్నది. ఏమనఁగా మొదటి రెండు శబ్దములకును వకారము నిత్యముగాను ఏ శబ్దమునకుమాత్రము వికల్పముగాను వచ్చును. రెండవ వాడు, పిడు అను సేకైకరూపమునను వేడు పిడు అను ద్వైరూప్యమును

గల్గును. అనుప్రయుక్తములైనప్పుడును వీనిరూపము లిట్లయగునని చెప్పి యుదాహరణములం జూచుకొను మరుచున్నాడు తరువాతి సూత్రముక్రింద. 'మా. మీ.దు' అని. సూ. ౫౪. కొన్ని యొడల మహదర్థంబున నే శబ్దంబునకు వాడు వారును, అనుహదర్థంబునం ద్రికంబున కది యవులును స్వాధంబున నేక బహువచనంబులం గ్రమంబుగ ననుప్రయుక్తంబులగు.

ఉ. వీవాడు, ఎవ్వాడు; వీవారు, ఎవ్వర; ఆయది, ఆయ్యది, ఆయవి, ఆయ్యవి; ఈయది, ఇయ్యది; ఈయవి, ఇయ్యవి; ఏయది, ఎయ్యది; ఏయవి, ఎయ్యవి.

వ్యా. బాలవ్యాకరణము చొప్పున నెవ్వాడు మున్నగు రూపములు కర్తృధారయమునందే సాధువు లగుచున్నవి. ఇట సామర్థ్యమండను సాధుక్వము నిరూపించుచున్నాడు.

సూ. ౫౫. ఇటనే ప్రాస్వంబగు, అగుచో వా దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబును ద్విత్వంబునకు లోపంబును విభాష నగు.

ఉ. ఎవ్వడు, ఎవడు; ఎవ్వరు, ఎవరు.

వ్యా. ఎవ్వడు ఎవ్వరు—అను రూపములు 'త్రికంబుమీది యసంయుక్త హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగా నగు; ద్విరుక్తంబగు హల్లు పరంబగునపు డాచ్చిరంబగు దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబగు' నను బాల. సమా. సూత్రములచేతనే సిద్ధించును. కాని యా సూత్రోదాహృతములం బట్టి మీదహల్లు ద్విత్వ మెడలిన ముండటి కృతప్రాస్వమునకు దీర్ఘముగల్గి 'ఆకన్య ఇకాలము' మున్నగురూపములు గల్గనట్లు 'ఎవడు ఎవరు' మున్నగు రూపములును సిద్ధింపవు. ఎవడు ఎవరు—అనురూపముల సిద్ధికై ప్రకృతసూత్రము.

సూ. ౫౬. ఆ ఈ ఏ శబ్దములకుఁ బూజ్యతయందు మహదేవవచనంబునఁ దవగాగమంబును వాని దీర్ఘంబునకు వికల్పముగా ప్రాస్వంబును; మహాల్క్యేకవచనంబున వానికంటెఁ బరంబయిన ఆక, అప, అమ శబ్దంబుల తొలి యకారమునకు లోపంబును, తుని యకారంబున కెకారాదేశంబు నగు.

ఉ. అతఁడు, ఆతఁడు; ఇతఁడు, ఈతఁడు; ఎతఁడు, ఏతఁడు;
అకె (అ+అక+ఎ), ఆకె (అ+అప+ఎ), ఆమె (అ+అమ+ఎ),
ఈకె (ఈ+అక+ఎ), ఈకె (ఈ+అప+ఎ), ఈమె (ఈ+అమ+
ఎ), ఏకె (ఏ+అక+ఎ), ఏకె (ఏ+అప+ఎ), ఏమె (ఏ+అమ+ఎ)

వ్యా. ఆ ఈ ఏ శబ్దములకుఁ బూజ్యతయందు మహాదేశవచనమునిందు 'త' వర్ణము నిత్యముగ ఆగమముకాఁగా అతఁడు, ఈతఁడు, ఏతఁడు అను రూపములు గల్గినవి. వాని దీర్ఘమునకు వికల్పముగా ప్రాస్వము రాఁగా అతఁడు, ఇతఁడు, ఎతఁడు అను రూపములు వీర్పడును. మహాశ్లేక వచనంబున ఆ ఈ ఏ శబ్దములకు అక అప అమ శబ్దములు పరములు కాఁగా అ+అక, ఈ+అక, ఏ+అక, అ+అప, ఈ+అప, ఏ+అప, అ+అమ, ఈ+అమ, ఏ+అమ—అని యుండఁగా; ఆకారాదుల తొలి 'అ'కారము లోపింపఁగా అ+క, ఈ+క, ఏ+క, అ+ప, ఈ+ప, ఏ+ప, అ+మ, ఈ+మ, ఏ+మ అని నిలుచును. అపుడు ఆకాదుల తుదినున్న 'అ'కారము 'ఎ'కారముగ మాఱఁగా అకె ఈకె ఏకె అకె ఈకె ఏకె ఆమె ఈమె ఏమె యనురూపములు సిద్ధించినవి.

సూ. ౫౭. ఆ ఈ శబ్దములును ఏ శబ్దమును నమహదర్థంబునం బ్రథమా విభక్తి పరంబగునపుడు నిత్యముగాను వైకల్పికముగాను గ్రమంబుగ ప్రాప్తంబులగు. ఉ. (చూ. మీఁది సూత్రము.)

వ్యా. ఆ ఈ ఏ శబ్దములకు ప్రథమైకవచనమున దివర్ణకంబును తద్వచనవచనంబున వి ప్రత్యయమును జేరునని తరువాతి సూత్రమునఁ జెప్పబడ్డది. ఆ ప్రత్యయములు పరము లగునపుడు ఆ ఈ శబ్దములు నిత్యముగ ప్రాస్వంబు లగును. అది, అవి; ఇది, ఇవి; అక ప్రత్యయములు చేరునప్పుడు ఏ శబ్దమునకు ప్రాస్వత వైకల్పికముగ రాఁగా రూపవర్ణయము ఎది, ఏది; ఎది, ఏది—అని. ఈ యుదాహరణములం దరువాత సూత్రమున నిచ్చియున్నాడు కావున చెప్పబడ్డది 'చూ. మీఁది సూత్ర'మని.

సూ. ౧౮. త్రికంబున క హమదద్ధంబునగ బ్రథమైకవచన బహువచనం
బులు గ్రమంబుగ దివి వర్ణకంబు లగు.

ఉ. అది, అది; ఇది, ఇది; ఎది, ఏది; ఎది, ఏది;

వ్యా. ఆ ఈ ఏ యను సర్వనామములు త్రికంబు వాచకు నని బాల. సమా.
సూ. ౪. ఆ. సర్వనామములకుం బ్రథమైకవచన ప్రత్యయము ది, తద్బహువచన వర్ణ
కము వి. ఉదాహరించుచున్నాడు 'ఆ' దిత్వాది. ఎది ఏది ఎది ఏది యను రూప
ద్వయముల నివృత్తి పూర్వసూత్రమున సూపాదిత మైయున్నది.

సూ. ౧౯. హ్రస్వ చ్యుప్త త్రికంబుమీఁది దిప్రులకు ద్విత్వంబు నగు.

ఉ. ఆద్ది ఆద్వి; ఇద్ది, ఇద్వి; ఎద్ది, ఎద్వి, ఇట్లునుటచే ఆయ్య
దీత్యాదులయందు ద్విత్వంబు కలుగదని యూహింపవలయును.

వ్యా. ఆ ఈ ఏ యను సర్వనామములకు పరంబులగు దివి వర్ణకంబులకు ద్విత్వం
బులు అగు ననుచున్నాడు. ఇచ్చటి ననుచ్చయార్థకము ఈ ద్విత్వము వైకల్పిక మని
తెలుపుచున్నది. ఈ వైకల్పిక ద్విత్వము వ్యక్తములాదేశాని ననుస్తపదంబులం గల్గదు.
కావునఁ జెప్పుచున్నాడు 'ఆయ్య దీత్యాదులం' దిత్వాది. ఆయ్యది కర్తృధారయము
గాన ప్రకృతసూత్రోక్త ద్విత్వమున కట ప్రాప్తిలేదని భావము.

సూ. ౨౦. ద్వితీ యైకవచన బహువచనంబుల రెంటును నివర్ణకం బగు.

ఉ. దానిక, వానిక; దీనిక, వీనిక; దేనిక, వేనిక;

వ్యా. చింతామణిలో బహువచనమున 'లను' అను ప్రత్యయ ముండవలయు
నని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈ సర్వనామములలో నట్లుగాక బహువచ
నమునఁగూడ నివర్ణకమే యగు నని యీ సూత్రము చెప్పుచున్నది. ఉదా.
దానిక—ఇత్వాది.

సూ. ౨౧. ఆయ్యది తృతీయాది విభక్తులు పరంబు లగుచో నాగమం
బుగా నగు.

ఉ. దానిచేతక, వానిచేతక.

వ్యా. ప్రత్యయముపైఁ బ్రత్యయము కూడను గానఁ దృతీయాది పరక నివర్తంబు నీ సూత్రంబున నాగమం బనుచున్నాఁడు.

సూ. ౬౨. అది యిది యేది యనువాసికిఁ దృతీయా సప్తమ్యేకవచనంబులయందు దాన దీన దేన ననియు, వాని బహువచనంబులయందు వాన వీన వేన ననియు రూపంబు లగు.

ఉ. 'క. చనునెడ శ్రీరాముఁడు పావన నవనిజరూప వైభవ శ్రీ నుల్లంబున నిడి దాన విచిత్రా, కను రాగ పౌఢి వచ్చి తనుఁ బై కొనఁగఁ.' రాఘ. ౨ ఆ. 'క. నలుఁ గాన మివ్వనంబునఁ, గలవెప్పుడుఁ గాంతు ముగ్రకరులను సింహంబుల ఋక్షంబుల నేది ముర్దుల కవిషయ మాతపంబు దూఱదు దీనఁ.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'క. కాననము గిరులు నడులును, నానా తీర్థములు భూజనంబుల కెల్లఁ, భూనత సాధారణములు, నానను ధర్మములు నేయవచ్చు నిజేచ్ఛఁ.' భార. ఆను. ౨ ఆ. 'తే. అనిన నలుగాలి వాన గోవును నశేష, శబ్దముల మంత్రమును భావాకాలిఁ గాంచనమును మానుజుల విప్రుఁడు ననుభి కత్వ, భాజనములండు వేద ప్రపంచవిదులు.' భార. శాంతి ౧ ఆ. 'తే. కలవు నూఱులు వేలు లక్షలును గోటు, లప్రమేయముల్ ఘన మాయ లధిప నాథ, వానఁ దగులక పోరాడు వనజభవున, కైవ నభ వున కైనను నమ్య లెంత.' లక్ష్మీ. ౪ ఆ. 'క. ధ్యాసం బింద్రియపుత్రులు, మానించు టహింస గురునమర్చన విధి నిత్యానందహనము తపమును, వీనం బర సేవ్యమెద్ది వినఁగా వలతుఁ.' భార. ఆను. ౪ ఆ. 'శీ. ఒక్కఁ డొక్కటి చేత నెక్కుడుఁ దఱుగుచు, త్రిగుణంబులను బ్రవర్తించు వీన, జనితంబులగుఁ ద్రీతి సంకాప మోహదులు.' భార. ఆను. ౫ ఆ. 'ఎ. గీ. అని యెఱింగించి మఱియు నిట్లు నజుండు, స్వేద బుద్ధు దాండజములు జరాయుజములు.' భార. అశ్వ. ౨ ఆ. మొ దేనఁ, వేనఁ. అను వానికిఁ బ్రయోగంబుల మృగ్యంబులు.

వ్యా. అది ఇది ఎది—అనువాని తృతీయా సప్తమ్యేకవచన రూపములు దాని 'చేతఁ, దానియందుఁ; దీనిచేతఁ, దీనియందుఁ; దేనిచేతఁ, దేనియందుఁ—అని

యుండును. వీనికిం బ్రకృతసూత్రమున దానక దీనక దేనక—అను రూపాంతరములు నిపతింపఁబడినవి, వానిచేతక, వానియందుక; వీనిచేతక, వీనియందుక; వేనిచేతక, వేనియందుక అను బహువచనరూపములకుం గ్రమంబుగ రూపాంతరంబులు వానక వీనక వేనక అని విర్వడును. ఈ రూపాంతరంబులం దృతీయా సప్తములం దేకరూపత నరయుండు. నామంబుల కేతాదృశ్రూపములు బాల, కారక, సూ. ౨౨ చే సిద్ధించును. ఉక్తసర్వనామముల కీ రూపాంతరసిద్ధికై ప్రకృతసూత్రము.

సూ. ౬౩. హద్యంతెగతం బా శబ్దం బచుహద్యకంబు సమస్తంబు వ్యస్తంబునయి కొన్నియెడల నర్థశూన్యం బగు.

ఉ. 'చ. తత్పురవప్రము పాదపీఠికా, శిరముల కొప్పు నర్పనలు చేసిన పువ్వుల యద్విధంబునక.' భార. ఆది. ౮ ఆ. 'పాడు గావు నాగలి,' కళా. ౩ ఆ. 'మఱి బావులు నూజిటి కంటె నొక్క సత్ క్రతు వది మేలు.' భార. ఆది. ౪ ఆ. మొ.

వ్యా. ఆ. 'పువ్వుల యద్విధంబునక' 'అగలి' యనుచోట్ల 'అ' శబ్దము పదాది గతము సమాసగతము. 'సత్ క్రతు వది' యనుచోట్ల 'అ' శబ్దము వ్యస్తము. ఈ యుదాహృతులం దాశబ్ద హర్షహాస్య మనుచున్నాఁడు. 'పువ్వుల యద్విధంబునక' అన్నట్లే 'వీరుల యద్విధంబునక' అనియు ననఁగూడియుండఁగా సూత్రంబున 'అమహ దర్థకం' బనసేల యన్న తాదృగ్ ప్రయోగ వైరశ్యముచే.

సూ. ౬౪. త వర్ణకంబు స్త్రీర్థకం బగు.

వ్యా. 'త' యను స్రుత్యయము 'స్త్రీ' యను నర్థము నిచ్చునదే నర్వనామంబు లకుం గొన్నింటి కనుప్రయుక్త మగు.

సూ. ౬౫. అయ్యది యేకత్వంబున సమాసగత పవ్యంతయ త్కిచుర్థకా వైయికార్థక శబ్దంబులవై నగు.

ఉ. ఎవ్వరిత, ఎవరిత; ఒక్కరిత, ఒకరిత; ఒక్కొరిత, ఒకొరిత.
(వీనికి ఎవరియొక్క యాఁడుది యనియు, ఒకరియొక్క యాఁడుది యనియు, ఒక్కయ్యాఁడు దనియు నర్థములు.)

వ్యా. 'ఎవ్వ' రను ప్రక్కార్థము నిచ్చునది యత్కిమర్థకము ఎవరో యొక రను నర్థమిచ్చునది యన్యార్థకము. ఒక్కరని సంఖ్యచే నిరూపించునది ఏకార్థకము, ఎవరు ఒకరు అను శబ్దములే యత్కిమర్థకాన్వయికార్థములు. సమాసమున పిరిపై 'ద'వర్ణకంబు కూడును. 'ఎవరియొక్క ఒకరియొక్క' అనువానిలో 'యొక్క'కు లోపము 'సమాస విభక్తికి లోపఃపఠకు'నను బాల. సమా. సూ. ౨౫ చే నని తెలియునది 'యొక్క' ముందున్న యికార మాపవిభక్తికము.

సూ. ౬౬. వాని యత్వంబున కి త్వైత్వంబులు పర్యాయంబున నగు. ఆదేశాత్వంబు మీఁది దాని కెత్వంబు రాదు.

ఉ. ఎవ్వరితి, ఎవరితి; ఎవ్వరితె, ఎవరితె; ఒక్కరితి, ఒకరితి;
ఒక్కరితె, ఒకరితె; ఒక్కొరితి, ఒకొరితి, ఒక్కొరితె, ఒకొరితె.

వ్యా. పూర్వసూత్రోక్త స్త్ర్యర్థక తవర్ణకమునకు ఇత్వముగాని ఎత్వముగాని కూడ రావచ్చును. ఉదా. ఎవరితి ఎవరితె మొ.

సూ. ౬౭. రేఫ సంయుక్తంబగుచో నొక్కొక్క శబ్దంబులమీఁది తకారంబున కుత్వంబు నగు. ఉ. (చూ మీఁదు.)

వ్యా. తవర్ణకము పరమగునపుడు రేఫంబుమీఁది యిత్తునకు నైకల్పికలోపముం దరువాలి సూత్రముననే చెప్పబున్నాడు. అట్టిది లోపింప రేఫ తకార సంక్షేపము ఏర్పడును. ఒక్క, ఒకశబ్దములమీఁది తకారము రేఫ సంక్షిప్తం బయినపుడు దాని యత్వముతోయి ఉత్వము వచ్చునని సూత్రార్థము. ఒక్కొర్లు ఒకొర్లు ఒక్కర్లు ఒకర్లు అనురూపములను మీఁది సూత్రోదాహరణములం జేర్చియున్నాడు కావునఁ జెప్పబున్నాడు 'ఉ. (చూ. మీఁదు)' అని.

సూ. ౬౮. తవర్ణకంబు పరంబగుచో రేఫంబుమీఁది యిత్తునకు లోపంబు విభాషంగు.

ఉ. ఎవ్వర్లు, ఎవర్లు; ఎవ్వర్రి, ఎవర్రి; ఎవ్వరై, ఎవర్రై;
ఒక్కర్లు, ఒకర్లు; ఒక్కర్రి, ఒకర్రి; ఒక్కర్లు, ఒకర్లు; ఒక్కరై, ఒకరై;
ఒక్కొర్లు, ఒకొర్లు; ఒక్కొర్రి, ఒకొర్రి; ఒక్కొర్లు, ఒకొర్లు;
ఒక్కొర్రై, ఒకొర్రై.

వ్యా. యత్ప్రకృత్యకావ్యైకార్థక శబ్దంబులు ఔపవిభక్తములు, ఊర్వాదులలోఁ జేరునవి, కావున 'ఊరా మొదలగునవి కిత్వం బగు' నను కాల. అచ్చి. సూ. 30 వే ద్వితీయాద్యైకవచనంబులు పరంబు లగునపుడు 'ఎవరి ఒకరి' యని యిదంతత నందును. ఆ యిత్తునకు స్త్ర్యైక తవ్యైకము పరమగుచో వైకల్పికలోపము ఈ సూత్రమునం జెప్పఁబడినది. లోపింప, సేవ త కారసంక్షేపము సిద్ధించును. ఉదాహరించుచున్నాఁడు 'ఎవ్వరు'—ఇత్యాది.

సూ. ౬౯. కొన్నియెడల రేఫ సంయుక్త తవర్ణకంబు ముందటి యొక్కాదుల కోత్యం బాదేశం బగు.

ఉ. పీర్త, పీర్తి, పీర్తు.

వ్యా. రేఫసంయుక్త తవర్ణకమునకు ముందున్న ఒక్క, ఒక-ల స్థానమున పీ యను సేకాక్షరమురాఁగా పీర్తేత్యాదిరూపములు సిద్ధించును.

సూ. ౭౦. ఎవ్వరి తాదులందలి రి వర్ణకంబునకు లోపంబు విభాషనగు

ఉ. ఎవ్వత, ఎవత; ఎవ్వతి, ఎవతి; ఎవ్వతె, ఎవతె; ఒక్కత, ఒకత; ఒక్కతి, ఒకతి; ఒక్కతె, ఒకతె; ఒక్కత, ఒకొత; ఒక్కతి, ఒకొతి; ఒక్కతె, ఒకొతె. [స్వార్థంబునం గ ప్రత్యయంబు రా ఎవ్వతుక, ఎవతుక; ఎవ్వరుక, ఎవరుక; ఒక్కతుక, ఒకతుక; ఒక్కొతుక, ఒకొతుక, ఒక్కరుక, ఒకరుక; ఒక్కొరుక, ఒకొరుక, పీర్తుక అని రూపంబులు.]

వ్యా. ఎవ్వతుక—ఇట 'క' ప్రత్యయ మనినచో తకారము మీఁది యకార మునకు ఉకారాదేశము అగతిక మగును. ఈ యనుపపత్తిని గుర్తించియే బాలవ్యాకరణకారుఁడు 'ఉ' ప్రత్యయమును విధించిన ట్లున్నది.

సూ. ౭౧. నీ మీ నే-మే హల్లులకు లోపంబు విభాష నగు.

ఉ. ఈవు, నీవు; ఈరు, మీరు; ఏను, నేను; ఏను, మేము.

వ్యా. 'దేక్కాద్ అన్త ద్యుష్టచ్చభాత్ సుజసోర్నుమి వురూచస్తః' అను చింతామణిసూత్రముచే నా నీ శబ్దములకు ప్రథమైకవచన విచారవచనములలో నేను

మేము నీవు మీరు అను రూపములు సిద్ధించును. నీ మీ నే మే యనువానిలోని హల్లు అకు అనఁగా నకార మకారములకు వైకల్పికముగ లోపము ఈ సూత్రమున విధింపఁ బడుచున్నది. నేను మేము నీవు మీరును సర్వనామములు నాలుగు నిటం బ్రకృతములు కాన వాన నొక్కొక్కదానికి హల్లు లోపించి యొకటియు లోపింపక యొకటి యుంఁగా రెండేసి రూపములు గల్గఁగా ఉదాహరించుచున్నాఁడు 'ఈవు' ఇత్యాదుల నెనిమిదిటిని.

సూ. ౭౨. బహుత్వగుణకు మేకు నే విభాష నగు.

ఉ. నేము, మేము.

వ్యా. దేశ్యాస్తచ్చబ్ధ బహువచనరూపము—మేము. 'మే' స్థానమున 'నే' వైకల్పికముగరాఁగా నేము మే మురురూప ద్విత్వయస్థి. బహుత్వంబున కనుటంజేసి సూత్రోక్తాదేశము వచ్చినను అర్థభేదము గ్రహ్యము.

సూ. ౭౩. నిన్ను నన్ను దన్ను వీనియందలి ద్విత్వమున కేనియు, ద్విత్వయుక్త ను వర్ణంబున కేనియు, మిమ్ము మమ్ము తమ్ము వీని యందలి ద్విత్వమునకు లోపంబు వైకల్పికంబు.

ఉ. నినుక్, నిక్; ననుక్, నక్; తనుక్, తక్; మిముక్, మముక్ తముక్. 'ఉ. నిక్, నచ్చినవారి కెన్నఁడును నాకము లేదు గదప్పు యీశ్వరీ.' 'నక్ నిలువంబెట్టితి.' భాగ. ౧౦ స్కం. 'నీ. పని యేమి పంచినఁ బదపడి చేసెన ననక తక్ బంచిన యాక్షణంబు చేయుచు' భార. ఆది. ౩ ఆ.

వ్యా. దేశ్యాస్తద్యస్త దాత్తార్థంబుల ద్వితీయారూపంబులు నన్నును, నిన్నును, తన్నును, మమ్మును, మిమ్మును, తమ్మును; అవసానంబున ద్రుతస్వరలోపము గలంగఁగా నన్నుక్ నిన్నుక్ తన్నుక్ మమ్ముక్ మిమ్ముక్ తమ్ముక్—అని సిద్ధించును. వీనం దొలి మూడింట ద్విత్వమునకైనను ద్విత్వయుక్త నువర్ణంబునకైనను వైకల్పికముగ లోపము గల్గును. ద్విత్వము లోపించిన ననుక్ నినుక్ తనుక్ అనియు ద్విత్వయుక్తనువర్ణము లోపించిన నక్ నిక్ తక్ అనియు రూపంబు లేప్పదును. వీని బహువచనరూపము

లలో ద్విత్వమునకుమాత్రమే వైకల్పికలోపము. ద్విత్వము లోపించిన మముక్ మిముక్ తమున్ననిరూపములు ఏర్పడును.

సూ. 28. తాము తమరు తారు నగు (స్పష్టము)

వ్యా. ఇట్ల తాము అనునది తమరు అనియు తారు అనియు నగు నని చెప్ప చున్నాడు. కాని తమరు అనునది తాము తమరులగునని సూత్రించిన బాగుండెడిది. తమరులోని 'తే' యనునది లోపమును అద్యక్షరమునకు దీర్ఘముండేయ, 'తాము' సిద్ధి చును. అందే మలోపము నాద్యక్షర దీర్ఘంబుం గల్గి 'తారు' ఏర్పడును.

సూ. 29. నామపునర్నవాణంబుఁ భిన్నంబు నభిన్నంబు నయి తచ్చబ్ధా ర్థంబు తత్పర్యాయం బగు.

ఉ. 'వాడె నురాసురులెల్ల వడ్డమై వచ్చిన నైన రాక్షస వివా హమునం గొనిపోవు నిన్ను.' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. (వాడె భిన్న రూపము, ఆ సుదర్శనాయుధుఁ డనుట అభిన్నరూపము, సుదర్శనాయు ధుఁడు నామపదము.) 'ఎ. గీ. వివిధ పుణ్యకథలు వినువేడ్క నతనిఁ బూజించి' భార. ఆది. ౧ ఆ. (అతనికొ భిన్నరూపము, అక్కడకు ననుట అభిన్నరూపము, కథకుఁడు నామపదము.) సీ. కలహంస పలికిన పలుకులు గణించు పడిదాని పోయిన పలన చూచు' భార. ఆర్. ౨ ఆ. (దాని భిన్నరూపము, అకలహంస యనుట అభిన్నరూపము, కలహంస నామపదము.) మొ.

వ్యా. ఒకటి వచ్చిన పేరునే మఱియొక గొనునెడం దత్పర్యాయంబుగ తచ్చబ్ధా ర్థంబు ప్రయోగించుటను, రెండువిధముల నది ప్రయోగంబులం గాననగుచున్నది. భిన్నంబుగ ననఁగా వేరుగఁ దన్నాచుస్థానమునం దానుమాత్రము వచ్చుట; అభిన్నం బుగ ననఁ దన్నాచువరకమై వచ్చుట. ఉదాహరణములలో ఆ సుదర్శనాయుధుఁడ అక్కడకుకొ ఆ కలహంస యనునవి యభిన్నరూపములు వాడె అతనికొ దాని—అన నవి భిన్నరూపము లని యర్థమునది.

సూ. 21. ఓక్కొక్కచో నామంబె నుగు.

ఉ. 'సీ. సురవరు లర్థులై చూచుచు నుండగ, నలువరియించిన నాటి యెద్ద, దలంచి యిట్టి యాపదలు చేసిరో వేల్పు, లమర కోపము నన యయ్యె నాకు, నీ వియోగదుఃఖము' భార. ఆర. ౨ ఆ మొ.

వ్యా. నామపునర్లహణమునం దత్పర్యాయముగ పూర్వ సూత్రోక్త తచ్ఛబ్దైర్థంబై కాక, నామమె వచ్చుటయొంగలదు. అట్టి యెడల క్వాచిక్తము లగుట దలఁపించుచున్నాండు 'ఓక్కొక్కచో' నని. సురవరులు వేల్పుఁ అనుటలను నామంబులే ఈ సూత్రోదాహృతమునం బరస్పరము పర్యాయత నందియున్నవి.

సూ. 22. నామ తదేత ద్యత్కిమర్థంబులకుం బునర్లహణంబునఁ బ్రథమాద్యంత మయి పూర్వ పఠంబులుగ నాత్వార్థం బభిహితంబగు.

ఉ. 'తావచ్చె నుదర్శనాయుధుండు.' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. 'క. విదురుఁ డురు విహగ్నుల వలనకొ, మానుగ నేమిటనుం డని, తాను బ్రబోధించె.' భార. ఆది. ౬ ఆ. (ఇటఁ దాశబ్దము పాదపూర్వాంతము. 'వచ్చె నుదర్శనాయుధుండు.' విదురుండు బోధించె' అని యాత్మార్థ విరహితంబుగను జెప్పవగు) 'ఆ. అడవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన నలిగి గా, కున్నె యిట్లు నే యనువిదకడఁగె.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'ప. అదియును దన క మ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు నేయన కాఁ దలంచి' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'క. కర్తములు మేలు నిచ్చును, గర్తంబులు కీడు నిచ్చుఁ గర్తలు దనకుకొ, గర్తములు బ్రహ్మకైనను, గర్తకుడై పరుల దడవఁగా నేమి టికికొ.' భాగ. ౧౦. స్కం. పూ. మొ.

వ్యా. నామమునకును తదేత ద్యత్కిమర్థంబులకుం బునర్లహణము గల్గునప్పుడు వానికిం బర్యాయముగ ప్రథమాది విభక్త్యంతమై ముందో వెనుకనో ఆత్మార్థము ప్రయోగింపఁబడును. 'తా వచ్చె నుదర్శనాయుధుండు' 'అడవిఁ దన్నుఁబాసి యరిగిన నలిగి గా, కున్నె యిట్లు నేయ నువిదకడఁగె' 'కర్తలు దనకుకొ, గర్తములు బ్రహ్మకైనను' అను

నుదాహరణములు దాత్తార్థము పూర్వముగను ఇతరములం బరముగను నభిహితమై యుంట నరయునది.

సూ. 20. ఆత్మార్థం బొకానొకచో నామాస్త దధాభిధాయయు నగు.

ఉ. 'లే. తనకు మఱి తానె చుట్టుంబు తానె తనకు, గతియుఁ దన్నిచ్చుచోఁ దాన కర్త యనఁగా, వనజనేత్ర గాంధర్వవివాహ మతి ర,నాన్యమును నమస్త్రకమును నగుచు నొప్పు.' 'తనకుఁ-స్త్రీకనుట) భార ఆది. ౪ ఆ. 'క. తనతోంటి కర్తరాశికి, ననుచరమై బహువికారమై మనము నడికొ, జను నింద్రియముల తెరువులఁ, దనువులు పెక్కైఁకఁ జెడవు తనకర్తంబుల్.' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. (తన = ప్రాణియొక్క) మొ. 'తన కిష్టుఁడుకొ నహాధ్యాయుఁడు నైనవాఁడు.' (తనకు=నాకు) భార. ఆది. ౧ ఆ. 'తన తనుచ్ఛాయ మస్తకహీనయై తోఁచె' (తన తనుచ్ఛాయ=నా తనుచ్ఛాయ) జై. 2 ఆ. 'నీవు చెప్ప నొడికంబుగఁ బూనిన యీ ప్రబంధముం దన కిపు డంకితంబు ప్రమ దంబుగఁ జేయుము.' (తనకుఁ=నాకు) రుక్మాం. ౧ ఆ. 'నీ. తమ సొమ్ము తమ కిచ్చె ధర్మరా జని మహీ, సురులు దానముసేయఁజూచి నగరె.' (తమ సొమ్ము=మాసొమ్మె, తమకుఁ=మాకు.) జై. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. ఒకానొకచో ననఁగా ప్రయోగములం గావించిత్కముగ నని యర్థము. ఆత్మార్థం బనఁగా తాను శబ్దమును, దాని వివిధరూపములును, ఇవి నామర్థంబునం గొన్నియెడలను అన్యచ్ఛబ్దార్థమునం గొన్నియెడల న గాననగుచున్నవని సూత్రార్థము. ఉదాహృతములం దొలిరెండును నామార్థంబున కనియు మలి నాలుగు నన్యదర్థంబున కనియుఁ గ్రాహ్యము.

సూ. 21. కర్తృబహుత్వంబునఁ దన తనకుఁ దమ తమయు నగు.

ఉ. 'క. తమతమ పుత్రుఁడుగాఁ జిత్తములం జేకొని దయను బృథగ్భావము లేక ముదంబునఁ బెంచిరి.' భార. ఆర. 3 ఆ. మొ.

వ్యా. సూక్రమందలి సముచ్చయార్థకముచేఁ 'దన తన'యు, 'తమ తమ'యు నుభయంబును గ్రాహ్యమే.

సూ. ౮౦. ఒక్కొక్కశబ్దంబుల యత్వంబున కొత్త్వంబు విభాషనగు.

ఉ. ఒక్కడు, ఒక్కొడు; ఒకడు, ఒకొడు.

వ్యా. ఒక్కశబ్దమునం ద్విత్వ కకారము మీదిదియు ఒకశబ్దంబున కకారము మీదిదియు నగు 'అ'కార స్థానమున ఒకారము వైకల్పికముగ వచ్చును, రాగా 'నొక్కొక్క' శబ్దముల నొక్కొక్కదానికి చెందేసిరూపములు. ఉదాహరించుచున్నాడు 'ఒక్క' డిత్యాది.

సూ. ౮౧. ఒక్కొక్కాదులకు డువర్ణకంబు పరంబగునపుడు మహదర్థం బున రురు వుగాగమంబులును, అవి పరంబగుచో గకారమునకు లోపంబును, కకారాదులకు లోపంబురా డువర్ణకమునకు ద్విత్వ యుక్త డువర్ణంబును, అమహదర్థంబునం గకారాదులకు లోప బిందువులును విభాష నగు.

ఉ. ఒక్కరుడు, ఒక్కొరుడు; ఒకరుడు, ఒకొరుడు;
ఒక్కరువుడు, ఒక్కొరువుడు, ఒకరువుడు, ఒకొరువుడు, ఒరుడు,
ఒరువుడు, ఒడ్డు, ఒండు.

వ్యా. ఒక్క—ఒక—మున్నగు శబ్దములకు ప్రథమైకవచన ప్రత్యయంబగు డువర్ణకంబు పరంబగునపుడు రురు వుగాగమములు. వైకల్పికముగ వచ్చును. కిత్త ముచే సంతాగమములుగ నని తెలియవలయును. రాగా ఒక్కరుడు ఒక్కొరుడు; ఒకరుడు ఒకొరుడు, ఒక్కరువుడు ఒక్కొరువుడు, ఒకరువుడు ఒకొరువుడు నను రూపములు ఏర్పడును. రానిపక్షమున ఒకడు ఒకొడు ఒక్కడు ఒక్కొడు అనియే యుండును. ఈ నాలుగింటికి గ్రాహ్యకముగ నే సూత్రమున ఒక్కొక్కాదుల కనుచోట నాదిశబ్దము గ్రహింపఁబడినది. రురువుగాగమములు వచ్చునప్పుడు కకారమునకు లోపము వైకల్పికము. లోపించిన ఒరుడు ఒరువుడు లోపంపకున్న ఒకరుడు ఒక రువు డిత్యాదిగా నుండును. కకారాదులకు లోపమునచ్చిన డువర్ణకము స్థానమున ద్విత్వ డువర్ణకము వైకల్పికముగ వచ్చును. వచ్చిన ఒడ్డు అనియు రాకున్న ఒరు డిత్యాదిగను రూపస్థితి గ్రాహ్యము. ఇందనుక నుక్తరూపము లన్నియు మహదర్థమున

నని తెలియవలయును. అమహదర్థమున కకారాదులకు లోపమును తల్ స్థానమున బిందువును వైకల్పికముగ వచ్చును. వచ్చిన ఒండు అనియు రాకున్న ఒకండు ఒకొం డిత్యాదిగను రూపము లేర్పడును.

సూ. ౮౨. టివర్ణంబ మహదర్థంబున నొక్కండ్రాదుల య వర్ణకంబునకు విభాషనగు.

ఒక్కటి ఒక్కటి ఒకటి ఒకటి.

వ్యా. అమహదర్థమున ఒకండు మున్నగువాని 'దు' స్థానమున టివర్ణంబు వైకల్పికముగ వచ్చును. టివర్ణంబుతో నొకటియు డువర్ణకముతో నొకటియుం గాన మహదర్థమనం దైవరూప్యము గల్గును. మహదర్థంబున నన్ననో డువర్ణకంబుతోడి దొక్కటేరూపము. సూత్రమును డువర్ణకం అనుటకన్న డుజ్జ్ వర్ణకంబున కని యుండుట మేలు.

సూ. ౮౩. ఎక్కటి యొక్కటి (స్వప్తము.)

వ్యా. ఎక్కటి యనియు నొక్కటికి రూపాంతరము గలదు. 'వేడిమి యెల్ల నెక్కటియై యెడలెత్తె ననంగ.' లక్ష్య. ౨ ఆ.

సూ. ౮౪. ఒకశబ్దం బొక్కచో నల్పార్థకంబగు.

ఉ. 'ఒక మున్నూలు గదల్చి తెచ్చిన లలాటోగ్రాక్షు చావంబు' భాగ. ౯ స్కం. 'ఒక నూతేడుల్' మార్క. ౫ ఆ. 'ఏ మొక కొంద అము.' విక్ర. ౫ ఆ. మొ.

వ్యా. ప్రయోగములం వలనట ఒకశబ్దము 'అల్ప' మను నర్థమనం గన్పట్టు చున్నది. ఉదాహరించుచున్నాడు 'ఒక మున్నూ' టిత్యాదిని. రెండవదిలకు నీ యర్థము కలదు. 'రెండుమాటలు విని బొమ్మ' మొ.

సూ. ౮౫. ఒకానొకచో ననిర్దిష్టార్థమందొక శబ్దమునకుం బూర్వాగ మం బగు.

ఉ. ఒకానొకండు ఒకానొకరే ఒకానొకటి. ఒకానొకచో ననుటచే ఒకండు ఒకరే ఒకటి, ఒకశబ్ద మొక్కాదులకు నుపలక్షణము.

వ్యా. నిర్దేశించబడని యర్థమందు ఒకశబ్దమునకు 'ఒకా' నను పూర్వాగమము వచ్చుట గలదు. వచ్చిన ఒకానొక డిత్వాదిరూపములు ఏర్పడును. ఈ పూర్వాగమ విధి నిత్యము కామిని 'ఒకానొకచో' ననుట తెలిపెడి సూత్రమం 'దొకశబ్దమున' కని యున్నను ఈకార్య మొక్కాదులకుం గల్గును గానఁ జెప్పడున్నాడు 'ఒకశబ్ద మొక్కాదులకు నుపలక్షణము' అని.

సూ. ౮౬. సర్వనామంబులకు మహదర్థంబునం దతిచుగ లుల-లకు రుర-లగు.

ఉ. ఎల్లరు, ఎల్లరక; వారు, వీరు, వేరు. మొ. తఱచుగ ననుటచే తాము, మేము; తమ్ముక, మమ్ము మిమ్ముక ఇత్వాదిరూపములు నగునని యెఱుంగునది.

వ్యా. సర్వనామములకు మహదర్థమున లుల-లకు అదులు రుర-లు తఱచుగ వచ్చును. తఱచుగ నఁగా బహుళముగానని కొనవలసిన ట్లున్నది. ఈ రేఫాదేశము కొన్నియెడల నిత్యముగను కొన్నియెడల వైకల్పికముగను కొన్నియెడల రానివిగను ఇట్లు వెక్కిరితుల నున్నది. ఎల్లరు ఎల్లరక ఇత్వాదులలో రేఫాదేశము నిత్యము, తాము మేమాదులలో నిర్వాహదేశము రాదు. వెక్కుశబ్దమునకు మహదర్థంబున వెక్కురనియు అనుమాదర్థంబున వెక్కులనియు రూపములు.

సూ. ౮౭. ఏడేరేదేవి శబ్దంబు లర్థవిశేషంబునం దీకారాంతంబులగు.

ఉ. 'ఏడీ నా బలుమానికంబుల కొటారు.' అచ్చ. రా. అ. కాం. 'వారేరీ సిరిమాట కట్టుకొని పోవంజాలిరే.' భాగ. ౮ స్కం. 'ఏది యేదీ యిది చాలఁ గ్రొత్త.' కళా. ౧ ఆ. మొ. ప్రస్థాంతంబులు నగు. ఉ. వాడేడ, వారేరీ. మొ. (అర్థవిశేషము: ఎక్కడ, ఎక్కడ నున్నాడు. ఇత్వాది.)

వ్యా. ఏడు, ఏరు, ఏది, ఏవి శబ్దములకు 'ఎక్కడ ఎక్కడనున్నాడు' డను నర్థ విశేషము ప్రయోగములం గానవగుచున్నది. అయ్యర్థంబునం దా రూపంబులకు సంఖ్య దీర్ఘముకొన్నిపట్టం గన్పట్టుచును గొన్నిపట్ల తేకయు నున్నదని సూత్రోదాహరణ ముల యర్థము.

సూ. ౮౮. అంతాదులకు వారు పరంబగుచో వాకు లోపంబును దుర్ల
లకు టుట లాదేశంబునగు.

ఉ. అందఱు, అందఱు.

వ్యా. అంత + వారు అనియుండ వాలోపంబును శేషంబునకు శకటరేఫాదేశం
బును గలగ అంత టు అనియు తరువాతి సూత్రముచే తకారమునకు దకారము రాగా
అందఱు అనియు నేర్పడును. ఇట్లే అందఱు మొ.

సూ. ౮౯. వాలోపంబుతటి వాని తకారంబునకు దకారంబగు.

ఉ. అందఱు, ఇందఱు, ఎందఱు, కొందఱు.

వ్యా. అంతాదులకు పరంబగు వారు లోని వాకు లోపము పూర్వసూత్రోక్తము.
అది లోపించునప్పుడు అంతాదులయొక్క తకారస్థానమున దకారము తప్పకవచ్చును.
అందఱొందులు ఉదాహృతులు.

సూ. ౯౦. ద్వితీయాదులు దసయుక్త రవర్ణకంబు నత్వంబున కిత్వంబు
తఱచుగనగు.

ఉ. వారిక, వీరిక, వేరిక, ఒకరిక, వాండ్రక, వీండ్రక,
వేండ్రక, ఒక్కండ్రక. మొ. తఱచుగ ననుటచే ఇరువుర నిత్యాదు
లయం దిత్వంబు గలుగదు.

వ్యా. ద్వితీయాది విభక్తులు పరములైనప్పుడు అసంయుక్త రవర్ణకముయొక్క
యత్వము పోయి యిత్వమువచ్చును. 'అసంయుక్త' యనుటచే 'వాండ్రక' ఇత్యాదుల
లోను 'రవర్ణకం' బనుటచే రా సూత్ర విహిత టు ట లకును ఇత్వప్రాప్తి లేదు.
అందఱికో ఇత్యాదు లసాధువులు. ఇత్వంబు తఱచుగ నగునంటచే 'ఇరువుర' నిత్యాదు
లగు కొన్నిపట్ల రవర్ణంబు నత్వంబున కిత్వప్రాప్తిలేమి గ్రాహ్యమనుచున్నాడు.

సూ. ౯౧. దుర్ల వర్ణకంబులు పరంబులగునపుడు సాధారణంబుగ సంఖ్యా
వాచకంబులకు గువర్ణంబు పూర్వాగమంబగు.

ఉ. ఇరుగురు, మూగురు, నలుగురు, అయిదుగురు, ఏగురు, ఆఱుగురు, ఏడుగురు, షేగురు, పదుగురు, మొ. సాధారణముగ ననుటచే ఎనమండ్రు, తొమ్మండ్రు, ఇరువండ్రు, ముప్పండ్రు. ఇత్యాదులందు రాదని యెఱుంగునది.

వ్యా. మహదర్థంబున సర్వనామంబులకు లు ల లకు మాఱుగా రు ర లు వచ్చునని పూర్వోక్తము. రు ర లకు ముందు గు వర్ణము సాధారణముగవచ్చును ఉదా. ఇరుగురు మొ. సాధారణముగ ననుటచే గ్యాగమము రానియెడలు కొండొక గలపనుచున్నాడు.

సూ. ౯౨. సంఖ్యావాచకంబులకు విభక్తి పరంబగునప్పుడు కొన్నింటి యంత్యాక్షరంబులకు లోపంబగు.

ఉ. మూగురు, నలుగురు, ఎనమండ్రు, తొమ్మండ్రు, ఇరువండ్రు, ముప్పండ్రు. మొ. అక్షరంబుల కనుటచే ఎనుబండ్రు లొనగువానియందుపాంత్యవర్ణంబునకును లోపంబు. కొన్నిటియనుటచే అయిదుగురు, ఆఱుగురు ఇత్యాదులందు లోపంబులేదు.

వ్యా. సంఖ్యంబెలపు పదములకు రు ర లు పరంబులై గ్యాగమంబగునెడ సంత్యాక్షరముల లోపంబు కొన్నింటికగు. 'అక్షరంబు'లను విహవచనముచే గొన్నింటికి అంత్యాక్షరమును గొన్నింటికి గడఁపి రెండక్షరములును లొపించును. 'కొన్నింటి' కనుటకు ఈ లోపము సార్వత్రి కామిహేతువు. ఉదా. ఏడుగురు మొ.

సూ. ౯౩. రురవర్ణకంబులు పరంబులగునపుడు కొన్నిటికి నిత్యముగాను గొన్నిటికి వైకల్పికముగాను బిందుపూర్వక డకారంబు పూర్వగమంబగు.

ఉ. ఎనమండ్రు, ఎనమండ్రక; తొమ్మండ్రు, తొమ్మండ్రక; ఇరువండ్రు, ఇరువండ్రక, ముప్పండ్రు, ముప్పండ్రక; నలువండ్రక, ఏఱుండ్రు, ఏఱుండ్రక; ఆఱువండ్రు, ఆఱువండ్రక; డెబ్బండ్రు, డెబ్బండ్రక; ఎనుబండ్రు, ఎనుబండ్రక, తొంబండ్రు,

తొంబండ్రక్. మొ. పెక్కండు, పెక్కండ్రక్; పెక్కరు,
పెక్కరక్; పడుండు, పడుండ్రక్; పడురు, పడురక్; పడుగుండు,
పడుగుండ్రక్; పడుగురు, పడుగురక్; వాండు, వాండ్రక్; వారు,
వారక్; మొ.

వ్యా. ఎనమం శ్రీత్యాదుల నిర్యాగములు నిత్యమని పెక్కం శ్రీత్యాదుల
వైకల్పికమని అరసికొనవలెను.

సూ. ౯౪. బిందుపూర్వక డకారంబు పరంబగుచోఁ దుదియిత్వోత్పం
బుల కత్వంబగు.

వ్యా. పూర్వసూతోక్త బిందుపూర్వక డకారము పరమగునపుడ ఎనిమిద్యా
దుల యిత్యంబునకును పెక్కుర్వాదుల యుత్వంబునకును అత్వము వచ్చును. ఉదాహర
ణములం బూర్వసూత్రముక్రిందనే చూచుకొనున దనుచున్నాఁడు 'ఉక్త' మనుటచే.

సూ. ౯౫. కొండొకయొడ టుటవర్ణకములు పరంబగునపుడును నత్వం
బగు.

ఉ. చూపటు, చూపటక్, మొ.

వ్యా. రుర వర్ణకములు పరంబులగునప్పుడు సూ. ౯౩ లో విధింపఁబడిన యత్వ
మీ సూత్రంబున టు టు లు పరములగునప్పుడును విధింపఁబడుచున్నది.

సూ. ౯౬. పలుకబ్బంబునకు రురలు పరంబు లగునపుడు గు వర్ణంబును,
వలయుచో మీఁద బిందుపూర్వక డకారంబును విభాషనగు

ఉ. పలుగురు, పలుగురక్; పలుగుండు, పలుగుండ్రక్. మొ.

వ్యా. రు రలు పరములగునప్పుడు పలుకబ్బంబునకు గు వర్ణగమము నిత్యముగ
వచ్చును. పలుగురు పలుగురక్—ఇత్యాది. 'క్వచిద్ గకారోష' అనుటచే పలువురు
పలువురక్—ఇత్యాదులు దూషాంతరములు. గు వర్ణముమీఁద బిందుపూర్వక డకారం
బు వైకల్పికముగ వచ్చును. వచ్చిన పలుగుం శ్రీత్యాదిగను రాకున్న పలుగు రిత్యాది
గను రూపము లేర్పడు.

సూ. ౯౭. ఇరు రెండున కాదేశంబగు. ఉ (ఉ క్తము)

వ్యా. రు రలు పరమలగునప్పుడు గ్వాగమము వచ్చుననుట పూర్వసూత్రముల నుండి యనువర్తింపఁగా రెండు + గు + రు అనియుండ నీ సూత్రముచే రెండునకు ఆదేశముగా 'ఇరు' రాఁగా ఇరుగురు ఇరుగురకు అనియు 'క్వచిద్' గకారోపక' అనుటంబట్టి ఇరువురు ఇరువురకు—ఇత్యాదిగను రూపము లేర్పడును.

సూ. ౯౮. ఒకానొకచో నిరుగురున క్షిద్ద తాదేశంబగు.

వ్యా. ఇరుగురు ఇరువురు ననువాని కిట ఇద్దఱును రూపాంతరము చెప్పఁబడినది. ఒకానొకచో ననుట క్వాచిత్కతా ద్యోతనార్థము.

సూ. ౯౯. విభక్తి పరంబగుచో మూఁడు నాలుగుల ద్వింబునకు ప్రాస్వంబు బహుళంబుగ నగు.

ఉ. ముగురు (శేషముక్తము)

వ్యా. శేష మనఁగా గ్వాగమమును నలుగురు మున్నగు నుదాహరణాంతరములు.

సూ. ౧౦౦. ప్రాప్తప్రాస్వంబులగు మూఁడేల మీఁది వర్ణంబులకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగ నగు. ఉ (ఉక్తియు.)

వ్యా. మూఁడు శబ్దముమీఁదను ఏ శబ్దముమీఁదను ద్విత్వమువచ్చునని యర్థము ముగ్గురు, ఎవ్వరు. బాహుళికముచే 'నలుగురు'లో ద్విత్వము రాదు.

సూ. ౧౦౧. ఎనిమిదిని వర్ణంబున కత్వంబగు ఉ. (ఉక్తము.)

వ్యా. ఎనిమిది ని వర్ణమున కత్వమువచ్చుట ఎనమండ్రులో గాననగు. 'ఎను ఋద్రులో' ఉత్వము.

సూ. ౧౦౨. పది యిత్వంబున కుత్వంబగు. ఉ. (ఉక్తము)

వ్యా. పది యిత్వంబునకు ఉత్వ మాదేశమగును. ఎప్పుడనుటకు విభక్తిపరంబగు నపుడను జవాబును సూ ౯౯ నుండి యనువర్తింపఁజేసికొనవలెను. పదుగు రను నుదాహరణమును సూ ౯౧ క్రిందఁ జూచుకొనునది.

సూ. ౧౦౩. కొన్నియెడల నవకగు కానంబడియెడి.

ఉ. 'క. విఠ నే డగు పర్వము మే, లనగా ద్రోణాభిషేక మాదిగఁ గల య, యెనిమిది పర్వములను న, తృనువము ద్రోణపర్వ మనుటకొనభలకొ' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'క. అశుపము బలులగు కన్యా, రున వీరుల శౌర్య మహిమ కోట్లంగా, నెరిమియగు పర్వంబిది, యనఁ బరఁగు గర్వపర్వ మతిన్పూర్వంజై.' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'చ. పదియగు వేయి నిందుటయుఁ బాక్షిముఖుండు మరఁబునకొ ముదం, బొదవఁగ నిర్వికారమున నున్న శిరంబును గోయఁజూచినకొ.' నిర్వ. ౩ ఆ. (ఇట్టి యెడల ఆవ యనియే యుండవచ్చును. అయినను గ్రంథములయందుఁ బాత మిట్లగుపడుచున్నది.)

వ్యా. పూర్వార్థమున నవగాగమము రాకపోవచ్చుననియు అగు అనునది ప్రయోగింపవచ్చుననియు నీ భారత ప్రయోగములు చెప్పవచ్చును. అగు ననునది యతి ప్రాసస్థానములం దుండకుండుటచే 'ఆవ' యని మార్ప వీలున్నను బ్రాసీనగ్రంథము లందలి పాతము మార్పుట న్యాయముగాదని యిట్లు సూచించియున్నాఁడు. ఇట్టి వానిని మార్ప సాహసించికాఁటోలు సూరి. బా. ఆచ్చి సూ. ౨౫ లో 'సంఖ్యతం మారణార్థంబునం దవగాగమం బగు' నని నిత్యముగా విధించెను.

సూ. ౧౦౪. మహద్విశేషణ సుఖావాచకంబులకుం గొన్నియెడల న మహత్కార్యంబు చూపట్టెడి.

ఉ. 'వ. ఇందుఁ బొలామ కాలకేయలను ననురు లఱువదివే లుండుదు.' భార. ఆర. ౪ ఆ. 'నీ జనవంశ్యుఁ డగు ధర్మతనయుని బలి నిత్యంబు పసిడి, పట్టెరంబులఁ గుమ్మ ప్రాహ్లాణు లతి పుణ్యు లెనిమిది వేలు సమిధమతులు, యతులు పదివేలు వారల కనుదినంబు, నన్నపా నంబు లందు నహాయ నగుదు.' భార. ఆర. ౫ ఆ. 'ఎ. కనక భూషణాలంకృతు లయిన పరిచారకులు నూలువేలు.' భార. ఆర. ౫ ఆ. 'నీ. వారాకరంబులొ పటపత్రశయను లొ నబ్జవాళులు నూలు నైదు పదులు.' కాశీ. ౬ ఆ. 'నీ. మూఁ డద్బుదములు నమద్బుద్బుతాటోప

విజయఘోషేయులు వీరభటులు.' జై. ౫ ఆ. వేడి వెలంగు లోలిఁ బది
వేల సహస్రము లున్న భంగి నెవ్వఁడు వెలంగు నట్టి బుధవత్సలఁ
డేగ నదృశ్యమైయె.' భా. ౪ ఆ. (కొన్నియెడల ననుటచే పది
వేవురు, నూఱు నేబుడు (లేక) నూట యేబుడు అని యిట్లు
మహత్ ప్రయుక్తరూపంబులు గలవని యెఱుంగవలయును. కడపటి
యదాహరణములయందలి సంఖ్యావాచకములు తత్సమములు గాన వాని
కట్టిరూపములు మూడర్బుదముల సంఖ్యలవారు, పదివేల సహస్రముల
సంఖ్యలవారు అని యేర్పడుచున్నవి.

వ్యా. 'అనురులు...అటువని వేలు' 'బ్రహ్మణులు...ఎనిమిది వేలు' 'యతులు...
పదివేలు.' 'పరిచారకులు...నూఱు వేలు' 'అబ్జనాథులు నూఱు నైదుపదులు.' 'వీర
భటులు మూడర్బుదములు'—వీనిలో విశేష్యములు మహద్వాచకములయ్యి వాని విశే
షణములు ఆమహత్కార్యయంతంబులై యున్నవి. ఏబుడు నూట యేబుడు
అని యిట్లు మహత్ప్రయుక్తరూపంబులు గలవు కాన పూర్వంబుల విశేషరూపము
లంగఁ గొనుట యొప్పును.

సూ. ౧౦౪. ఔపవిభక్తి కాంతంబులగు చేయి నేయి లోనగు శబ్దం
బుల యాద్యచ్ఛకు హ్రస్వంబును మీఁది హల్లునకు ద్విత్వం
బును ప్రథమైకవచనంబునంద వైకల్పికంబుగ నగు.

ఉ. చేయి, చెయి, చెయ్యి; నేయి, నెయి, నెయ్యి; మొ. ఇతర
స్థలంబులయందు, ఉ. చేతితోఁక చేతికిఁక నేతితోఁక, నేతికిఁక మొ.

వ్యా. ఇందలి హ్రస్వద్విత్వములను సన్నియోగశిష్టములంగ విధించుటచే రెండు
కార్యములకును యగపత్ప్రసృతి స్ఫురించును గావున "చేయి" అను శబ్దముయొక్క
సాధుత్వము సందిగ్ధముగ నుండును. కావున హ్రస్వము వైకల్పికమనియును, దాని
భావాభావపక్షములందు ద్విత్వము వైకల్పికమనియు సమన్వయించుకొనవలయును. ఈ
సమన్వయమున దీర్ఘపక్షమున ద్విరుక్తంబగు హల్లు పరంబగునపుడు ఆచ్ఛికంబగు దీర్ఘం
బునకు హ్రస్వంబగు నను బాల. సమా. సూ 13 చే హ్రస్వమువచ్చును గాన చేయి
చెయి చెయ్యి యను రూపత్రయమును సరసముగా నిధించును.

సూ. ౧౦౬. ఊరు చోటు మేన్వాదులు స్తుగ్విషయంబులు.

ఊరు లొనగునానికిఁ దృతీయయం దత్వము సంప్రాప్తింపదు గాన 'ఔపవిభక్తిక నామ్నావత్వం స్యా క్షప్తమీ తృతీయాథే' అను సూత్రమున కవి విషయములుగాక 'కేహించి దుదంతానాం నేతివిభక్తా వునోలుక్ స్యా' త్తను సూత్రమునకు విషయంబు లగుచున్నవని యెఱుంగ వలయును.

వ్యా. చింతామణిలో 'ఔపవిభక్తిక నామ్నావత్వం స్యా త్క్షప్తమీ తృతీయాథే' యను సూత్రముచే గొడ్డటన్ గోరన్ ఇత్యాది తృతీయా సప్తమ్యర్థములుగల యన్నంతములను సామాన్యముగ సాధించి ఊరన్ చోటన్ ఇత్యాదులలోఁ దృతీయార్థ స్ఫురణములేక ఊరియందు చోటునందు మున్నగురిలిని సప్తమ్యర్థస్ఫురణమే సుప్రసిద్ధమై యుండుటచే 'కేహించి దుదంతానాం నేతి విభక్తా వునోలుక్ స్యాత్' అను విశేషసూత్రమునకు లక్ష్యములుగా సాధించి తృతీయార్థకత నచ్చట వారించి యున్నాఁడు. చిన్నయసూరి యన్నంతముల నన్నింటిని 'ఔప విభక్తికముల తృతీయా సప్తముల కత్వం బాదేశంబు బహుళంబుగా నగు' నను ఆచ్ఛిక, సూ. ౩౮ కి లక్ష్యము లుగఁ జేసినాఁడు. ఊరన్—ఇత్యాదులకుఁ దృతీయార్థకతను సూరి వారింపయత్నింపఁ దాయెననియెంచి ప్రోఢవ్యాకరణకారుఁడు ఈ విషయమునఁ జింతామణి మార్గమే నచుంజన మని బోధించుచున్నాఁడు. కాని సూరి సూత్రముదలి 'బహుళంబుగా' ననుట వలననే ఊర నిత్యాదులకుం దృతీయార్థకత లేమి యాదిగాఁగల నానాప్రకారముల కును గ్రహణము గలదని ఎంచఁదగును.

సూ. ౧౦౭. సద్రుతం బంతశబ్దంబు తన తమ పూర్వకంబు స్వయమర్థకం బగు.

ఉ. తనయంత, తనంత; తమయంత, తమంత; 'చ. వశిత దనంతః దా వలచివచ్చినఁ జుల్కనగాదె యేరికిన్.' స్యా. ౩ అ. యె.

వ్యా. తన తమ శబ్దముల నంటివచ్చు నంతశబ్దము సద్రుతం బైనప్పుడు తమం కటతానే తము కట తామే యను నర్థమువచ్చును. సద్రుతముకాకున్న పరిమాణాదులం దన లేక తమపాటి యను నర్థముగల్గును.

సూ. ౧౦౮. పవ్యంత తదేత ద్యుష్టదస్తదాత్త శబ్దపూర్వకంబులగు ప్రథమాంత తదాది శబ్దంబు లవధారణార్థకాంతంబులు తఱచుగ స్వయమర్థకంబు లగు.

ఉ. వానికి వాడె, వీనికి వీడె, నీకు నీవె, నాకు నేనె; తనకు దానె, వారికి వారె. మొ. తఱచుగ ననుటచే తను దాన, తారు దారె ఇత్యాదులు గ్రహ్యములు. 'నీ. పారలెత్తి ఘనసార తరువులఁ దనుదాన తొరగిన పచ్చకప్పురపు రజము.' స్వా. ౨. ఆ. 'తను దా నాపూర్ణ ప్రథమ వెలయు.' పర. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. ప్రథమాంత తదాదిశబ్దంబు లన్నిచోట ఆదిశబ్దముచే నేత ద్యుష్టదస్తదాత్తశబ్దములే గ్రహ్యము లగును. ప్రథమావధారణాంతకాంత తదాది శబ్దములు పవ్యంత తదాది శబ్దపూర్వకములయ్యె తఱచుగ స్వయమర్థ మిచ్చును. అట్లు కాకయు పయ్యర్థమిచ్చు 'తను దాన తాన తాచే' ఇత్యాదిరూపంబులు గొండొక కలవు.

సూ. ౧౦౯. కొన్నియెడల పవ్యంత తదాది శబ్దపూర్వకంబులు గాకయు నవి స్వయమర్థకంబు లగు.

ఉ. వాడే వచ్చెను—వాడు తనంత వచ్చెననుట—ఇత్యాదు తెలుంగునది.

వ్యా. అవి యనగా ప్రథమావధారణార్థ కాంతంబులగు తదాదిశబ్దములు, పవ్యంత తదాదిశబ్దములు లేకుండగనే 'తన.త' నను నర్థమిచ్చుననుట కుదాహరణము వాడే వచ్చెను. మొ.

సూ. ౧౧౦. పవ్యంత తదేత ద్యుష్టదస్తదాత్త శబ్దపూర్వకం బంతట శబ్దంబు పృథగర్థకం బగు.

ఉ. వానియంతట వాఁ డున్నాఁడు మొ.

వ్యా. ఇటు బృథ గర్థకత్వమేకాక స్వయమర్థకత్వముగూడ రగపడుచున్నది. 'ఇతర సాహాయ్యా న పేక్షముగానున్నాఁడనుట.

సూ. ౧౧౧. ఆదరాధ్యంబునం ద్విరుక్తియగు.

ఉ. కృష్ణకృష్ణ, హరిహరి మొ.

వ్యా. ఏయే యర్థములందు శబ్దములు ద్విరుక్తములగునో నాలుగుసూత్రములచేఁ దెలుపువాఁడై ఇందు ఆదరాధ్యంబునందు శబ్దములకు ద్విరుక్తి గల్గుననుచున్నాఁడు. కృష్ణ కృష్ణ హరిహరి యనుటచే కృష్ణహరులయందలి యాదరాతిశయము గ్రాహ్యమనుట.

సూ. ౧౧౨. ఆత్యంతాధ్యంబునందు నగు.

ఉ. ఔరార, కటకటా, మొ. కనికని, వినివిని మొ. 'తద్గుణోఽనుమూలం' వినివిని, కళా. ౭ అ. మొ.

వ్యా. ద్విరుక్తియనుట పూర్వసూత్రమునుండి యనువర్తించును—ఆత్యంతాధ్యంబునందును మిక్కిలి యను నర్థమందును ద్విరుక్తి వచ్చుననుట. ఔరార కటకటా యనుట లచే నాశ్చర్యసంతాపముల యాత్మకృత్తము గ్రాహ్యము. కనికని వినివిని యన్నపృథకు మిక్కిలి కని మిక్కిలి విని యని యర్థము.

సూ. ౧౧౩. కొన్నియొడలం ద్వరితా నాదరాధ్యంబుల రెంటును నగు

ఉ. లే రెమ్మ, పో పొమ్మ. మొ.

త్వరితార్థమనం ద్వరపెట్టు నర్థము. ఆనాదరాధ్య మనగా ననాదరించు నర్థము. లే రెమ్మ—ఇట ద్విరుక్తి త్వరితార్థకము. పో పొమ్మ—ఇట ద్విరుక్తి త్వరితార్థకమేని ఆనాదరాధ్యమేని కావచ్చును.

సూ. ౧౧౪. కొన్నిశబ్దంబు లర్థవిశేషంబున ద్విరుక్తంబులయి యదంతంబులు నగు.

ఉ. ఒండొండ, తరతరము. (ఇట నర్థవిశేషము క్రమముగా ననుట.

వ్యా. కొన్నిశబ్దములు ద్విరుక్తము లగుటయేకాక యదంతములంకూడ నగును. అప్పుడు వానిఁ ఆద్విరుక్తము లై యున్నప్పటి సామాన్యార్థమును కాక విశేషార్థము

వచ్చును. ఒండు శబ్దమున కద్విరుక్తమున కొకట యనియు నన్యమనియు నర్థములు. తర శబ్దమునకు నద్విరుక్తమునకు పురుషాంతరాదు లర్థములు. ద్విరుక్తములై యదంతము లైనప్పుడు క్రమముగా నను విశేషార్థము గల్గుచున్నది.

సూ. ౧౧౫. నామపదంబు లార్యాద్యర్థపరకంబు లయి వ్యతిరేకవ్యంజక ప్రశ్నార్థకంబు లగు.

ఉ. 'అ. నన్ను వేశార్థమువేతుఁ, బాడి యయ్య యిట్టి పనికిఁ బనుస, భార. ఆర. ౨ అ. 'అర్హమయ్య.' ఉ. హరి. ౨ అ. మొ.

వ్యా. 'పాడియయ్య' అర్హమయ్య' అనగా 'పాడికాదు' 'అర్హముకా' దను వ్యతిరేకార్థము తెలియఁబడుచున్నదనుట.

సూ. ౧౧౬. నామ స్వనామంబులకును గళలగు నవ్యయంబులకును గడపల సముచ్చయార్థ విశేష పాదపూరణంబులయందును శబ్దంబు తెఱచుగనగు. కళలగు ననుదంతశబ్దంబులమీఁద నయ్యది యువర్ణపూర్వకంబుగ విభాషనగు. మఱియు నది కేష షష్ఠియందు యొక్క లోపించినపుడు లాగమాంత బహువచ నంబుమీఁదను సముచ్చయమునగ జూపట్టెడు.

లాగమాంత మనుట మీమాది పర్యదాసార్థమని గ్రహించునది.

ఉ. (౧) సముచ్చయమునందు నామపదములకు:—అన్నయం దమ్మండును, నతియం బతియను, వాడును వీడును, చిన్నెయును వన్నెయును, నన్నును నిన్నును, తనచేతను మనచేతను, భూరి దక్షిణ మనోక్రతువులయు, మొ ఆవ్యయములకు—నెప్పకయుఁ జూపకయు, ఏసియు వ్రేసియు. మొ. (౨) అర్థవిశేషమందు నామపదములకు— 'చ. పెం, పున జుమదగ్ని సూనుడును బోలడు ని న్నని విందు వింటి నే, ద్వున.' భార. ఆది. ౫ అ. 'కా. బాసనమునం దిచ్చోటనే కాదు న, న్నేవీటకొ మిగులంగ నెవ్వడును లేఁ డేభంగులం జూచినకా.'

భార. విరా. ౧ ఆ. 'క. తనపూర్వ తపకస్థానం, బని యనురాగమున
బదరినంతయుఁ జూడక, మనమునఁ దలపోసి యొకండును మధ్య
రాత్రుమనఁ గడుపు గుతుకమునకొ. వ. అచ్చోట వసియింపం జని.'
హరి. ఉ. ౧ ఆ. 'క. భీర మతు లిట్లు చేసిన, వా రెవ్వరుఁ గలరె.'
భార. ఆది. ౭ ఆ. 'ఎంతయుం దనరఁ జనుకృత మన్తఘండు.' భార.
ఆది. ౧ ఆ. 'అనుటయుఁ బిన్న నవ్వనగి.' భార. ఉద్యో. ౩ ఆ.
'మెయిగల విలాస విభ్రమ లత్తుల్, దక్కుటయును నొక యొజ్జపై,
నెక్కిన.' స్వా. ౪ ఆ. మొ. అవ్యయములకు:—సీ. అమృతాశనంబు
సేయకయును చేప నాకజరామరత్నంబు నందుటయును.' భార. ఆది.
౨ ఆ. 'క. పంక్తికంధరు నెట్లుం, జంపంగఁ జాలక దోషము, మెపునఁ
గారాగృహమునఁ బెట్టంగఁ బుచ్చె.' నిర్వ. ౭ ఆ. 'క. వాటు వడి
మూర్ఖు నోయిం, బోటరి చైత్యుండు చెలిసి.' ఉ. హరి. ౪ ఆ. మొ.
(౩) పాదపూరణమునందు నామపదములకు—'అందఱుకొ వివశులై'
భార. ఆది. ౧ ఆ. 'రేయివగలు నిద్రయు నెప్పుడెఱుగక.' భార. ఆది.
౧ ఆ. 'ఇ వీరల కగు నభీష్ట మిదియు మొదలుగాక.' భార. ఆది.
౭ ఆ. 'భాసిలఁ దత్పురి కొట మిక్కిలికొ మహిమను.' కళా. ౧ ఆ.
'ఎ. గీ. మున్ను ముచ్చిచ్చును విరాళి గొన్నచోటు' స్వా. ౨ ఆ.
'విపంచి నిన్న మొదలుకొ నీవంటమింజేసి.' స్వా. ౩ ఆ. 'ఇ మ్మహి కా
హర్యమునం జరింతు మెపుడుకొ.' స్వా. ౨ ఆ. ఇట్లు అంతయు,
పెద్దయు, తద్దయు. మొ. అవ్యయములకు—'అధారము లేకను.' (లేకను=
లేకయును) భార. ఆది. ౨ ఆ. 'సోఱడకం దిగిచి.' (సోఱడకకొ=సోఱ
డకయును) భార. ఆది. ౪ ఆ. 'ఎ. గీ. అనిలఁ డను దూత వోయి
తోడ్కొనియుఁ దెచ్చె.' భార. ఆది. ౩ ఆ. 'సీ. కమలాక్షుల దుద
యింపకయు మున్న బుటుకున మనుఁగు నంగమతీర్థమునకు నేగి.'
పాండు. ౧ ఆ. 'క. ఏ నొకటి విన్నవించెద, దానవకులమదన పెద్ద
తడవున నుండిం, బూని నినింపగల చని.' ఉ. హరి. ౧ ఆ. మొ.
తఱుకుగ ననుటచే, ను కల్పము కొన్నిటి కొకప్పుడు వచ్చును, ఒకప్పుడు
రాదని యర్థము గ్రహింపవలెను. దీని కుదాహరణములు పాదపూరణము

నందలివి. విభావ నటచే ను శబ్దము కొన్నియెడల యుష్ణపూర్వకము గానే వచ్చుననియు, కొన్నియెడల యుష్ణపూర్వకమయ్యును గాకయు వచ్చుననియు నర్థము పరిగ్రహింపవలయును. యుష్ణపూర్వకముగానే వచ్చుటకు—ఉ. అనుటయు. మొ. యుష్ణపూర్వకమయ్యును గాకయు వచ్చుటకు—ఉ. 'సీ. ఎంతయు సంయమమతుడు సహచేవు డధ్యాత్మ విద్య నారాధ్యుఁ డెంత ననఘుండు ఛామ్ముండు.' భార. సభా. ౨ ఆ. 'ఎ. గీ. తమ్మిశొలను ప్రవేశించు తలియెబోండ్ల, విలసనము లెంత నెంతయు వింత లయ్యె.' కళా. ౬ ఆ. 'రగడ. చేటునకె యగుఁ జాలుచేఁ గలుగు మే లెంత.' స్వా. 3 ఆ. 'క. ఒక గృహ మెంతఁ బ్రియమున, నొక చర్మముఁ గఱచికొనుచు నుడువఁమున రా.' భోజ. ౪ ఆ. 'లే. ఆమరులెల్లను జల్లిరి నుమము లెంత.' ఆధ్యా. బాల. కాం. 'సీ. నిడుపునఁ దూర్పును జడమరనై రెండు కడల నంభోనిధిఁ గదిసి యుండు.' భార. భీష్మ. ౧ ఆ. 'లేఁజగురుఁ గొమ్మం జేవగాకుండునే.' (కొమ్మకొమ్మయ్యును.) పను. 3 ఆ. 'పురారిం జేరలేడు' (పురారికొమ్మ = పురారియ్యును.) ఉ. హరి. ౬ ఆ. 'కప మిట్టిదిం గలచె.' (ఇట్టిదికొమ్మ = ఇట్టిదియ్యును) నిర్భ. ౫ ఆ. 'సేవేమిని కేగిరపడక.' (విమిని=విమియ్యును) హరి. పూ. ౮ ఆ. 'అల భీమ నాథునకు నప్పటియుం బ్రణమిల్లి.' రుక్మాం. ౧ ఆ. 'చ. వెట్టిదీతె రోకలి దలఁజాట్టుమన్న క్రియగా నొక కొందఱు దాల్తు రప్పటికొ, గలువచుభప్రవర్తనయె.' కళా. ౨ ఆ. 'ఉ. ఓట యొకింత యేనియు నుయోధను చిత్తమునందు లేడు.' భార. ఉద్యో. ౪ ఆ. 'క. ఆమరఁగ జూదంబు నీకు నభిమతమేనికొ.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'మఱిం, దెనుఁగుం గుచ్చుము లెన్నియేనియును.' (మొదటి రూపము మఱియును.) ప్రభా. ౧ ఆ. 'మత్తుండు వెండికొ విపులఁ బొడమనీ.' (మొ. రూ. వెండియ్యును) పాండు. 3 ఆ. మొ.

వ్యా. నామములకును సర్వనామములకును కళలగు నవ్యయములకును కడల నుష్ణమును బహుళముగ నీమాత్రముచే విధించుచున్నాడు. ఏ యర్థములం దనగా— సముచ్చయార్థమందును విదే నొకవి కేపార్థమునందును, ఏ యర్థములేక పాదత్రా

ణముకై యు. 'మున్ను ముచ్చిచ్చును అనుచోట ను శబ్దమునకు అప్కర్షకత యగపడు చున్నది. కావునం దాని పాదపూరకార్థ సువర్ణయంతముల నడిమినుండి యెడలించి అర్థవిశేషార్థ సువర్ణయంతములలోఁ జేర్చుట మేలం. శేషవృత్తియందు యొక్క లాపించి నపుడు లాగమాంత బహువచనంబుమీఁద సముచ్చయార్థమున సువర్ణము చూపబడెడు నుటకు ఉదా. రెండు కడల సంభోనిధిఁ గదిసియుండు.' 'లాగమాంతమునుట మీమాది పద్యదాసార్థ' మతచున్నాఁడు మీమాఘటిత వృత్తీసమాసములలో ఈ సువర్ణప్రాప్తి లేదని యర్థము.

ఇది బాలబోధసుధాపరనామ కుమారదేవపండితీయ మను

ప్రౌఢవ్యాకరణ వివరణమునందు

శ బ్ద ప రి ఛే ద ము.

కారక పరిచ్ఛేదము

సూ. ౧. కారకంబు లనం గర్తాదులు.

అవి యాఱు—కర్తకారకము, కర్తృకారకము, కరణకారకము, సంప్రదానకారకము, అపాదానకారకము, అధికరణకారకము. క్రియాన్వయమును గలిగించునది, అనగాఁ గ్రియాన్వయము కలదియని కారక శబ్దార్థము.

వ్యా. కారకశబ్దమును వివరించుచున్నాఁడు 'క్రియాన్వయమును గలిగించునది,' అనియు 'క్రియాన్వయము కలది' అనియు పేర్కొనుచున్నాఁడు కారకముల నాఱింటిని 'కర్తకారక' మిత్తాది. ధాత్వర్థ ఫలాశ్రయము కర్తము. ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్త. క్రియాసిద్ధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణము. త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁగదు. అపాదానం బనగా జౌపణ్లేషిక వైషయికాభి వ్యాపకంబులని త్రివిధంబులగు నాధారము.

సూ. ౨. ఉద్దేశార్థమునందు ద్వితీయకు గుఱిచియు ననుప్రయుక్తంబగు.

ఉ. 'క. మము గుఱిచి నామగోత్ర, క్రమమున మీరర్ప సేయఁగా.' హరి. పూ. ౨ ఆ. సముచ్చయగ్రహణము కూర్చి జ్ఞాప నార్థము.

వ్యా. చింతామణిలో 'కూర్చి, లను, నయోభవేద్ ద్వితీయాకు కర్త ప్రవచనీయకే కూర్చి' అని కూర్చి విభక్తి విధింపఁబడియున్నది. కాని దానికిఁ బూర్వము నగాగమము విధింపఁబడియుండలేదు. 'నేలఁగూలె మ్రాను...గుఱిచి' (శబ్దపర్వము) ఇత్తాది భారతప్రయోగములలో గుఱిచి యనునదికూడఁ బ్రత్యయముగా నగపడుచున్నది. ఈ రెండంశములను మూలించుటకై యీ సూత్ర మారంభింపఁబడినది. 'అన విని...గుఱిచి' (శబ్దపర్వము) అను భారతోదాహరణమందును 'పిటిగుఱిచి పల్కు' 'కర్తమును గుఱిచి యాచించు గర్హితునకు' ఇత్తాది పాండురంగమాహాత్మ్యములలోని ప్రయోగములందును గుఱిచి యను ప్రత్యయాంతర మగపడుచున్నది. ఇవి కూర్చు

గుఱించు ధాతువుల క్త్వాంతరూపము లనుట స్పష్టమేకాన వీనిం బృథక్పదములుగ భావించి కాఁబోలును నూరి ప్రత్యయములలో వీనిని స్థరింపలేదు.

సూ. 3. ఆయ్యది వ్యవహితంబు నగు.

ఉ. 'సీ. అజ్ఞానముడు తన్ను నర్థితో గుఱిచి యజించుటగోరి
సృజించె నురల.' హరి. పూ. ౧ ఆ.

వ్యా. గుఱిచి, ద్వితీయాంతమున కనుప్రయుక్త మగునని పూర్వసూత్రము. దానికి ముందటి ద్వితీయాంతముతో వ్యవహానమును ప్రయోగములు గాననగు నని ఈ సూత్రము. ఉదాహృతమున తన్నును ద్వితీయాంతమునకును 'గుఱిచి'కిని 'నర్థితో' నను పదమువలన వ్యవధానము నరసికొనవలెను.

సూ. ౪. కొన్నియెడల జేత విభక్త్యర్థక కర్ణకంబులకును వలన వర్ణ
కంబునకును దఱచుగఁజేసి యనుప్రయుక్తం బగు.

ఉ. 'నికచిప్రసంబోధనఁజేసి.' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'అభీష్ట పరంబు
లిచ్చుటఁజేసి.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'ఆనవ్యా విహంగ ధూమకేతనహరిఁ
జేసి.' ఆది. ౧ ఆ. 'బహు వేదభూషణులఁ జేసి.' భార. ఆర. ౧ ఆ.
'సంప్రయోగమునఁ జేసి' 'దివను జేసి' భార. సభా. ౧ ఆ. 'లే. ఇంద
లును నిన్నిధంగల నిడుచు కుమవ, వలనె ధర్మతనూభవులనఁ జేసి.'
భార. కిరా. ౨ ఆ. తఱచుగ ననుటచే నొకానొకచో నేకవచనమున
నుకారంబుమీఁది ద్వితీయాయుఁ దృతీయావిభక్త్యర్థక మయ్యెడు నని
తెలియవలయు. ఈ యర్థమునకు 'ఇతరత్ర చ ద్వితీయా.' అను స్థాన
నియమశాస్త్రవిధియు సవాకాశమిచ్చుచున్నది. ఉ. 'ఎ, గీ. తండ్రి
పనుపుఁ జేసి మదిమిగొని జవ్వనంబిచ్చె, బూరుఁ డను నుతుండు
భూరియతుండు.' ఆది. 3 ఆ. 'సీ. వెలఁజెట్టిరే బాడబులు పరాకరుఁ
బట్టి దాశకన్యాకేళి కప్పఁజేసి' న్యా. ౨ ఆ. మొ. ఇట్లునుటచే 'ఇ
ద్విధము నానవముల్ గలవార.' (నిర్ణయ. ౪ ఆ) అను నిట్టి ప్రయోగ
ములును నిర్దుష్టము లగుచున్నవి.

వ్యా. చేతవిభక్తిర్ధక వర్ణకంఠగః 'జడంబు తృతీయాసప్రములకు ద్వితీయా బహుళంబుగా నగు' నను బాల. కా. సూ. ౨౨ చే దృతీయాధమున వచ్చు ద్వితీయ- దీనికిని-పంచమి ప్రత్యయమును వలనకును చేసి యనుప్రయుక్తమగును.

సూ ౧. అయ్యది యొక్కచోఁ బెక్కుచోట్ల కొక్కటియు చాలెడి.

ఉ. 'సీ. వలరాజు సచివుల వడువున బెడంగగు కర్కశ స్తనములఁ గరము వాడి, చూడ్కుల నతిరాగ నురుచిరాధరముల మదవిరాసా లన మందగతుల, వక్రాలకంబుల వలఁదఱిఱుదుల దర్పగద్గద భాషిత ములఁ జేసి.' భార ఆది. ౮ ఆ. (ఇటఁ జేతవిభక్తిర్ధక లవర్ణకముపై నెల్లెడల నుండవలసిన చేసి యొక్కచోటనె యున్నది.)

వ్యా. స్తనములఁజేసి.....చూడ్కులఁజేసి.....నురుచిరాధరములఁ జేసి... గతులఁజేసి.....అలకంబులఁజేసి.....ఱిఱుదులఁజేసి.....భాషితములఁజేసి — ఇ ణ్డేదుతావులను పూర్వపూత్రముప్రకారము ఉండవలసిన చేసి 'భాషితములఁ జేసి' యను నొక్కచోట మాత్రమే యుండియు నర్థభంగము గల్గమికి 'చాలెడి' నను చున్నాడు.

సూ ౨. ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ బ్రత్యేః ప్రయోగంబునం జూపట్టెడి.

ఉ. 'లే. స్తంభగళరత్న పుత్రిక తనదుబోఁటి, యని విలోకించి తోడ మాటాడకునికి, నలుగడలు చూచి లెలిసి య చెల్లవనబెదిరి, పెడల నుకింపఁ జేదన్పు యెడిసిపట్టె.' (తోడకొ = తనతోడ) రామా. ౪ ఆ.

వ్యా. కృతీయా ప్రత్యయమును 'తోడ' ఏ ప్రాతిపదికమునకుం గూర్చుటడక తనంత వేఱుగా ప్రయుక్తమై చూపట్టుచున్నదనుచున్నాడు. ఇచ్చటితోడ తృతీయా ప్రత్యయము కాదనియు 'వెంటనె' యను నర్థమగుల పదమనియు నేతలంపరాదు ?

సూ. ౩. కొన్నియెడల ను శబ్దప్రయోగమునం దోడకు లోపంబును వ్యవహితత్వంబును బహుత్వంబునం గానంబడియెడి.

ఉ. 'ఎ, గీ. అశనికః బరలోక, విధుల కాస్త్రదృష్టి వెలయఁజేసి,
నాపగా తనూజుఁ డభిల బాంధవులయు, ప్రాప్తజులయుఁ దోడ భాను
నిభుఁడు.' భార. ఆది. ౪ ఆ. 'క. నెమ్మిరి ధర్మజ్ఞు నలుపురు, దమ్ములుఁ
దమ వస్త్రములయుఁ దమశస్త్ర వరూ, ధమ్ములతోడను సకల హితమ్ముగఁ
బాయంగ వలయు దాన్యుమువలనకొ.' భార. సభా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. 'అభిల బాంధవులయు' 'దమ వస్త్రములయు' నన్నయెడలం దోడకు
లోపంబును, ప్రాప్తజులయుఁ దోడనన్నచో యువర్ణ వ్యవధానముం గలదు. ఈ లోప
వ్యవధానములు విహువచనముననే గల్గెననుట విశేషము. 'ను' శబ్ద విరహితముగను నిట్టి
ప్రయోగము ఉన్నది. ఉదా 'అధికుల హితుల తోడనైనఁ గొరగా దధిపా.' భార.
ఉద్యో. ౨ ఆ.

సూ. ౮. ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ దోడుత నని రూపాంతరంబును
గలదు. అయినను దానికీవలె దీని కితర కార్యంబు గలుగదు.

ఉ. 'చ. పగతుర చేతిలోఁబడక ప్రాణముతోడుత నున్నవాడవే.'
భాగ. ౧౦ సంక. పూ. మొ.

వ్యా. ఒకానొకచో ననుట క్వాచిత్కతాద్యోతనార్థము. ఇతరకార్యం బనగా
లోపవ్యవహితత్వాది.

సూ. ౯. చతుర్థికిం బొంటె వర్ణకంబు నగు.

ఉ. 'క. అసముల కాస్త్రవిధిజ్ఞుల, ననురక్తుల బిత్తు పితామహ
క్రమమున వచ్చిన విప్రుల మంత్రులఁగా, నొనరించితే కార్యసంప్ర
యోగము పొందెకొ.' భార. సభా. ౧ ఆ. పక్షమునఁ గార్యసంప్రయో
గముకొఱుట. మొ.

వ్యా. ఈ ప్రత్యయము బాలవ్యాకరణమునం జెప్పఁబడనిది. సూత్రస్థ ను శబ్దము
కొఱుకానిది ననుష్ఠికరణార్థకము.

సూ. ౧౦. ఊండి పదగలు పరంబగుచో నలన కందు వర్ణకమట్లు నవర్ణ
కంబు నగు.

ఉ. 'క. సనత్కుమారుడు మహాకవి, జనులందఱు ప్రహ్లాదాకం
బుననుండి.' భార. ఆది. 3 ఆ. మొ.

వ్యా. సూరి. 'ఉండి శబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయా సప్తములు స్రాయి
కముగానగు' (కాల. కా. సూ. ౧౧) నని సామాన్యముగా సూత్రించినను నా వర్ణక
మునకు ఉదాహరణము చూపకుండుటచే నవర్ణ కోదాహరణములు అసాధ్యులని
భ్రమింపఁదగదు అనుటే ఈ సూత్రప్రయోజనము.

సూ. ౧౧. వలన కాదేశంబగు ద్వితీయా సప్తములమీఁది యుండికి
లోపంబు బహుళంబుగా నగు.

ఉ. ద్వితీయమీఁది యుండికి—'క విచ్ఛేయ మనితిగర్భముఁ,
జెచ్చెర వెలువడు మహాత్మ.' భాగ. ౮ స్కం. మొ. సప్తమిమీఁది
యుండికి—'ఆ. రక్తంబు, వదనగవ్వారమున వఱవవాఱ.' భాగ. ౧౦
స్కం. పూ. 'గీ ఉడువభంబున జాటు నుడువ ప్రతలి భారి మెడవారి
నుల వెన పుడమిఁ దాఁక.' పాండు ౫ ఆ. 'నూలిలో వెలువడఁ
గోమలిం దిగిచె.' భార. ఆది. 3 ఆ. 'క. నలుఁ దొల్లి యాక్రమించిన,
కలి కర్కృటక విషంబుగ్రమ్ముచు నొడలకొ, వెలువడి.' భార. ఆది.
3 ఆ. 'ఉ. హెచ్చిన సంభ్రమంబున నశేతులు బ్రద్ధల వారలెక్కడకొ,
వచ్చియొ మోచి రా కొలువు వారి.' కళా. ౨ ఆ. మొ (గర్భముకొ =
గర్భమునుండి, ఎక్కడకొ = ఎక్కడనుండి. ఇట్లుంట నూహ్యంబులు.)
'బహుళగ్రహణముచే నందు మీఁది యుండికి లోపంబు గలుగదని
యెఱుఁగునది. ఈ సూత్రము నిట్లుచెప్పటకు నం ద్వితర సప్తవ్యర్థక
వర్ణకంబుల మీఁది యుండికి లోపంబువచ్చుట ప్రయోజనంబు.

వ్యా. పంచమి ప్రత్యయమగు వలన కాదేశముగ ద్వితీయాసప్తములు వచ్చు
ననియు నట్లు వచ్చునపుడు దానికంటె పరంచైన యుండికి లోపము వచ్చుననియు
సూత్రించుచున్నాఁడు. ప్రదేశవాచకమగు వలన శబ్ద మొందుగలదు. దానికి ద్వితీ
యార్థకము కాదేశము లైనను స్థానివద్భావముచే ద్వితీయమనే చెప్పఁగలవు. అప్పుడు

ఉండి యనునది బుద్ధివైమోచనముగాన న్నానికి లోపము విధింప నవసరమే లేదు. ఎల్లి + ఉండి వచ్చెదను. ఎల్లెరేవు, 'లగ్నంబెల్లి' భాగ. ౧౦ స్కం.

సూ. ౧౨. కొన్నియడల హేతువునం దన్నంత క్రియలమీఁదను బట్టి వర్ణకంబు విభాషనగు.

ఉ. 'తే. బ్రహ్మపుట్టించు మనుచు నారాయణుండు, హరుండు హరియించు భువనంబు లవనదమున, నెట్లు నమహారు వీరికి నీ ప్రభావ, మీవు గలుగంగఁ బట్టిగా కిందువదర.' కాశీ. ౩ ఆ. పక్షంబునఁ గలుగుటంబట్టి. మొ.

వ్యా. బాల. కాగ. సూ. ౧౪ చే హేతువులగు గుణక్రియలకుఁ బట్టి వర్ణకము విహితమైయుండెను. క్రియలని సామాన్యముగఁ జెప్పినను ఉదాహరణములలో 'వచ్చుటంబట్టి' యని భావార్థకటాన్వితమును మాత్రమే ఇచ్చియున్నందునను, అన్నంత క్రియలమీఁదగూడ హేతువులనున 'బట్టి' కాననగుచున్నందునను ప్రాధికారుఁ డిట్లు సూత్రంపవలసినవచ్చెను.

సూ. ౧౩. షష్ఠీ స్థానికంబగు ను వర్ణకం బొక్కొక్కచో ద్వితీయాది విభక్తులకుమాటుగాఁ దత్తవర్ధంబులం జూపబట్టెడి.

ఉ. ద్వితీయకు — వేటకుఁబోయిరి, పోలమున కేఁగెను. పక్షంబున 'వేటకుఁబోయిరి.' భా. ఆర. ౬ ఆ. 'అవిభండు పోలమేఁగెను.' వి. పు. ౩ ఆ. మొ. ఇటు నొకానొకచోఁ గొఱకు కయి వర్ణకంబులు నయ్యెడి ఉ. 'చ. అతఁ డొకనాఁడు వేటకొఱకై తను నేలినవారు వేడ్కతోఁ, తొతముగఁ బైన మాటఁగని.' భల్లా. ౩ ఆ. 'అడవికి వేటకై యిరిగి.' పాండు. ౫ ఆ. 'చ. చిరముగ బ్రహ్మకుం దపముచేసి' భా. ఆది. ౨ ఆ. పక్షంబున బ్రహ్మగూర్చి తపముచేసి మొ. తృతీయకు — 'క. లోకోత్తర చరితుం డగు, నాకాపుత్రనూజ నీకు నారాధ్యును,' భార. ఆది. ౩ ఆ. 'అనుచులకును బూజనీయులు.' హరి. పూ. ౨ ఆ. మొ. పక్షమున నీచే నారాధ్యును మొ. 'చ. అరిమదభేది నీవు

విష మాటి ముఖములు మార్కొనంగ నోపరు నరు లెవ్వరుకా వారి కిభంబులు మార్కొనునయ్య.' భార. ఆర. ౪ ఆ. 'అంగపతి కెదిరించెకా.' కళా. ౮ ఆ. మొ. పక్షమున నీతో మార్కొన నోపరు, వారితో మార్కొనునయ్య, అంగపతితో కెదిరించెకా, (ఇట ఆర్థ భేదము విశేషము.) పంచమి:—'క. విలువిద్య నొరులు నీ క్షల్లముగ లేకుండ.' భార. ఆది. ౫ ఆ. పక్షమున నీకంటె నగ్గలముగ. (అగ్గలము- ఇది అన్యార్థాది గణ గణ్యంబని యెఱుంగవలయు.) సప్తమి:—'కోమలి నీ కనురక్త.' భార. ఆర. ౨ ఆ. పక్షమున నీయం దనురక్త. 'కా. ఈ పాండిత్యము నీకు దక్క మఱి యెందే గంటిమే' న్వా. ౨ ఆ. పక్షమున నీయందు దక్క. 'ఆ. ఆహి విషంబు చేత ననయంబు దగ్ధండ్, నైతి నంక నాకు ననఘ నైపు' భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ. పక్షమున నా విషయమున నైపు. చతుర్థికి నుదాహరణంబులు పూర్వవ్యాకరణంబులం జూచునది.

వ్యా. 'ఒకానొకచో నొకవిభక్తికి మఱియొక విభక్తియు నగు' నని బాల. కార. సూ. ౨౧. అందే పెక్కుసూత్రములక్రింద నీసూత్రంపు టుదాహరణములు గలవు. ఇతర విభక్తిర్థమునం గువర్ణకంబు వచ్చునెడలు నందుఁ జూపఁబడియున్నవి. ఏయే ప్రత్యయము లే యితర ప్రత్యయార్థములందు వచ్చుననెనను, అటు వచ్చుట 'కు' వర్ణమునకే తఱచుఁగఁ బ్రయోగములం గానవచ్చుచుండుటచేఁ గాఁబోలు దానికి ప్రత్యేకసూత్ర ముండఁదగునని ప్రాధికార్యకర్త తలంచి సూత్రించుచున్నాఁడు. సంస్కృతభాషయందలి షష్ఠీవిభక్తికి నూటయొక్క యర్థము లున్నట్లే ఇందునుగూడ వచ్చునని తలంచికాఁబోలు 'బాలప్రాధ' వ్యాకర్త లిరువురును కువర్ణకమును నిరుపపద ముగఁ గాక షష్ఠీస్థానికమని విశేషించినారు. చతుర్థ్యర్థమునం గువర్ణకము వచ్చుట కుదాహరణంబులు—'రామునకుం గన్యనిచ్చెను; పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు' నని. బాల. కారక. ౮ సూత్రవృత్తి. పక్షంబున రామునికొఱకు పురుషార్థంబుకొఱకు.

సూ. ౧౪. వీప్సయందును గాలపరిమితయందును నామంబులకుఁ గువర్ణకంబగు.

ఉ. ఏర్చయందు—‘మ్రాని మ్రానికి నరిగి యరిగి యడుగు.’
భార. ఆం. ౨ ఆ. ‘ఇండ్లెండ్లకు.’ కళా. ౩ ఆ. మొ. కాలపరిమితి
యందు—‘క. కొండొకసేపునకుఁ జెలిసి,’ హరి. ఉ. ౧ ఆ. ‘క. నెట్టన
వర్తనధికి, బెట్టంగల యప్పుములు వెట్టియు,’ వి. పు. ౨ ఆ. ‘ఎ. గీ.
అలిగి పార్థుని శిర మాటునెలల కుర్చిఁ ద్రొళ్ల కవీయించి దేవి యదృశ్య
మయ్యె.’ జై. ౪ ఆ. మొ.

వ్యా. బాలలోని ‘అమేడికము పరంబగుపుడు విభక్తిఁగఁపంబు బహుళంబుగా
నగు’ నను సూత్రముచే మ్రానికి మ్రానికి అని యున్నప్పుడు విభక్తిలోపము
రాగా మ్రాని మానికి అనరూపము సిద్ధించుచునేయున్నది. కావున నీసూత్రము
పిష్టపేషణము. ఆ మేడికము వీప్సాదులందు సంభవించుచునే యుండునుగదా. కాల
పరిమితియందలి క్వాగ్రమమునకును బాల. యందలి బాహుళకముచే గ్రహణము గల్గును.
ఐనను సుష్టవర్త మిసూత్రమతి ఎంచదగును.

సూ. ౧౫. ధాతుజనికేవల భావాత్ఫక పూర్వవ్యవహితావ్యవహిత
కర్తృపద ప్రథమకుఁ డతిచుగ యొక్కచష్టియగు.

ఉ. (౧ లో ౧) ధాతుజ వికేవలపూర్వ వ్యవహిత కర్తృపద
ప్రథమకు—‘బాహుకు ర్థంబు గడపు నేర్చున కచ్చెరు వడి.’ భార.
ఆం. ౨ ఆ. ‘తన మునుపడ్డ బన్నములు.’ ఉద్యో. ౩ ఆ. ‘చ. కని తన
మున్ను గన్నటులు గామికి విస్తయవారిరాశిలో, మునుగుడు.’ హరి.
ఉ. ౯ ఆ. ‘నా యొనర్పం బునిన కళాపూర్ణోదయంబు.’ కళా. ౧ ఆ.
(౧ లో ౨) ధాతుజ వికేవల పూర్వవ్యవహిత కర్తృపద ప్రథమకు—
‘అ న్నలభాపాలకు పోయిన వలను,’ భార. ఆం. ౨ ఆ. ‘వ. వాని
కున్నిన వృషభ గోమయ భక్షణంబుచేసి.’ భార. ఆది. ౧ ఆ. ‘లే. ఎఱుక
గలఁడేని మఱి శక్తుఁడేని నన్య, అన్యులకు హింసగావించు నపుడు దాని,
బుని వారింప తున్న నప్పురుషుఁ డేగు, హింస చేసిన వారల యేగు
గలికి,’ భార. ఆది. ౨ ఆ. ‘వ. అపార పారావార పర్యంత మహికలంబు
నందు నాచుడనిరాజు లెవ్వరును లేదు.’ భార. ఆం. ౨ ఆ. ‘లే. ఆ జర

త్కారుఁ గని చెప్పు మయ్య వాని, నెఱుఁగుచేని మా పడియెడు నీ యవన్తు.' 'వ. నీ చేయు వేదన నన్నుం దాఁక నోపను.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'నీ. హంసచే దన వినినంత కడఁబెను రూప విభవాలిశయముల వెఱుఁగుదాని' భార. ఆర. ౨ ఆ. (౨ లో ౧) భావార్థక పూర్వ వ్యవహిత కర్తృపద ప్రథమకు—'వ. మన పుట్టు బుద్ధి యెఱుఁగుట మొదలు.' హరి. పూ. ౫ ఆ. (౨ లో ౨) భావార్థక పూర్వవ్యవహిత కర్తృపద ప్రథమకు—'క. పరీక్షి, జ్ఞనపాలుఁడు చనుటఁ గృతుఁ డను, మునివలన నెఱింగి.' భార. ఆది. ౨ ఆ. మొ. తఱచుగ ననుటచే బాహుకుండు రథంబు గడపు నేర్పునకు ఇత్యాదు లెఱుఁగునది. 'క. మేము పృథివీని కాస్త్రములె మాపఁతింకని శ్రుతులే.' ఆము. ౩ ఆ. మొ.

వ్యా. నలుదెఱుంగుల కర్తృపదముల ప్రథమకు యొక్క వృత్తి బహుళముగ వచ్చునని సూత్రార్థము. నలుదెఱుగు లేనియనగా (౧) ధాతుశ విశేషణమునకు ముందుండి ఆవిశేషణముతోఁ గొంత వ్యవధానము నందియుండునది. (౨) తాదృగ్స్వీకరణము లేకయ ధాతుజవిశేషణమునకు ముందుండునది. (౩) భావార్థకమునకు ముందుండి యద్దానితోఁ గలిపయ శబ్దాంతరములవలన వ్యవధానము నందియుండునది. (౪) తాదృగ్ వ్యవధానముఁ దొఱుగి భావార్థకమునకుం బూర్వమైయుండునది. 'వారల యేగుగతికి' నను భారతో దానారణమున తచ్చట్టెంత్యాత్మను అవధారణార్థకమును గ 'గతిక'నుచోట నన్వయించుకొవలసినదానిం గా నైతము కొనసగును. భార కములూని యవధారణార్థకముల కన్వయ మిప్పటి మన వ్యవహారమునకుఁ గొంతము దూరమై వైనఁజూపినరీతి నచ్చటచ్చట నగపడి యుండును.

సూ ౧౬. యొక్కకు లోపంబు బహుళంబు.

ఉ. 'ఉ. ఇమ్ముగ నర్వలాకము లెవ్వనియేని ముఖామృతాంతు బింబమ్మన నుద్భవంబయిన భారత వాగమృతంబు కర్ణ రంధ్రమ్మన నంజలిం దదిలి త్రావుడురు.' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'ధర్మజా నలువురు దమ్ములు' భార. సభా. ౨ ఆ 'లే. ఇరులు గలిచిన యంతక పురేందు ముఖుల, తురులు మరుఁ డను నేటకాఁ దురులువేసి, మరులు గొలు

గంగ లేడయ్యో మునుజునిభుని, సరులులేని దృక్పంజర శాబకముల.' నై.
 3 ఆ. 'సీ. నారివ భవ్విల్ల భౌ రాకకీత దివ్యామోద నవపుష్ప దాసు
 ములయ.' భార. ఆది. 3 ఆ. (వారివ=వారిజయ్యెన. ఇక్కడ నిది
 వ్యవ్యంశమునకు విశేషణముగనుక ప్రథమ.) 'ఏ, గీ. అపడు పుష్పెట
 కోలల యంక్షముల, చేజు కోలల ప్రేటుల (సన్నెటకోలలయొక్కయు,
 అంతుశములయొక్కయు, చేజు కోలలయొక్కయు ప్రేటులచేత నని
 యర్థము. ఇట అంతుశముల ప్రేటులనగా లక్షణచే బోటులనని యెఱుం
 గునది.) ప్రిణ 3 ఆ. 'క. నర గో మృగ సింహంబుల, కరుణములగు
 రోగ వేగ కలితాత్మక, స్వరములు పెక్కుయ్యో.' హరి. పూ. 2 ఆ.
 'క. తాతల తండ్రుల తరమున సేతెంచిన పృత్తి దక్క.' విజ్ఞా. వ్య.
 బహుళ గ్రహణముచే ధాతుజ విశేషణ భావార్థకముల ముందటి కర్తృ
 పదంబులయొక్కకు నిత్యంబుగ లోపంబని యెఱుంగవలయు.

వ్యా. 'సమాస విభక్తికి లోపంబగు లట్టునకుండు.' అను బాల సమా. సూ.
 ౨౫ చే విభక్తుల కన్నింటికి సమాసములయందుమాత్రమే లోపము సిద్ధించుచున్నది.
 యొక్కకు మాత్రము వ్యస్తముగను లోపముండుటచే దానినిసాధింప నీ సూత్రారంభము.
 సూ. ౧౭. ఒక్కచో నుదంతంబగు న జడంబు తృతీయకును నవర్ణకంబు
 గానంబడియెడి.

ఉ. 'ఉ. నిపునఁ గిట్టియెనుఁగున నేనుఁగు వైచుచు వాణినాణిచే,
 రూ పడఁగంగ మోడుచును.' రా. యు. శాం. (దీనికి బ్రయోగాంత
 రంబు మృగ్యంబు.)

వ్యా. ఉదంతజడము తృతీయకుమాత్రమే బాల. కార. సూ. ౨౩ చే నవర్ణ
 కంబు విహితము. ఇట మదాహృత ప్రయోగమునమాత్రమే న జడంబువకును ఆ
 శాఢ్యము గల్గియున్నది. ప్రయోగవైరళ్యముంబట్టి సూరి దీని నుపేక్షించియుండును.
 సూ. ౧౮. కొన్నియొడల నజడంబు తృతీయాసప్తములకును బహుత్వం
 బున ద్వితీయ చూపబ్బెడి.

ఉ. తృతీయః—'ఎ. అతని బోర్తధ్య సరసి నోహించున్న, ఘన తర ప్రన చక్రవాకముల నలరు, నంబ ననుచేడు. మాకు రింపార గనియె.' హరి. ఉ. 2 ఆ. సప్తమికి—'బలిమిఁ గొనిన ధనము పదిజేల యొంటెలఁ, బెఱికి రాఁగ జైరి భీకరుఁడు, వచ్చె నవలుఁడు.' భార. సభా. ౧ ఆ. 'మనుజుల విప్రుండు' (చూ. శబ్ద. ౬౨ ఉ.) భార. కాంతి. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. 'జడంబు తృతీయా సప్తములకు ద్వితీయ బహుళంబుగా నగు' నని బాల. కార. సూ. ౨౨. 'చక్రవాకములకే' 'బంటెలకే' ఇవి యజడంబులకును ఆకార్యము గల్గుట బెల్పుచున్నందున, నీ సూక్రము రచింపఁబడినది. అజడంబు తృతీయాసప్తము లకు ద్వితీయాదేశము బహుళవచనమందె గానవచ్చుచున్నదనుట విశేషము.

సూ ౧౯. కొన్నియెడల న జడంబు ద్వితీయకును బ్రథమ కానం బడియెడి.

ఉ. 'చ. అనిన జవంబునం బతిదు నమ్మవనాగ మెదిచ్చి క్రమ్మ టిం,చిన పుకాఁడు వోలెఁ గురుసింహవరూధము నిట్లు క్రమ్మఱిం, చునె.' భార. ఆవి ౪ ఆ. 'తన వాడణేంద్రము క్కరుకుల వీరు మీఁద నెన కొల్పిన.' భార. ఆర. ౬ ఆ. 'తల్ క్రతు హయోక్తము మొక్కెడఁ గట్టుఁ బంపుడుకే.' జై. ౫ ఆ. మొ.

వ్యా. 'జడంబు ద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు' నని బాల. కార. సూ. ౨౪. బహుళంబుగా ననుటచే న జడంబుల ద్వితీయకుం బ్రథమ గల్గిన పట్లకును గ్రహణము గల్గఁదగియున్నను సప్తాథ్యము ఈ ప్రాధికూక్రమము.

సూ. ౨౦. ఒక్కొక్కచో జడంబు సప్తమికిం బ్రథమయనగు.

ఉ. 'వాహికము నాఁగఁ బరఁగు తీర్థమాడి మేధా నమర్చికు లగుదురు.' 'చ. వ్రతములు లేనివారు మపవాన పరాష్ఠ్యులులైనవారు దుర్మతులు విహీన కౌములుఁ గ్రమమునఁ దీర్థము లాడ నోపరు.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'ఉర్విం గల్లు తీర్థంబు తెల్లను నే నాడుచు.' హరి.

పూ. ౧. ఆ. 'అ. ఎఱుకు నన్ను నుఱక యేసిన శరములు, నెఱుకు లాడి,' భార. ఆర. ౧ ఆ. 'వ. పోరిఁబారి మోము బాష్పజలపూరము గ్రవ్వుగ నుత్థిల్లబాచుండై.' భార. శల్య. ౧ ఆ. 'అవ మిడినఁ బిగిలి పోవు టయున్' భార. శ్రీ. ౧ ఆ. 'ఎ, గీ. ముట్టి కందముల్ వడిఁ గత్తి పెట్టి పెట్టి.' హరి. పూ. ౩ ఆ. 'కా. భావముల్ భయ ముజ్జగించి చోరుఁ డీ భవ్యాద్రిచా టందఱున్.' హరి. పూ. 2 ఆ. 'మ. కనుగొంటిం బర మేష్టిఁజొట్టి సురసంఘం బేకతం బుండగన్.' హరి. పూ. ౧ ఆ. 'ఎ, గీ. లీలఁ బేరోలగంబున్న సీలవర్ణ.' ఉ. హరి. ౪ ఆ. 'కారస్త గుణగాఢ రంబు నభంబు నిండఁగాన్.' నిర్వ. 3 ఆ. 'అదియున్ మేనుచ్చి.' రా. ఆర. కాం. ౨ ఆ. 'జనయిత్రి చిచ్చుఱికిన.' జై. ౮ ఆ. 'లే. పంకము గొఱజ దిగఁబడ పఱవ లేవు, మచ్చు లివ్వేళ రేగటి మన్నులందు.' స్వా. ౪ ఆ. మొ. పక్షాంతరమునఁ దీర్థమం దాడి, మొ. ఇట్టి ప్రయోగములచేత 'అశ్వస్యా క్వచిద్ భవే చ్చాన్యా' అను శబ్ద కాసమల సూత్రము సార్థక మగుచున్నది.

వా. 'అశ్వస్యా క్వచిద్ భవే చ్చాన్యా' (చింతామణి) 'ఒకానొకచో నొక విభక్తికి మఱియొక విభక్తియు నగు' (బాల. వ్యా)—ఇత్యాది సామాన్యశాస్త్ర మున్నను. 'జడంబు తృతీయా నస్తములకు ద్వితీయ బహుళంబుగా నగు' 'జడంబు ద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు' 'సర్వనామసంఖ్యాభిధాన తద్విశేష్యంబులయం దెయ్యది ముందు ప్రయోగింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు.' 'ఒకానొకచో విశేషణంబుల షష్ఠికిం బ్రథమ విభావనగు' నిత్యాది ప్రత్యేక విధాలు నస్తమ్యర్థమునం బ్రథమవచ్చుట బాల. లో లేనందున ప్రాధికారుఁ డిటం బూరించెనని గ్రహించునది.

సూ. ౨౧. ఒక్కచో సమాసాంతర్గత విశేష్యంబుల కగు విశేషణంబుల షష్ఠికిని బ్రథమ చూపట్టెడి.

ఉ. 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు ధర్మనుతు పన్నిది నీకు నలం ఘ్నము.' భార. ఆర. ౩ ఆ. 'లన దగఱ్ఱ గుణోఘ విచిత్రుఁ డచ్చునాత్మ చరితంబులు,' 'ఉత్కుల్లలోచనుఁ డా విష్ణుని మూర్తితో.' హరి. ఉ.

గీ. ఆ. 'విష్ఫుర వ్యవహితముఁ దై న దేవుడు త్రివిక్రము సొమ్ములు.'
హరి. ఉ. ౬ ఆ. మొ.

వ్యా. 'ఒకానొకచో విశేషణఃబల వృత్తికిం బ్రథమ విభావనగు' నను. బాల.
కార. సూ. ౨౭ చేతనే ఈ ప్రశమసిద్ధించును. కాని సమానైకదేశముతో వ్యస్తవదము
లన్వయింపవచ్చునను విశేష మిందు స్ఫురించుచున్నది. ఇందలి మొదటి యుదాహరణ
మును మఱి కొన్నిటికిని కవినంశయ విచ్ఛేదకాదుఁడు చూపియున్నాఁడు.

సూ. ౨౨. కొన్నియెడల విశేషణంబు ద్వితీయామలకును బ్రథమ
చూపట్టెడి.

ఉ. 'అహిన బాహుబలసార ఘనత్ మధుకైటభాది వైక్య
పతుల నెల్లఁ ద్రుళ్లడఁచె.' నిర్వ. గీ. ఆ. 'క. తండ్రి ఘనాత్మ
కుఁడు మీ, తండ్రి గలంగఁ గాచె తట్ల ద్రౌపదితోడకా, దండ్రుల
హరి దీక్షరు లెననుండు వొగడఁ జెచ్చె గంధమాదనమునకుకా.' జై.
ది ఆ. మొ. 'వృత్తివిశేషణానామ్.' అను బహువచన సారస్య మిట్టి
ప్రయోగముల కుత్సాదకముగా నున్నయది. మఱియు నేతద్ విశే
షంబు లనేకవిధంబులు గలవని ప్రామాణిక ప్రయోగములు దొరకమి
జేసి యది యనాదృతంబు లయ్యె.

వ్యా. 'భవత్కర్థక వ్యవహితంబులగు విశేషణంబులకుం బ్రథమ యగు'నని బాల.
కార. సూ. ౨౦. భవత్కర్థక వ్యవహితము లేనప్పుడును ప్రథమ రావచ్చునని ప్రకృత
సూత్రార్థము.

సూ. ౨౩. క్రియాన్వయంబున రెండువదంబులకు స్వ స్వామి సంబం
ధముగలచో సంబంధివదంబు వృత్తికి ద్వితీయ యగు.

ఉ. 'క. కొన్ని వెడమాట లాడుచు, నన్ను నతఁడు చెట్ట
వట్టినకా.' భార. విరా. ౨ ఆ. 'ఉ. కట్టియవైచె నెన్నుదురు గాఁడ
భవత్తనయుండు మాడ్చి లేచి, బట్టిన.' భార. కల్ప. ది ఆ. 'రాము
తమ్ముకొ అవుం డిగు మూఁ డమ్ముల జానముం దునును.' జై. ౬ ఆ.

‘క. నరసూను నపుడు కర్ణజుఁ, డిరుమూఁడు శిలీముఖంబు లెద సించిన,’

జై. 2 ఆ. మొ.

వ్యా. ‘నాదు చెట్టివట్టివనకొ’ ‘లేబట్టియొక్క నెన్నుదురు గాడకొ.’ ‘రాము తమ్మునియొక్క చాపముకొ’ ‘నరసూనుని యొక్కయెడ’—ఇత్యాదిగాఁ బఠాంతరంబున రూపంబు లగునని ఎఱుంగునది.

సూ. ౨౪. ఒక్కచో దింతయొంత విధేయ విశేషణంబునకుం బ్రథమయు నగు.

ఉ. ‘క. ఎవ్వనిం, ప్రాకట ధర్మతల్పవిదు బ్రాహ్మణ ముఖ్యంబురోహితుండుగాఁ, జేకొనువారము.’ భార. ఆది. 2 ఆ. ‘క. రయమున ప్రింగుడుఁ గలము, క్రియ నెవ్వడు కంతబిలము క్రిందికిఁ జనకగ్నియొఁబోలెలో దహించును, భయరహితా వాని నెఱుంగు బ్రాహ్మణ ముఁగఱకొ.’

వ్యా. ‘ప్రథమయనగు’ ననుచోట సముచ్చయార్థక మవర్ణముచే ద్విత్వీయయు గ్రహింపఁబడుచున్నది. ద్విత్వీయాంతముల విధేయ విశేషణము ద్విత్వీయాంతముగా నేని ప్రథమాంతముగా నేని యుండఁదగును ‘పురోహితుండుగా’—ఇది ప్రథమాంతతకును ‘బ్రాహ్మణముఁగఱకొ’—ఇది ద్విత్వీయాంతతకును ఉదాహరణములు.

సూ. ౨౫. కొన్నియెడల విధేయ విశేషణ మొండ బహువచనాంతంబయి విశేష్యంబులు పెక్కిటి కన్వయ యోగ్యంబగు.

ఉ. ‘క. ఇది దక్షిణాపథంబున, కిదియు విదర్భాపురమున కిది శోసల కిం, దిది యుజ్జయినికిఁ చెరువులు, మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కెద్దియగుకొ.’ భార. ఆర. ౨ ఆ. బహువచనాంతముకాక యేకవచనాంతమైనచోఁ చెరువు లై యుండవలెను.

వ్యా. ఉద్దేశ్య మిది ఇది. విధేయవిశేషణము తెరువులు. బహువచనచే బెక్కు విశేష్యముల కదియొక్కటే యుండఁజెల్లెననియు ఏకవచనాంతమైనచో నైదుపర్యాయములు ‘తెరు’వనునది ప్రయోగింపవలసియుండుననియు సూత్రవృత్తిర్థము. ‘ఈ

(1) తెరువు దక్షిణాపగ్గఁబునకు (2) తెరువు, ఇదియు విద్యాపురమునకుఁ (3) 'తెరువు' ఇది కోనలకుఁ (4) 'తెరువు, ఇది దివి యుజ్జయినికఁ (5) 'తెరువు' అని యుండుననుట.

సూ. ౨౬ కొన్ని యెడల విభక్తి పరిణామంబు గ్రాహ్యంబు.

ఉ. 'ఈతనిలో సాటి యనుగ మేలని.' (మేలన=ఈతనికంటె

మేలన. ఇక్కడఁ దృతీయకుఁ బంచమిగా మాళ్వ గలిగెనని తెలియ వలయు.) నిర్వ. ౩ ఆ. మొ.

వ్యా. 'సాటి' యనుటకుముందు 'ఈతనిలో' నని తృతీయాంతముగ నుండు పర్వనామమును 'మేలన' ననుటకుముం దభ్యావహించుకొనునపుడు 'ఈతనికంటె' నని పంచమ్యంతముగా మాళ్వుకోవలయునని సూత్రార్థము.

సూ. ౨౭. త చ్చబ్ధాంతములగు ధాతుజ విశేషణంబులమీఁద న రు చూపట్టదు.

ఉ. 'కా, ఏయేదేశములం జరించితిని మీ కేయగిరుల్ చూచినా, కేయ తీర్థములండు గ్రంకిడిలి కేయద్వీపముల్ మెట్టినాడు.' స్వా. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. 'చూచినారు' 'మెట్టినారు' అని రూపము లేర్పడలేదనుట. కాని ఇట్టి ప్రయోగములు స్వీయవ్యాకరణ కార. సూ. ౩౪ లాని పాయిక గ్రహణముచే రక్షితములని సూరి.

ఇది బాలబోధసాధాపరనామ కుమారదేవపండితీయం బను

పౌంధవ్యాకరణ వివరణమునందు

కా ర క ప రి చే ష్ట ద ము.

స మా స వ రి ఛే ద ము

సమాస మనఁగా సాయోగదశయందుఁ గలిగెడు విభక్తి లోపాత్తక పదస్వరూపసంగ్రహము. (ఇది లుక్సమాస విషయము.)

వ్యా. సమాసమును వివరించుచున్నాఁడు. 'విభక్తి లోపాత్తక పదస్వరూప సంగ్రహమని. విభక్తి లోపింపని సమాసములందు గలవు గానఁ దానిట నిర్వచించినది విభక్తి లోపించువానినే అనుచున్నాఁడు. 'ఇది లుక్సమాసవిషయ' మని.

సూ. ౧. వష్టితత్పురఃపంబులందు నగాగమంబు విభాషనగు.

ఉ. 'లు ల జవ్వనంబున విలసనంబు' భార. ఆది. 3 ఆ. 'యోగ క్షేమంబున తెఱఁగు.' భార. ఉద్యో. ౧ ఆ. 'అందఁబున యురవడికిఁ.' నిర్వ. ౩ ఆ. మొ.

వ్యా. బాల. లో వష్టిసమాసమందు ఉకార ఋకారముల కచ్చు పరంబగు నపుడు సుగాగమము విధింపఁబడియున్నది. ఇందు నిఖలకల్పములకును వష్టిసమాసమున పరిమన నచ్చున్నను హల్లున్నను నగాగమము వైకల్పికముగ వచ్చుననుచున్నాఁడు. ఇందలి లక్ష్యములను మీఁద ౩౭ వ సూత్రముగ 'కొన్నియెడల సప్తమితత్పురఃపంబు లందు నవర్ణకంబు నగు'ననుదానిచే సాధింపవచ్చుం గాని వీనిలో సంబంధార్థవివక్ష యుంటచే వీని నిట్లు వేరుపఱచి సాధించెనని తోచుచున్నది.

సూ. ౨. కర్తృధారయంబు బిరుదా ద్యుత్తరపదం బయ్యెనేని ద్వ్యక్ష రాదంత స్త్రీ పుంసంజ్ఞావాచకం బగు పూర్వపదంబు నంత్యాక్ష రంబున కంతట దీర్ఘంబు బహుళంబుగా నగు. అంతట ననఁగా సాంస్కృతికాదులు మూఁటనని యర్థము.

ఉ. రామాకాస్త్రీ, సుబ్బాకాస్త్రీ, రామానాయఁడు, సుబ్బా నాయఁడు, రామారెడ్డి, సుబ్బారెడ్డి, ఎల్లానెట్టి, కీరానెట్టి, కుప్పాసామి,

వీసారామి, రామారాయఁడు, సుబ్బారాయఁడు, రామారావు, సుబ్బారావు, ఎఱ్ఱాపైగడ, చిన్నాచేది. మొ. బహుళంబుగా ననుటచే రామారాయఁడు, సుబ్బారావు, ఎఱ్ఱపైగడ యిత్యాదులందు దీర్ఘంబు వైకల్పికంబు. కృష్ణకాస్త్రీత్యాదులందు దీర్ఘంబు గలంగదు.

వ్యా. 'తత్పురుషాదులకు లక్షణంబు ప్రాయికంబుగ సంస్కృతోక్తంబయ్యెను' నని బాల. సమా. 3 ప్రాయికంబుగా ననుటచే సంస్కృతలక్షణంబుఁ దొడరని సమాసంబులుం గలవని తెలియవలెను. ఈ సూత్రమునం జెప్పఁబడిన పూర్వకదాంత్యదీర్ఘము సంస్కృత లక్షణముచే గుఱరమి ఇట సూత్రింపవలసినచేయెను. 'కృష్ణకాస్త్రీత్యాదులందు దీర్ఘంబు కలగ' దనుచున్నాఁడు 'కృష్ణాదౌ' 'కృష్ణాపత్రిక' ఇత్యాది వ్యవహారములు గలవు.

సూ. 3. ఇటఁ బూర్వపదంబు నత్యంబున కీర్ష్యంబు బహుళంబుగ నగు.

ఉ. సుబ్బినాయఁడు, ఎల్లినెట్టి. మొ. రామినెట్టి, సుబ్బినెట్టి
యిత్యాదులం దిత్వంబు నిత్యంబు.

వ్యా. ఇట ననగా పూర్వసూత్రోక్త బిరుదాద్యుత్తరపద కర్తృధారయంబునందు, పూర్వపదముయొక్క కడవటంబు నత్తున కీర్తు బహుళముగవచ్చును. బహుళకముచే బ్రవృత్తి ప్రవృత్త్యాదులకు గ్రహణమున్నందున చెప్పుచున్నాఁడు. 'రామినెట్టి' సుబ్బినెట్టి—యిత్యాదులందు ఇత్వంబు నిత్యంబునని.

సూ. ౪. కొన్నియెడల నిచ్చిన నా పా మాయాగమంబు లగు

ఉ. తిక్కనసోమయాజి, నన్నపార్థుఁడు, కృష్ణమనాయఁడు,
నన్నయభట్టు. మొ.

వ్యా. ఇచ్చోక + అ = ఇచ్చోక = ఇచ్చోటనే అనగాఁ బూర్వతర సూత్రోక్త బిరుదాద్యుత్తరపద కర్తృధారయంబుననే, కొన్నిచోట్ల ౪; ప, మ, య, అనునవి అగమంబు లగును. ఉదా. తిక్కన సోమయాజి, నన్న + ప + ఆర్థుఁడు—నన్నపార్థుఁడు, కృష్ణమనాయఁడు, నన్నయభట్టు. అగమాక్షరములకు సూత్రమునఁ గన్పట్టు దీర్ఘము 'ఒకచో హస్వంబు దీర్ఘంబు' నను చొ. సంజ్ఞ. సూ. 3 చే గల్గినట్టిది.

సూ. ౫. పై యాగమంబులు తొన్నియెడల ద్విత్వయుక్తంబు లగు.

ఉ. రామన్ని నెట్టి, తిప్పుచునాయుడు, కృష్ణమృతంతులు, మల్లయ్య కాస్త్రీ. మొ. కృష్ణమృతంతులతో అప్పు పేరునూచకం బని యెఱుంగు నది. 'ఉ. ఆ నరసింగ భూపతి శ్రీయం జెనంగం బిన కొండమాంబయం, దానమితాభి లాహిత సమాజుఁ దమాజునిఁ గాంచె బంధు ను, తాన సురావసీజు సముదించిత భోగ విహజు సూరి మై, శ్రీ నవభోజు భాను నిభజేజుఁ గృష్ణచరాజు నున్నతికా.' కళా. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. పూర్వసూత్రోక్తములగు నా పా మా యాగమంబులకుం గొన్నియెడల ద్విత్వము నీ సూక్రముచే జెప్పచున్నాడు. ద్విత్వయుక్తములంగ నే ఆగమంబులం దొలత విధించి పేర్లుట ద్విత్వలోపమును వైరల్పికముగ విధించుట మేలని కొందఱు. ద్విత్వాద్విత్వములకుం దుల్యభావశ్యము ప్రయోగములం గానమి అట్లు కాదయ్యెనని గ్రహింపవలయును.

సూ. ౬. కర్తృధారయం బి య్యది మిశ్రంబు సిద్ధసమాసం బట్లు యగు.

ఇట్లుచటచే బూర్వపదంబు లుప్త విధక్తికంబయి యవికృతాంతం బగునని యెఱుంగవలయు. ఉ. కృష్ణరాయఁడు, రామరావు. మొ.

వ్యా. కృష్ణరాయ రామరాయాది మిశ్రసమాసంబులందలి విధక్తిలోపంబును పూర్వపద మవికృతాంతమై యుండుటను సాధింప వానికి సిద్ధసమాసవత్త్వముం జెప్ప చున్నాడు.

సూ. ౭. క్రొత్తాయలు లుప్తశేషంబులు దేశ్యంబులతోడం బలె దత్త మంబులతోడం గొన్నియెడలఁ గర్తృధారయం బగు.

ఉ. క్రొంబులకలు, 'క్రొంబులకల్ జనించే సభకుకా.' ఉ. రా. ౬ ఆ. క్రొన్నారాచములు, 'క. క్రొన్నారాచములు మూడు గొని నుదురేయకా.' రా. ఆర. కాం. ౧ ఆ. నెచ్చనము, 'చ. అనుపమ యోగలీల నమృతాంబుధియం దుదయించు దేవు నెచ్చనమున నావ పించి.' లక్ష్మీ. ౩ ఆ. పెన్నగము, 'ఏడు పెన్నగములు సంపలించె.

రా. ఆర. కాం. ౨ ఆ. మం గోక్షము, 'ఆ. మొగముఁ బొడువలేని ముంగోప మింక నెచ్చుదు.' ఉ. రా. 3 ఆ. వింజామరము, 'ఏ, గీ. రమణ శ్రీ జీవీ వింజామరంబు వీవ.' శేష. ౫ ఆ. సగరాజ్యము, 'నా సగ రాజ్యము.' రా. క్షిప్రం. కాం. మొ.

వ్యా. బాలవ్యాకరణంబునఁ బ్రాతాది (సంధి, 3౬, 3౭, 3౮, ౩౯) సూత్రముల సందర్భమునఁ గల యుదాహరణంబులంబట్టి ఆసంధి శేషల మాచ్చిక సమాసవిషయము భృంశివోడమం దగియున్నంచున, తదపసయనార్థము ఈ సూత్రము. 'సెవ్వున' మందలి మనము తత్సమమని భావించి నీ రిద్దాని నీ సూత్రోదాహరణములం జేర్చిరి. ఇందుంగూర్చి అంధ్రలోకైక గురువులు అది కళాప్రపూర్ణము మహామహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవా రిట్లు నెలవిచ్చినారు. "ఇందలి 'మనము' తత్సమ శబ్దముకాదు, 'మన' శబ్దము ప్రాకృతమున 'మణ' శబ్దమగును, దానికి 'మనము' వికృతి, కావున ప్రాకృతభేదము; అట్టి 'మనము' శబ్దముతో 'నెఱ' శబ్దమునకు సమాసమై మద్విత్వము వచ్చినది... ఇట 'మనము' తదృశమేగాని తత్సమము గాదనుటకు 'సెవ్వునను' 'సెవ్వునను' అను ప్రయోగము లెటుం గనఁబడమియు తార్కాణము." అని. [చూ. శృం. నై. వ్యాఖ్య. ౨ ఆ. ప. 86, పు. 125.]

సూ. ౮. ధాతుజ విశేషణంబులు తథార్థకావ్యయంబుతోడం గర్త ధారయంబగు.

ఉ. 'భూసురోత్తముల్ వేదముల్ సదువునట్లు.' భార. ఆది.
౫ ఆ. 'కడుం బెద్ద దవునపోయినయట్లు.' భార. ఆది. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా 'అట్లు' అననది తథార్థకావ్యము. దీనితో ధాతుజవిశేషణములు కర్త ధారయంబునం గూడును. 'సదువునట్లు' 'పోయినయట్లు'—ఇవి కర్త ధారయము అనుట. సూ. ౯. అట్టి యిట్టి యెట్టి విశేషణంబులమీఁది తచ్చబ్ధ వకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

ఉ. 'క. విమల తపోవిభవంబునఁ, గమలజా నట్టిండు.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'ఆ. అట్లు గాననెఱుంగ మే మేవురము నతం, డిట్టిఁ

డగుట.' భార. కాంతి. ౧ ఆ. 'ఎట్టిడు నా నిజేకుడు' (ఎట్టిడు నా హృదికుడనట యుక్తము.) రా. సుం. కాం. మొ. పక్షమున ఆట్టి వాడు. మొ. తెనుగున సాధారణముగ విశేషణము లవిభక్తికంబులు.

వ్యా. 'ఉన్న కల నవర్జకంబులమిండి తచ్చట్లు వకారంబునకు లోపంబు విభావ నకు' నను బాల. శ్రీయా. సూ. ౧౧౭ చే వకార వ్యంజనమాత్ర లోపముగల్గి కలాడు—ఇత్యాదిరూపములు సిద్ధించును. అట్ట్యాదుల మీదనన్ననో తచ్చట్లు వకారంబునకు నల్పశిష్టమునకే వైకల్పికలోప మిటం జెప్పవచ్చునాడు. అట్లు లోపముగల్గ నట్టి డిత్తాదు లేర్పడును. ఈ యల్పశిష్టవకారలోపము 'కల' మీదఁగూడ గల్గి 'ఎఱుకగలడు' ఇత్యాదిరూపములు సిద్ధించునని కవినంశయ విశేషకారుఁడును చెల్వి యున్నాడు' 'ఎఱుకగలచె మగువలెండు.' భార. ఆది.

సూ. ౧౦. ముద్యోధ్వాదులందు ప్రాస్వద్విత్వంబులు నిత్యంబులు.

ఉ. 'రామః చలఃకౌ ముద్యోధుమాణుల్ రణస్థీతిక్ వైరి ధరాతలేశ్వరులఁ జంపెక బండ్వరక.' భార. ఆది. ౧ ఆ. 'మయ్యాఱు మార్గణము.' రా. యు. కాం. 'దీని ముప్పుడుగను గణము.' భార. ఆది. ౧ ఆ. మొ. ఆంధ్రశబ్ద చింతామణియందు గల ఇద మద సిత్వాది సూత్రమందలి యదఃప్రప్రతులు వ్యర్థములగుచు స్వేతరంబులకును న క్కార్యంబని లేఱుచున్నవి.

వ్యా. 'సమానాధికరణం బగు సుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడుకల్పము డు జ్వర్ణకంబునకు లోపంబును మీది వాల్లనకు ద్వితరంబునకు' 'ద్విరుక్తంబగు వాల్లు పరం బగునపు డాచ్ఛికంబగు దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబగు' నను బాల. సమా. ౧౭—౧౩ సూత్రములచేత ముజ్జగము లిత్త్యాదిరూపములు సిద్ధించును. 'మిండివాల్లన' కనియుండు టంజేసి వాల్లు పరమగునప్పుడే బాల. సూత్రములు ప్రసక్తించుననియు, ప్రాస్వద్విత్వ ములు నిత్యములేమన్నట్లు సూత్రరచన యగవడుచున్నను మూడుజగములు మూడు లోకములు అనికూడ నుదాహరించియుండుటచే బూద్వసూత్రమునుండి విభాషామృత్తి చిన్నయనూరి కభిప్రేతమనియుం దలంచి ఈతఁ డీసూత్రము రచించినట్లున్నది. అచ్చు పరమగునప్పుడు ప్రాస్వద్విత్వములు నిత్యములని గ్రాహ్యము. 'ఇద మద సేతద్ యుక్త

చ్చబ్బా శ్చబ్బంతరాన్వయే బహుళమ్, ప్రాన్వం ప్రకద్యదీహ్వాద్విత్వ ముపర్యక్షరస్యజ నయన్తి' అను చింతామణీసూత్రమున 'ఇదమ్ ఆదన్ ఏతద్' అను మూటికి నర్థ భేదము లేకుండుటచే 'ఆదన్ ఏతత్' అనునవి చెందుచు వ్యర్థములగుచున్నవి. వానిం జెప్పనేల యన్న 'స్వేతరంబులకును నక్కార్థము' అని సూచింప ననుచున్నాడు.

సూ. ౧౧. సమాస ఘటితం బీశబ్దం బొక్కచో సూచనార్థకం బగు.

ఉ. 'క. ఈయున్న పాష్యపాలికి, బోయి.' (ఈయున్న = ఇదిగోనున్న యని యర్థము) భార. ఆది. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. 'ఇదిగోనున్న' అని యర్థము వ్రాయుచున్నాడు. ద్రుతాంకత ఎట్లు? పింగళి సూరనాదులు ద్రుతాంకముగనే వాడియున్నారు. పరాహపురాణకారాదులు కళగ వాడియున్నారు.

సూ. ౧౨. ధ్వన్యనుకరణ శబ్దాలు కొన్నిటి కిందు నిగాగమం బగు.

(ఇందుకొకర్త ధ్వన్యనుకరణని యర్థము.)

ఉ. 'గనగనని నిప్పులు.' స్వా. ౪ ఆ. 'క. తళతళని తరణి మెలుక గుల.' ౫ ఆ. 'నిగనిగని కుందనపుం దగడు' ౪ ఆ. మొ.

వ్యా. 'ధ్వన్యనుకరణశబ్దములు కొన్నిటికి' అనుచోట 'సర్వనామసంఖ్యాభిధాన తద్విశేష్యంబులయం దెయ్యది ముందు ప్రయోగింపంబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగానగు' నను. బాల. కార. సూ. ౨౬ చే ప్రథమ.

సూ. ౧౩. గుణవాచకంబులు కొన్నింటి నిగాగమంబునకు బరుషంబులు పరంబు లగునపుడు బిందువుగు.

ఉ. కమ్మందేనె, కమ్మందేనె. మొ. 'మరు వాళారు శరంబులు దొరంగు కమ్మందేనె.' నై. ౨ ఆ.

వ్యా. 'గుణవాచకంబులగు నల్లాదులకుం గర్తధ్వన్యంబునందు నిగాగమంబు బహుళంబుగా నగు' నను. బాల. సమా. సూ. ౧౨ చేత వ్యాగముగల్గును. ఇదంకత చే న ద్రుతమని ఇయ్యాగమవర్ణముం దెలియునది. కాంగా మీఁదిపరుషములకు గ న డ

దవాదేశము రావచ్చును, ఆ దేశ గ స ద ద ప పరిత కళాత్వానుగుణము, అద్రుత వేశారస్థానమున బిందువువిధించుకాస్త్ర మిం నచకలేనందున సీమాత్రారంభమని ఎఱుంగ వలయు.

సూ. ౧౪. గుణవాచకంబు క్రియావిశేషణంబగుచో నొక్కెడ నవర్ణ కంబునకు బిందువు గానంబడియొడి.

ఉ. 'ససి చక్కంగం బ్రియుండు పర్థిలుటకై.' కాశీ. ౨ ఆ.

వ్యా. 'నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు' నను బాల. తద్వి. సూ. ౮ చే నవర్ణకము వచ్చుచున్నది. ఆ నవర్ణకముతోడి గుణవాచకము క్రియావిశేషణ మైనప్పుడు ఆ 'స' స్థానమున బిందువు సీమాత్రము సాధించుచున్నది.

సూ. ౧౫. ఒకానొకచో గుణవాచక ధాతుజవిశేషణంబు లవయవ విశేష్యపూర్వకంబులై యవయవితో సమసించెడి.

ఉ. 'ఒడలు తెల్లని తురగోత్తము వాలంబు.' (ఒడలు తెల్లని = తెల్లనియొడలుగల యని యర్థము.) భార. ఆది. ౨ ఆ. 'తనువుమీన్ పొలవల్పు జాలరిదాన.' (తనువుమీన్ పొలవల్పు=మీన్ పొలవల్పు తనువు గల యని యర్థము.) భార. ఆది. ౩ ఆ.

వ్యా. అవయవ వాచకములగు విశేష్యముల నంటినచ్చు (a) గుణప్రయుక్తవిశేష్యములును (b) ధాతుజవిశేషణములును అవయవితో సమసించును. చూ. ఉదా. (a) తెల్లని—ఇది గుణప్రయుక్తవిశేషణము. ఇది 'ఒడలు' అను నవయవవిశేష్యము ముందుగల్గియున్నది. (b) 'మీన్ పొలవల్పు'—ఇది ధాతుజవిశేషణము. దీనికిముందు తనువను నవయవవిశేష్య మున్నది. ఇట్టి పీనికి ఆవయవితో సమాసము ఘటించి నది. తురగోత్తముండును జాలరిదియు నిట నవయవులు.

సూ ౧౬. తమ్ముగొట్టలు చిలుక మొకరి యిత్యాదులు విశేష్యపూర్వ పద కర్తృధారయంబులు.

ఉ. 'తమ్మగుడ్డులు సేవుఁ దగవినఁబున కరిగితిరి.' భార. ఆర.
 ౭ ఆ. 'క. ప్రభావతి, మోదము వెలిఁజేలకఁ జిలుక మొకరింబలికె.'
 శుక. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. సమాసంబులం బిరువనరశంబులు పరంబులగుచున్నందు సుగాగమము పుంపు
 లగును ఉదంతంబులగు స్త్రీగమంబులకునే బాల. సంధి. సూ. ౨౫ చే విహితము. 'తమ్మఁ
 గుడ్డు'—ఇటం బూర్వపదము డుమంకమై యున్నందున సుగాగమప్రాప్తి యగతము.
 సూ. ౧౭. ఆ యీత్యాది ఘటితంబులు విశేషణోభయపద కర్తృధార
 యంబులు.

ఉ. ఆ యీసేరములు, 'ఈ యాదేశంబునకేల?' న్నా. ౧ ఆ.
 'ఎత్తిన పెంచినవారి.' విక్ర. ౬ ఆ. 'కలిగిన యొప్పని దోషములు.'
 విజ్ఞా. ఆచా. 'కొట్టినఁ బిట్టిన యాతఁడు.' భోజ ౨ ఆ. 'చలి లేలి
 మంచు తుంపరలు.' భాను. ౩ ఆ. 'పద చల్లని చల్లని గాడ్డు.' రామా.
 ౧ ఆ. 'లియ్య బెల్లి మాటలు.' శ్రీకృ. 'తొంగలి కలుచు తెప్పల.'
 భార. విరా. ౨ ఆ. తొలి ప్రాత మప్పనంబు.' జై. ౬ ఆ. 'నిడు వారిక
 కన్నులు.' (వారిక=వారి) భోజ ౫ ఆ. 'వెను నిట్టతాడు.' జై. ౨ ఆ.
 'మొక్కుపోయిన వెలిగొమ్మదోయి.' మారి. ఉ. ౭ ఆ. 'విన్న కన్న
 యర్థము.' కళా. ౮ ఆ. 'క్రొవ్విండు లేజెక్కు టద్దంబు'నై. ౨ ఆ. 'తెలి
 నును సోగ వెన్నెలల.' రామా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. ఆ యీత్యాది ఘటితంబులు ఆ యీ మున్నగువానితోఁ గూర్చబడినవి—
 ఇట్లునట ఒక్కటికన్న నెక్కుడు విశేషణములు కూర్చబడిన వానికెల్ల నుపలక్షకము.
 కావున నుదాహరించుచున్నాఁడు 'ఎత్తిన పెంచి' నేత్యాదులను.

సూ. ౧౮. కొన్నియెడల విశేషణోభయ పదంబులు త్రిక క్రియాజన్య
 విశేషణ ఘటితంబులు సందర్భయోగ్యపద వ్యవహితంబు లగు.

త్రిక క్రియాజన్యవిశేషణ ఘటితంబులు—త్రిక క్రియాజన్య
 విశేషణోభయ ఘటితంబులు కేవల క్రియాజన్యవిశేషణఘటితంబులు నని
 ద్వివిధములు.

ఉ. 'క. ఈ కన్నులు తెఱవని శిశు, చే కీ డొనరించె నీకు.' భోజ. ౬ ఆ. 'ఎ, గీ. నెఱుఁగల మరు సీలంపుటరుల సీరుల, నరులు గొనఁజాల నరులను మరులుగొలుపు, నిరులు గలిచిన తుమ్మెద గఱులుఁ దెగడు, మరుల నులిదిర్చి విలవిడి కొట్టుకెట్టి.' భాగ. ౧౦ స్కం. ఉ. 'ఎ, గీ. గగన మను దుద్రభూమి నేకతమ తిరుగు, నదదు లమినెడు కొఱవిదయ్యంబు పీఠె' నై. ౨ ఆ. 'చ. నే, బలిమిఁ గుఱేరునింగలిచి బాగుగఁగొన్న రవిప్రకాశమై, యలరుచు నున్న పుష్పకమునందు రిమింపుడు కోర్కూఁబారఁగఁ.' రా. ఆర. ౯౦. ౨ఆ. 'ఎత్తెడునట్టి యెఱ్ఱగాఁ గాచిన మడ్డు చందము.' ప్రభా. ౫ ఆ. 'నీ. ఆనక దుందుభి ననరాని వినరాని దుర్వాకృత్యనూతులఁ దూలఁబుచ్చె.' వి. పు. ౭ ఆ. 'క. చిక్కని చక్కని నున్నని, నుక్కని తో లూడ్చఁబడని ఘట్టిసెగలచే, నొక్కఁబడని చండంబులు, తక్కక యుపనయనవేఁ బాల్చఁగ వలయు.' విక్లా. ఆచా. మొ. (ఇట్టి ప్రయోగములు కవిత్రయము వారి గ్రంథములయందు దొరకినవికావు.

వ్యా. త్రిశక్రియాజన్య విశేషణోభయఘటితంబులును కేవల క్రియాజన్యవిశేషణఘటితంబులు నగు కర్తృధారయ సమాసంబులం గొన్నియెడల విశేషణంబులు అన్య వహితములై రాక సంధర్మయోగ్యంబులగు కొన్నిపదంబులవలని వ్యవధానంబు గల్గి యున్నవి. ఇట్టి ప్రయోగములు కవిత్రయేతరుల గ్రంథములందే గాననగు ననుచున్నాడు. ప్రథమోదాహరణమున 'ఈ' 'తెఱవని' యనురెంటికి 'కన్ను'లవలన వ్యవధానము. రెండవయోదాహరణమున 'జాలి' 'గొలుపు'లకు 'మరులు'వలన 'గొలుపు' 'గలిచిన' లకు 'నిరులు'వలన వ్యవధానము. ఇట్లే యన్నింటి నరసికొనునది.

సూ. ౧౯. ఆలరుఁ బోఁ డీత్యాదు లుపమానపూర్వపద కర్తృధారయంబులు.

ఇటు బోఁడి పరంబగుచో నెల్లెడల నుమ్మగు, అది పదంబుచే తియ్యబోఁడి, నవబోఁడి, విఁబోఁడి, ఇగురుబోఁడి, చిగురుబోఁడి, తోరుబోఁడి, పుచ్చబోఁడి, పూవుబోఁడి, పూబోఁడి యికాదులు

గ్రాహ్యంబులు. (అలరు + పోడి) వీనికి బువ్వవలె మనోజ్ఞురాలై నదని యర్థము. ఇ ట్లంతట నెఱుంగవలయు.

ఉ. 'మ. చిగురుం బోడి యెఱుంగుదే యడుపతి స్త్రీ లెవ్వరే నిందు లేరు గదా.' కళా. 3 ఆ. 'కా. ద్రోవదక్ష, వీయంతోడి వరిం పంగా వసుధ కేలేజూచు నాదిత్యుల.' పాంచా. 3 ఆ. 'వేల్పుం బువుంబోండ్లు.' య. ౧ ఆ. 'క. యావనము కలిగినప్పడ, పూవుం బోడులకు బతుల భోగంబుల గాక.' కళా. ౪ ఆ. మొ.

వ్యా. 'బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యం బగుచో సుకమానంబుమీది మేనునకు బోడి యగు' నను బాల. సమా. సూ. ౨౩ చే. సూరి 'అలరువంటి మేనుగల' దను నర్థము వచ్చునట్లు సాధించెను. అలరువలె మనోజ్ఞ మైనదని యీతనియర్థము. ఇందుకు ముచ్చగు నని 'నువ్ చోతక' అను చింతామణిసూత్రము ననుసరించి చెప్పుచున్నాడు. అంతా గములకు గిత్తముగూర్చుట సూరిగారి యాచారము, మిత్యమంచుట ప్రాకృతవైయా కరణానుసారి చింతామణీకర్త సప్రదాయము. సిద్ధనరూపిగా 'బోడి' యని గ్రహించిన సూరిమార్గమున అలరుబోడిత్యాదులలో సమాసంబులలో బహువసరశోధంత స్త్రీసమంబులకు విహితమగు నుగాగమ ద్రుతకార్యములుగల్గిన గల్గవచ్చుంగాని అను వంతంబులగు ననబోడిత్యాదులం దాకార్యమునకు ప్రాప్తిగల్గదు కావున బహుషాదిగ 'పోడి' యని గొని సర్వత్ర నుచ్ఛవిధించిన ప్రాజ్ఞకారునిమార్గమే వరము.

సూ. ౨౦. ఒక్కచో ద్విగువు మిశ్రం జేకవచనాంతంబు నగు.

ఉ. 'క. తక్కిననైన న్యము లనిలోఁ జిక్కి పరాఙ్ముఖుల దొలంగె శివుఁడును భీలిక, బొమ్మచు నలసత మెయి న, ల్లిక్కుదిరిగి నిలిచి యావులించుచు నుండెన్.' ఉ. హరి. ౬ ఆ. 'ఉ. అస్తోక నిజప్రభావ ములు సూపెడు గద్దయమీంద నెక్కి ముల్లోకము దాన యేలుగతి లోలమీలచన యేమిచెప్పదున్.' పారి. ౧ ఆ. 'మ ముహూర్తము నకు.' జై. 2 ఆ. మొ.

వ్యా. 'ద్విగువున కేకవచనంబు ప్రాయశఃబుగ నగు మిశ్రంబునకుఁ గాదు' అని బాల. సమా. సూ. ౧౮. కాని మిశ్ర ద్విగువునకును ఏకవచనాంతత ప్రయోగములం గన్నట్టుచున్నదని చూపుచున్నాఁడు పౌండ్రవ్యాకర్త. ఇది యధర్వణులకును సప్తతమే. సూ. ౨౧. వారార్థక శబ్దంబుల ద్విరుక్తంబులు తఱచుగ సంఖ్యాపూర్వకంబు లగు.

ఉ. ఒకకడవ, ఒకతూరి, ఒక లేప, ఒకమాటు, ఒకసారి; రెండు కడవలు. ఒకకడవకు, రెండుకడవలకు. మొ. అద్విరుక్తంబు లనుటచే లేపలేపకు; కఱచుగ నుటచే కడవకు ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా. కడవ తూరి లేప మాటు సారి మున్నగునవి వారార్థక శబ్దంబులు. ఇవి ద్విరుక్తములుగ వచ్చినప్పుడు లేపలేపకు కడవకడవకు నిత్యాదిగా రూపములేర్పడును. అద్విరుక్తములుగా నున్నప్పు డిది కఱచుగా కమతుముందు సంఖ్యావాచకములు గల్గి యుండును, కఱచుగాననుటచే సంఖ్యాపూర్వకములు కాని అద్విరుక్త వారార్థకశబ్దములు అరుదని తెలియవలెను కడవకు నిత్యాదు లరుదైనవనుట.

సూ. ౨౨. ఓకండ్వాదులు పరంబులగుచోఁ దఱచుగ నున్ బది కగు.

ఉ. పదునొకండు, పదునొకండు; పదుమూడు, పదుమూగురు, పదునాలుగు, పదునలుగురు; పదునేను, పదునేగురు; పదునాఱు, పదునాఱుగురు; పదునేడు, పదు నేడుగురు; పదు నెనిమిది, పదు నెనమండు. తఱచుగ ననుటంజేసి పదియొఱు పదా ణిత్యాదిరూపంబులును గ్రాహ్యంబులు. 'క. పో,రులఁ గర్తుండు పదాఱవ, కళకు నమానండు గాఁడు కన్నడితోడక.' భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. ఒకండు + ఆదులు = ఒకండు మొదలైనవి, పరంబులు అగుచున్ = మీఁదివి ఐనప్పుడు, పదికిన్ = పదియను శబ్దమునకు, తఱచుగన్ = ప్రాయశఃముగా, బహుళముగా; ఉన్, అనున్ వచ్చుచు, అంతాగమముగానని శేషము. ఉదా. పది + ఉన్ + ఒకండు = పదునొకం డిత్యాదులు. ఉన్నాగమము తఱచునుటచే ఆయాగమము రానియెడలం గలవు క్యాచిత్కమున్. ఉదా. పదియా ణిత్యాదులు.

సూ. ౨౩. పడికి రెండిరు దొడ్డులు పరంబులగునపుడు బిందుపూర్వక
డకారంబును ద్విరుక్త నివర్ణంబును బిందువును గ్రమంబుగ
దివర్ణంబున కగు.

ఉ. పండ్రెండు, పన్నిరుగురు, పన్నిద్దఱు, పందొమ్మిది, పందొ
మ్మండు.

వ్యా. పడికి (a) రెండు పరముకాఁగా, దివర్ణస్థానమున బిందుపూర్వక డకా
శంబు వచ్చును. పండ్రెండు = పండ్రెండు. (b) ఇరుశ్చయు పరముకాఁగా దివర్ణస్థాన
మున ద్విరుక్త నివర్ణమువచ్చును. పన్ని + ఇరుగురు, పన్ని + ఇద్దఱు = పన్నిరుగురు, పన్ని
ద్దఱు (c) తొమ్మిది పరముకాఁగా దివర్ణస్థానమున బిందువువచ్చును. పందొమ్మిది—ఇది
బాలవ్యాకరణము సంధి ౩౯ వ సూత్రముక్రింద సాధించబడినది.

సూ. ౨౪. ఇది యుక్తరపదం బగుచో నేచు దొమ్ములనుమ్ములకు బిందు
వును, ఎరికెనన, ఏడునకు వర్ణవ్యత్యయంబును, ఆ పరుషంబునకు
సరళంబును గ్రమంబుగ నగు.

ఏఁబది, ఏఁబండు; తొంబది, తొంబండు; ఎనుబది, ఎనుబండు;
దెబ్బది, దెబ్బండు. మొ.

వ్యా. ఏను పూర్వపదమును పది యుక్తరపదముగా ననుసించిన 'ను' స్థానమున
బిందువును పరుషమునకు సరళాదేశమును వచ్చును. ఏను + పది = ఏను + బది = ఏఁబది.
దీర్ఘముమీఁద సాధ్యపూర్ణము లేనందున ఏఁబది అని కుదురదు. అట్లే తొమ్ము పూర్వ
పదముగను పది యుక్తరపదముగను ఒండొంటితో ననుసించిన 'మ్ము' స్థానమున బిందు
వును పరుషమునకు సరళాదేశమును వచ్చును. తొమ్ము + పది, తొమ్ము + బది, తొంబది.
అటు ఇక చుండు శబ్దంబులందుకన్ నుడి తొలిప్రాస్వమపై ఖండబిందువులేమి
తొంబది అని కుదురదు. ఎని—ఇది ఎనిమిది శబ్దము ప్రశేషము. ఎరి పూర్వపదముగను
పది యుక్తరపదముగను ననుసించిన 'ఎరి'కి సర్వాదేశముగా 'ఎను'ను పరుషస్థానమున
సరళమునువచ్చి ఎనుబది అని యగును. ఏడు పూర్వపదముగను పది యుక్తరపదముగను
ననుసించిన, ఏడు + పది అనియొండొగా ఏడు శబ్దమునకు (a) వర్ణవ్యత్యయము గల్గును,

దు+పిడే+పది (b) పదుషమునకు సరళమువచ్చును దే+బది (c) మీది (అ) నూత్రముచే దీర్ఘమునకు ప్రాస్వమురాగా డేబది. శబ్దపరిచ్ఛేదము నూ. ౧౦౦ చే ద్విత్వమువచ్చిన డేబ్బదియగును.

సూ. ౨౧. పది యుత్తరపదం బగుచోఁ బూర్వపదంబు దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబగు. ఏను నేకు రాదు.

ఉ. ముప్పది, ముప్పండు; నలువది, నలువండు; అఱువది, అఱువండు.

వ్యా. సమాసంబులం బది యుత్తరపదం బగునేని, పూర్వపదముల దీర్ఘమునకు ప్రాస్వమువచ్చును. మూడు+పది; బాల. సమా. సూ. ౧౭ చే డుష్టోపము. మూ+పది; ప్రకృతసూత్రముచే ప్రాస్వము ము+పది. శబ్ద. సూ. ౧౦౦ చే ద్విత్వము: ముప్పది. ఇట్లే నాలు గఱులకును ప్రాస్వమురాగా నలువది అఱువ దీత్యాదులు. ఏను నకు ప్రాస్వప్రాప్తిలేమి యిబని యనియే రూపము.

సూ. ౨౬. కొన్నియెడల నీ సమాసపదంబులు యవర్ణవ్యవహితంబులు నగు.

ఉ. 'ఆక్కర వనమునఁ బదియు రెండేడు లజ్ఞాతవాన మొక్కేడు, జనపదంబున నుండి.' భార. ఆది. ౩ ఆ. 'లే. ద్రోహులగు వేలు పులలోన దొరసియున్న, పదియు నొక్కండు రుద్రులఁ బాఱ విడిచె.' కాశీ. ౩ ఆ. మొ.

వ్యా. 'పదియు రెండేడులు' 'పదియు నొక్కండు' ఇత్యాదులలోని యవర్ణ వ్యవధానము నరసికొనవలెను. వ్యవహితంబులను—ఇచ్చటి సవర్ణము సూత్రాంతర సాధితరూపాంతర సముచ్చాయకము.

సూ. ౨౭. కఱకంఠుడు బహువ్రీహి.

(సూ. సంఖ్య. సూ. ౯ ఉ.) దీని నహోబలపతి పండితుడు మిత్ర బహువ్రీహి యనెగాని యది యట్లుగుట దుర్బటము.

వ్యా. సంస్కృతమున బహువ్రీహి సమాసమగు గణకంత శబ్దనే తద్భవమై 'కతి కంః' డై నది. ఇద్దానిని మిశ్ర బహువ్రీహి యనినచో నాంధ్ర వ్యాకరణసంస్కారము లేకుండుటచే ననింద్యగ్రామ్య మనవలసియుండును. అనింద్యగ్రామ్యములలో దీని నుదాహరించి తద్భవములలో శకటలేఫ ముండదని చెప్పుటచే నూరిగూడ నహోబలవండి తునే యనునరించి సామాసిక గ్రామ్యత సంగీకరించినట్లు హేహింపనగును.

సూ. ౨౮. కొన్నియెడల మహద్వంద్యంబునం బూర్వపదాంత్య స్వర్గం బుఁకు దీర్ఘంబునం నాఁజ్ఞెడు.

ఉ. 'అన్నాదమ్ములు' ఉ. హరి. ౪ ఆ. 'అప్పా నెల్లెండు.' నిర్వ. 3 ఆ. 'తల్లిదండ్రులు.' భట్టా. ౪ ఆ.

వ్యా. 'అపి మాషం మషం తుర్యాచ్ఛస్తోభక్తం నకారయేత్' అను న్యాయయన భక్తోనిర్బంధమున వచ్చిన ఈద్వంద్వ పూర్వపదాంత్య దీర్ఘములు క్వాచిత్కములు ఉపేక్ష్యములని సూరి యెంచియుండును.

సూ. ౨౯. ఒకానొకచో ద్వంద్వంబునం బూర్వపదంబు క్లిబనమం బగు. అగుచో నా మువర్ణకంబునకు లోపంబగు.

ఉ. 'అందచందములు.' అని. ౫ ఆ. 'వెచ్చనచ్చములు' జేం. పంచ. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. 'అచ్చికశబ్దగబులోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయికంబుగా ద్వంద్వంబగు'నని బాల. సమా. సూ. 2. కావున సూరిమతమున ద్వంద్వసమాసంబులం బూర్వపదములు ప్రాయికంబుగ స్త్రీసమములగ నుండును. ప్రాయికంబుగ ననుటచే నస్త్రీసమంబులుం గ్వాచిత్కముగ నుండునని సిద్ధించుచున్నది. పూర్వపదము స్త్రీసమముగనే కాక క్లిబనముగను నుండనగునని స్పష్టాభిమిటం బౌధకార్యంబు సూత్రించె.

సూ. 3౦. ద్వంద్వం బప్రాణి వాచక కృదంతశబ్ద ఘటితం బేకవచనాంతంబు నగు.

ఉ. 'కూడుగుడ్డ' 'కూరగాయ' డై. ౪ ఆ. 'దరిదాపు.' భోజ. ౨ ఆ. 'రేవగలు,' రామా. ౨ ఆ. 'తాఁకుదగులు,' హరి. ఉ. ౫ ఆ.

ను శబ్దంబుచే గూరగాయ లిత్యాదుఁ బహువచనాంతంబులు నగు నని యెఱుంగవలయు.

వ్యా. బాల. లో ద్విగుప్తనమత్రమే ఏకవచనాంతత విధింపఁబడియె. ఇందు అప్రాణివాచక ద్వంద్వమునకుఁగూడ కొన్నియెడల ఏకవచనాంతత గల్గునని చెప్పుచున్నాఁడు.

సూ. 3౧. భావద్వంద్వంబునం దొలిదంబు టవర్ణకంబునకు లోపంబగు. టవర్ణకం బిటఁ గృత్ప్రత్యయంబున కుపలక్షణంబు.

ఉ. 'బౌగాముః' (అవుట+కామి) పఠ. 3 ఆ. 'చెల్లు చెల్లుముః' (చెల్లుట+చెల్లమి) వేం. పంచ. ౧ ఆ. 'వచ్చురాముః' (వచ్చుట+కామి.) పాండు. ౪ ఆ. 'వినివివముః' (వినికీ+వివమి.) సా. ౨ ఆ. మొ. (వినికీ=వినుట.)

వ్యా. 'టవర్ణకంబు భావంబునం దగు'నని బాల. క్రి. సూ. 3౧. టవర్ణయంతముతో శబ్దాంతరము ద్వంద్వంబున ననుసించిన భావద్వంద్వం బగు. దానం దొలి పదంబు టాంతంపై యుండుంగదా. ఆ టవర్ణకంబునకు సమాసంబు లోపం బిట చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వదంబు టప్రత్యయాంతమై ఆ ప్రత్యయము లోపించుటేకాక పూర్వపదంబు కృత్ప్రత్యయాంతమై ఆ ప్రత్యయము లోపించుటయుం గలదు. కావునఁ జెప్పుచున్నాఁడు 'టవర్ణకం బిటఁ గృత్ప్రత్యయంబున కుపలక్షణంబు.' అని. 'వినికీ' కృత్ప్రత్యయాంతోదాహరణము 'ఇకీ కోర్వాదుల కగు' నని. బాల. కృ. సూ. ౧౬.

సూ. 3౨. ద్వంద్వంబునం బూర్వపదాం త్యావయవంబునకు లోపం బొందెనగు.

ఉ. 'పుట్టు గ్రంథ గట్టు.' య. ౫ ఆ. 'తోవప్తి విందు.' రామా. 3 ఆ. 'విన్నకన్నది.' వి. పు. ౨ ఆ. పుట్టు గ్రంథ గట్టునగా పుట్టుగట్టు గ్రంథగట్టు. ఇట్లంతట నెఱుంగునది.

వ్యా. ఒండె=వైకల్పికముగా, అగు= వచ్చును. విది వచ్చుననగా— 'లోపము.' దేనికనగా 'ద్వంద్వంబునం బూర్వపదాంత్యావయవంబునకు.' ఉ. పుట్టు

గట్టు + క్రంతుగట్టు—ఇట పూర్వకము 'పుట్టుగట్టు' దాని యంత్యావయవము 'గట్టు' దానికి వైకల్పికముగ లోకమురాంకా పుట్టు + క్రంతుగట్టు. గట్టు చెందగుట జేసి బహు వ్యముగ్గి పుట్టుగ్గంతుగట్టు యైనది. ఇట్టి తరము లావ్యములు.

సూ. 33. ఒకానొకచో ద్వంద్వము మిశ్రంబును అందలి పూర్వపదంబు క్రిబసమంబునుగఁ గా నుంబడియెడి.

ఉ. అవసర మక్కఱలు, 'క. అవసర మక్కఱలుం గై, దువు కర్ణ ములందు వేట దోటలయందుకొ, కవులైన పాఠశాలకల, మవుటక మముఁజూచు మోషనపు వైనకొ.' రామా. ౨ ఆ.

వ్యా. అవసర మక్కఱలు=కాలపుపనులు. కైదువు కర్ణము=ఖడ్గకాధ్యము—ఈ ప్రయోగములు చెందును మిశ్ర ద్వంద్వము అనక వ్యక్తితత్పురుషములని చెప్పరాదా? వ్యక్తిసమాసమున నుగాగను మితనిగుణమున సార్వత్రికము గాదుకదా.

సూ. 3౪. ఒక్కొకచో సమానగత పూర్వపదంబు వ్యవహితోత్తర పదం బొంటితోడను వాని పెక్కింటితోడను నన్వయించెడి.

ఉ. 'రాహుకంఠము తెగి దేహము ధరణిఁబడియె.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'క. ఒక్కొక కన్నను జెడియెను, జెమ్మను జనుబొడ్డు మూపుఁ జెలువగుచేయుకొ' బ్రక్కయఁ బిఱుచును గాలును, నక్కజముగ ముఱజకల మపు డుదయించెకొ.' సభా. ౧ ఆ. 'క. పరుల ధనమునకు విద్యా, పరిణతికిం దేజమునకు బలమునకు మనం, తెరియఁగ నసహ్యపడు న, న్నరుఁడు చెవులలేని కేదనంబడు నధిపా.' భార. ఉద్యో. ౨ ఆ. 'క. నాయుంటం బదిగడవల, నేయిఁ బెరుఁగుఁ బాఁడ్రావె నీ ప్రియ తనయుండు.' హరి. పూ. 3 ఆ.

వ్యా. 'రాహువుయొక్క కంఠము తెగి రాహువుయొక్క దేహము ధరణిఁబడియె' నని వాక్యముం బూరించుకొనవలెను. 'రాహుకంఠ' మనుచోట పూర్వావయవమగు రాహుశబ్దము 'కంఠము తెగి' యను పదములవలని వ్యవభాసమున్నను దేహశబ్దముతో సంబంధించుచున్నది. వ్యవహితోత్తరపదం బొంటితోడ నన్వయించుట కిది యుదా

హరణము. వ్యవహితోత్తరపదంబులు పెక్కింటితో నన్వయించుట తుదాహరణములు కడమని.

సూ. 34. కొన్నియెడల సిద్ధసమాసమధ్యగత పదంబులతోఁ దద్భిన్న పదంబుల కన్వయంబు చూపఁబడి.

ఉ. 'ఐహు వేదఘోషములఁ జేసి నిరస్త సమస్త కిల్బిషోత్కరు లగుచున్నధన్యులు.' భా. ఆర. ౧ ఆ. 'వారి యస్తదీ యెరు చమూ సమూహములు.' హరి. ఉ. ౨ ఆ. 'ఆఖండితరూపవిలాస సంపదకా వంచిత పంచబాణుడగు వాని.' నై. 3 ఆ. 'అం దొకటిచే జనితాధప పీడయై.' కళా. ౫ ఆ. మొ.

వ్యా. 'నిరస్త సమస్త కిల్బిషోత్కరు'లను సిద్ధసమాసమున 'నిరస్త' యను నేకదేశ ముతో 'ఐహు వేదఘోషములఁజేసి' యనుదాని కన్వయము. 'అస్తదీయెరు చమూ సమూహములు' అను సిద్ధసమాసమున 'ఈరు చమూ సమూహము'లను నేకదేశముతో భిన్నపదమగు 'వారి' కన్వయము దీని నేకదేశాన్వయముని పేరు.

సూ. 35. ఆచ్ఛికసమాసంబులం దతిచుగ వర్ణలోపాగమాదేశ వికారంబులు నిత్యవైకల్పికములుగాఁ బ్రకృతులు గానంబడియొడి

ఉ. 'అందాఁక (అంత+దాక), ఇట్లు ఇందాఁక, ఎందాఁక. అచ్చతెల్పు (అచ్చము+తెల్పు), ఆదోఁక (ఆవు+తోఁక), ఆపల (ఆ+పలను), ఇట్లు ఈపల. ఇబ్బంది (ఇరు+పంది), ఇరునిది (ఇరుగు+చెవి), ఉద్ధరి (ఉద్ధ+దరి), ఎడవంక (ఎడమ+వంక), ఇట్లు పలవంక. ఎగుదల (ఎగువ+తల), ఇట్లు దిగుదల. వీటవాలు (వీటము+వాలం), కప్పరపిడెము (కప్పరము+పిడెము), కవ్వడి (కవ+వడి), కుటునాపు (కుటుచ+మాపు), గండవొడి (గండము+వొడి), గుండ్రకడుపు (గుండ్రము+కడుపు), గొల్బండు (గొప్ప+పండు), చిత్తరుబొమ్మ (చిత్తరువు+బొమ్మ), చిమ్మగ్రోవి (చిమ్మనము+గ్రోవి), చిటుచప్పడు (చిటుత+చప్పడు), చెండ్రకావి (చెండ్రము+కావి), ఇట్లు చందుర

కాలి. చనుమఱ (చను+మఱక), చవ్విమంచము (చవ్విరము+
మంచము), చొక్కనగతులు (చొక్కము+నగతులు), లేగుదారి
(లేగువ+దారి), దట్టికెంపు (దట్టము+కెంపు), దొంతర (దొంతి+
తరంగ), నడులేయి (నడుము+లేయి), నాన్నాళ్లు (నాలుగు+నాళ్లు),
నాటకసాల (నాటకము+సాల), నిక్కల (నిక్కము+కల), నిడు
మోము (నిడుద+మోము), నెత్తపలక (నెత్తము+పలక), పనిపట్టు
(పనిమి+పట్టు), పెరుణుము (పెనుపు+రుణుము), పెత్తనము
(పెద్ద+తనము), పొంగట్టు (పొన్ను+గట్టు), బాపురె (బాపు+పురె),
బెప్పులి (బెద్ద+పులి), బెల్లమండెగ (బెల్లము+మండెగ), బొంద
శము (బొంత+దశము), బోనపుట్టిక (బోనము+పుట్టిక), మిండతపసి
(మిండడు+తపసి), ముంగల (ముందు+కలను), ఇట్లు వెనుకల.
ముయ్యెడు (ముడు+సిడు), ఇట్లు ముయ్యాటు మొ. మోసల
(మొగ+సాల), వలిపవెన్నెల (వలిపము+వెన్నెల), వలచెవి (చలను+
చెవి), వాలెఱి (వా+లెఱి), వాలరమ్మ (వాల+అమ్మ), వేగురు
జొక్క (వేగు+చుక్క) సగపాలు (సగము+పాలు), సాబాలు
(సాము+పాలు), సుంకనరకు (సుంకము+నరకు), ఇత్యాదు లాహ్యం
బులు. ఇందు ఆదోకేత్యాదులు కొన్నిటియందు వర్ణలాపాగమాదేశ
వికారంబులు తత్వములనియు, అందాకేత్యాదులయందు వైకల్పికము
లనియు, నెఱుంగవలయు. వీని కొక్కొక్కటికి బ్రయోగంబులు
పెక్కులుగలవు గాని గ్రంథిస్తరభీతిచే నవి యాదాహరింపఁ బడ
వయ్యెను.

వ్యా. ఆచ్చిక సమాసములలో కొన్నిపట్ల నిత్యములగనుగలుగు వర్ణలాపములు
వర్ణాగమములు వర్ణాదేశములు వర్ణవికారములు పెక్కు తెఱుంగుల నుంటచే వాని నొక్క
నియమమునకు గట్టుపరుపరాదని యెంచి వానినెల్ల నిపఠించుచున్నాడు. అం దా
కేత్యాదులలో వర్ణలాపమును, ఇబ్బంది గొప్పిండ్వాడుల వర్ణాదేశమును, వాలరమ్మ
వేగురుజొక్కాదుల వర్ణాగమమును, కవ్వడిత్యాదుల హల్లు పొల్లుగ మిగులుట
మున్నగు వర్ణవికారములను గల్గినవని యరసికొనవలెను.

అలక్ష్మమాసము.

వ్యా. లలక్ష్మనగా లోపము. విభక్తిలోపించు సమాసము అలక్ష్మమాసము. అలక్ష్మనగా లోపింపకుండుట, విభక్తి లోపించు సమాసము అలక్ష్మమాసము.

సూ. 32. కొన్నియెడల సప్తమీ నీర్వృత్తమునందు నవర్ణకంబునగు.

ఉ. 'కువలయంబున వారు.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'వారిజావతమున వారెల్ల.' భార. ఆది. ౩ ఆ. 'క. ధరణీ, తలనాథ పురుషునకు నిమ్మల భార్యయ పాదుజైత్రమున దుఃఖంబుల్.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'నిజకలంబున వారికెల్ల.' హరి. పూ. ౧ ఆ. 'క. ఆనఘ యజుమాం దేవంశం, మనవాడు.' హరి. పూ. ౨ ఆ. మొ. చు శబ్దంబుచే గుణయమునందలి వారు. మొ.

వ్యా. 'అందలి' యను సర్థమున నవర్ణకయోగము ప్రయోగములం గొండొక కన్నట్లుచున్నను, బాల. లో తత్సాధకవిధి మృగ్ధమైనందును అకొఱంత సీమాత్రముచే నితడు తీర్చినాడు.

లగల అలక్ష్మమాసములు.

వ్యా. ఇవార్థక శబ్దకుటిక సమాసంబులం గొన్నిచోట్ల విభక్తి లోపించుటయుఁ గొన్నిచట్ల నది లోపించుటయందుఁబట్టి అట్టి వానిని లగల అలక్ష్మమాసము లనుచున్నాడు.

సూ. 33. అట్లు పోలె బలె వలె శబ్దంబు లివార్థకంబులు ఉపమేయము ప్రథమాంత మగునపు 'డట్లు' పరంబగుచో నుపమానంబు లగు నామ త దస్త ద్యుచ్చ జాత్తార్థములను వృత్తియు, పోలె బలె లు పరంబు లగుచో నామ తచ్చబ్ధార్థములకుఁ బ్రథమము నస్త దర్థ ప్రభృతులను స్వీతీయము, వలె పరం బగుచో నామ తచ్చబ్ధార్థంబులకుఁ వృత్తియు నస్తదర్థాదులకు వృత్తిద్వితీయలంఘం దెదియే నొక్కటియుఁ గ్రమంబుగనగు. ఉపమేయము ద్వితీయా

ద్యంత మగునపుడు పోలే ప్రభృతులు పరంబులగుచో నుపమానంబుల కుపమేయవిభక్తుల యగు. పోలినయెడఁ దచ్చుబ్బ మేతదామలకు నుపలక్షణముగా గ్రహించునది అట్లు కరణ్యాదులకు గ్రాహకము.

ఉ. క్రమముగాఁ జూచునది. ఉపమేయము ప్రథమాంత మగునపుడు-
నారాయణునట్లు, 'ఉ. పాముక పాకశాసనికి భారక భూర రణంబు
నందు నారాయణు నట్లు' భార. ఆది. ౧ ఆ. (ఉదాహరణములు కొన్ని
కొంత కొంత వ్రాయఁబడును గాన చానిని సంజేహముడిఱ నాయా
గ్రంథములం దక్కడక్కడఁ బుదముట్టఁ జూచుకొనునది). బతుని
యట్లు, 'లే. మనుజ భక్షణంబు చేసిరిలేని బతురియట్లు, చత్తురు.' భార.
ఆది. ౬ ఆ. ఇట్లు నలునట్లు. మొ. 'జలధరసమిలియట్లు' భార. ఆర.
౨ ఆ. 'గజమునట్లు' ఆ. పుత్ర దార బంధు మిత్ర సత్తుడు రొంకి,
బడిన గజమునట్లు యెడరు నొందు.' భార. కాం. ౬ ఆ. ఇట్లు, వాని
యట్లు, నాయట్లు, నీయట్లు, తనయట్లు.—'చంద్రికయుఁ జంద్రుండు
వోరె.' కళా. ౪ ఆ. 'చేదవోరె, అగ్నివోరె, ఆమృతమువోరె. 'క. ఆని
పలికెడు చెలిపలుకులు, తన కమృతమువోరె హృదయతాపము
నడఁపకొ.' కళా. ౬ ఆ. 'పరికాడువోరె.' భార. ఆది. ౮ ఆ. 'పాముల
వాడువోరె;' కాశీ. ౨ ఆ. నన్నుబోరె, నన్నుబోరె, 'కా. కానీరా
యిటువంటి సీతము లనేకంబుల నినుబోరె విన్నా నేనుకొ.' కళాం.
౩ ఆ. ఇట్లు తన్నుబోరె. మొ.—రాముండుబరె, 'వేల్పు బరె,' కళా.
౮ ఆ. 'తామరపాకుసీరుబరె.' హరి. ౩ ఆ. 'గోరుబరె.' కళా. ౩ ఆ.
ఇట్లు వాడుబరె, నన్నుబరె, నిన్నుబరె, తన్నుబరె. మొ.—రాముని
వరె, చానివరె; నావరె నన్నువరె, నీవరె, నిన్నువరె, తనవరె తన్ను
వరె.—బహుత్వంబున—బతులయట్లు, చంద్రులువోరె, రాములుబరె,
రాములవరె. మొ. 'క. పూరు పురూరపులట్లు భగీరథరఘుపతులయట్లు.'
భార. ఆర. ౨ ఆ. 'ఎ, గీ. చరిధవంబులఁ, బడితి నిట్టి నన్నుఁ బొంద

పుల్ నూచుచు, నుండి రొరులువోలె నుక్కుదక్కి.' భార. ఆర. ౧ ఆ. 'క. మాయ ట్టిడుమలఁజిడిన నరులు గలచె యొరులు పరమమునీంద్రా.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'ప. మమ్మఁబోలె నొడ్డ నావరాధిక్యంబున భరంపడి నవిశేషంబుగా నధ్యయనంబు సేయింపకుండుట మాకు వరంబు.' భార. కాంతి. ౬ ఆ. ఇత్యాదు లెఱుంగునది. (ఇప్పటికిఁ దగినవి దొరకమింజేసి యిందుఁ గొన్నింటికిం బ్రయోగంబులు వ్రాయఁబడనయ్యె.) ద్వితీయా న్యంత మగునపుడు—ఉ. 'భీరులఁబోలె నేల వెఱపించెడు మాటల మమ్ము.' భార. ఆర. ౬ ఆ. 'క. జ్ఞానులచే మానులచే, దానులచే యోగ నందిధానులచేతకొ, బూనిన బద్ధం దగు నే, శ్రీనాథుడు భక్తియుతుల చేతం బోలెకొ.' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. 'సే. ఏ మహాత్ములజేత సీజగ త్రయము నాప్యాయితం బయ్యె నయ్యపుతకరుని, చేబోలె.' భోజ. ౧ ఆ. 'చ. వెనుకఁ గ్రమక్రమంబున నవీనముగా నుదయంబునొండె బెం, పొనర నృపాల యాతనికి నుత్తమ మధ్యమ వృద్ధ ధర్మ దర్శన మున ద్రవ్య కర్మ గుణ జాతివిశేష వివేచనంబు బా,లరకును బోలె మానసములో నిఖలవ్యవహారమేతువై.' కళా. ౮ ఆ. 'సీపు ననుంబలె నార వీరులొ వేడుకఁ జూతువో.' కళా. ౬ ఆ. 'దేవరతుంబలె నవ్వ ధూటికికొ దొత్తగుచుం బనుల్ నలుపుదుకొ, కళా. ౪ ఆ. ఇ ట్లితరంబు లాహ్యంబులు.

వ్యా. ఇవార్థకంబులం బేర్కొనుచున్నాఁడు 'అట్లు పోలె బలె వలె శబ్దంబు'లని. కరణి కైవడి క్రియాదు లివార్థకశబ్దము లింకనుం గలవు. వానింగూర్చి చెప్పు చున్నాఁడు 'అట్లు కరణ్యాదులకు గ్రాహకము' అని. ఇవి పరమగునప్పుడు ఉపమేయ మనకు గల్గు విభక్తిపరిణామములం జెప్పుచున్నాఁ డీసూత్రమున. ఉదాహృతములం గొన్నిట విభక్తిలోపంబును (ఉదా. నారాయణునట్లు, నావలె, మొ) కొన్నిట విభక్త్యలోపమును (ఉదా. చంద్రుండువోలె పరికాఁడువోలె, మొ.) గల్గుటచే వివి లుగలకృమానములన నెంతయుం దగియున్నవి. ఈ సూత్రమువలన నేర్పడు రూప ముల కన్నింటికిని ప్రయోగములు వ్రాయఁబడనందులకు మేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు 'ఇప్పటికిఁ దగినవి దొరకమింజేసి' అని, 'ఇ ట్లితరంబు లాహ్యంబులు.

సూ. 3౯. ప్రథమాంతములమీఁద పోలే బలే పోనిశబ్దంబులు ద్రుత పూర్వకంబులు విభాషనగు.

ఉ. 'సమిధ హవ్యవహుఁడుం బోలే.' హరి. ఉ. ౧౦ ఆ. 'లిండికాఁడునుబోలే.' భార. స్త్రీ. ఆ. 'నిధిఁగన్న పేదయఁబోలే.' భార. ఆది. ౪ ఆ. 'అగ్నియఁబోలే.' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'తగరును బోలే.' నిర్వ. ౪ ఆ. 'బూడిదపండునుబోలే.' పాండు. ౫ ఆ. 'అమృత ధారాపాతంబునుబోలే.' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'లే. అనిన విని యేమిచెప్పగ నచటనున్న, వారల్లెఁ జిత్తరువున న్రాసినట్టి, ప్రతిమలను బోలే నతి నిశ్చలత నొకింత, తడవు గనుపట్టి రత్నదృశ్యతంబునొంది.' కళా. ౫ ఆ. 'పవడంపుఁ జాట్టలఁగూఁ జందమునుంబలె.' య. ౫. ఆ. 'ఉ. మత్తక విప్రయోగిజనమర్దనుఁ డైన ప్రమానధన్వికిం, గత్తులొసంగినట్టి జన ఘాతుక మాధవనామధేయ ముత్యుత్తమ మేగలిం గలిగెనోకద నిఖ సుధాఖ్యిగారకుఁ, హత్తినలీల రక్తసుల కంచిక పుణ్యజనాఖ్యయిం బలె.' కళాం. ౪ ఆ. 'భూవని విశేషములం బలె.' కళా. 3 ఆ. ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా. విభక్తులలో ప్రథమా శ్రేష్ఠి యొక్కలు కళలని సూర్యుక్తము. పోలే బలే పోని—నును నివార్థకశబ్దములు పరములగునప్పుడు ప్రథమాంతములపై ద్రుతము వైకల్పికముగఁ గల్గునని ఇటఁ జెప్పఁబడినది. ద్రుతముగల్గు నదాహరణము లిచ్చు చున్నాఁడు—'హవ్యవహుఁడుంబోలే'ని త్యాది. ద్రుతముగల్గని యదాహరణములం 'లిండికాఁడుబోలే' 'పండుండుబోలే' న్నిత్యాదులం బూర్వసూత్రముక్రిందఁ జూచు కొనునది.

సూ. ౪౦. కొన్నియొడల సుపమానంబులు పెక్కులగుచో నివి కడదాని కొక్కటిక చూపట్టెడి

ఉ. 'ఎ. గీ. కమలచందంబు నాగలోకంబు దలియె, బాన్సు కల్పాంతమున జము బానసంబునింటిలోపలవోలే.' నిర్వ. ౪ ఆ. 'వీండు ను వాండునుబలె.' ప్రభా. ౧ ఆ. మొ.

స్వా. ఇవి యనఁగా పూర్వ పూర్వతర సూత్రోదాహృతోపమావాచకములగు నివార్థకములు. ఉపమానములు పెక్కులుండుచోట నివార్థకము లొక్కొక్కదానిని పెట్టియుగ ననుప్రయుక్తము గాఁదగియున్నను కొన్నియెడలం గడపటి యుపమానము నకు మాత్రమే యనుప్రయుక్తమై యున్నదని చూపుచున్నాడు.

సూ. ౪౧. పోలె ప్రభృతులు తఱచుగఁ బ్రథమాదివిభక్త్యంత నామం బులకంటెను తాదర్థ్యార్థక క్రియలకంటెను బరంబులయి యుత్ ప్రేక్షాద్యోతకంబు లగు.

ఉ. 'ఎ. గీ. గచ్చు చమరిన దారు చక్రంపు బిళ్ల, వోలె.' స్వా. ౧ ఆ. (ప్రకారాంతరము—బిళ్ల యోయన. ఇట్లంతట నెఱుంగు నది.) 'వ. 'శోకతప్తంబయిన తనహృదయంబు దడుపుచున్నదియం బోలె,' భార. ఆర. ౨ ఆ. 'ధవుఁ గూర్చి గొసరుచున్నవివోలె,' స్వా. ౧ ఆ. 'క. దినదినమునకుఁ గృశించెను, గనుకనియును ద్రవయు నిరవ కారతఁ బోలె.' కళా. 2 ఆ. 'సీ. తనుఁబాసి శశి దవ్వుచనిన నెవ్వగఁ బోలెఁ దొలిదిక్కు జవరాలు వెలకఁ బాటె,' స్వా. ౧ ఆ. గారయిచ్చు టకును బోలె,' స్వా. ౬ ఆ. 'లే. కలయ జగమునఁ గల యట్టి నలుపు లెల్లఁ, చెలుపులుగఁజేసి నీడలు తెఱపునేయఁ, గా వశముగామిఁ బొడము దుశిఖమునఁబోలె, సాంద్రచంద్రిక తుహీన బాష్పములు గురినె,' స్వా. 3 ఆ. 'వయఁట కొంగది మాన్వఁగఁ బోలె గాళ్లవై బ్రష్టి కొనన్.' కళా. ౮ ఆ. 'సాహసపు టగ్గలికం బలె,' చంద్ర. ఇ ఙ్జిత రంబు లెఱుంగునది.

స్వా. పోలె ప్రభృతులనఁగా నివార్థక శబ్దములు. ఇవి యుపమావాచకము లగు నెడల పూర్వసూత్రములం జూపఁడినవి. ఇవే యుత్ప్రేక్షావాచకము లగుటెప్పుడో ఈ సూత్రమునం జెప్పుచున్నాడు. ఎప్పుడనఁగా—(౧) ప్రథమాది విభక్త్యంతనామము లకు అనుప్రయుక్తములైన కొన్నిపట్టులకా, ఉదా. బిళ్లవోలె (ప్రథమ) నిరవ కారతఁ

బోలె (కృతీయాక్షక ద్వితీయ) (b) తాదర్థ్యకక్రియలకు పరములైనప్పుడు ఈ మున్నర్థకములే తాదర్థ్యకములు ఉదా. ఇచ్చుటకుబోలె, మాన్యగబోలె.' మొ.

సూ. ౪౨ మఱి యవి కొన్నియొడల నామంబుల ప్రథమాది విభక్తులు కొన్నింటికే బరంబులై తథార్థకంబు లయ్యెడి.

ఉ. 'ఇపుడుబోలె. కళా. ౨ ఆ. 'మన్నవోలె.' కళా. ౨ ఆ. ఎప్పుడు బలె.' కళా. ౨ ఆ. 'ఆ. మధననమయమూర్త మానాభివోలె: బె, మ్రోతలదర.' కళా. ౩ ఆ. 'వ. కరధి తరంగలవినాదసుబోలె.' స్వా. ౩ ఆ. ఇత్యాదు లాహ్వయంబులు

వ్యా. పోలె ప్రభృతిశబ్దములు కొన్నిచోట్ల 'తథా=ఆప్రకారముగా' ననునర్థము నిచ్చునని సూత్రార్థము. కొన్నియొడల నుపమావాచకంబులును కొన్నియొడల నుత్ పేక్షావాదకంబులు ననుటయేకాక, మఱికొన్నియొడల ప్రకార మాత్రార్థకము లగు ననుట.

సూ. ౪౩. అట్టి పోని బోటివంటి శబ్దంబులు వ దర్థకంబులు. బోటి త నంతః బ్రత్యయార్హంబు నగు. అట్టి ప్రభృతులు పరంబు లగుచో నట్లు ప్రభృతి పరకనామాదులకుం బలె. బూర్వ పదం బులకు విభక్తులు త్రివిధంబులం బరంగు. అందు బోటి వంటులు సమానంబులు అవి పరంబు లగుచో నాత్మార్థమునకు నామ తచ్చ బ్ధింబులకుం బోలె గార్యంబు పోని పరం బగుచో డు వర్ణకంబు మీఁద ద్రుతంబు నిత్యంబు.

ఉ. రామునియట్టి, వానియట్టి, నాయుట్టి, నీయట్టి, తనయట్టి, 'నీయట్టి పుణ్యాత్మకుల్ గలరే.' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ.—'వ. రెండవ మన్వంతుడునుబోని వాని.' భార. ఆర. ౨ ఆ. సురకన్యవోని, సురకన్యయుఁ బోని, 'అవనినాథుండు గనియెను సురకన్యవోని కన్నియ'

భార. అది. ౪ ఆ. చేవివోని దెలియఁబోని, 'ఎ, గీ. పరుజేందు
దేవియూ, బోనిదాని దేవయానిగనియె.' భార. అది. ౩ ఆ. నికుంజంబుఁ
బోని, నికుంజంబునుబోని.' భార. అది. ౨ ఆ. పిడుగులువోని, పిడు
గులుంబోని; 'ఘోరపుం బిడుగులువోని తూపులు.' కళా. ౮ ఆ. నన్నుఁ
బోని, నిన్నుఁబోని, తన్నుఁబోని. మొ. రామునిబోటి, వానిబోటి, తన
బోటి, నాబోటి, నన్నుబోటి, నీబోటి, నిన్నుబోటి. మొ. 'క. పీఠ
డెల్ల బోటి బాలుఁడు, గాఁడు.' హరి. పూ. ౧ ఆ. ఇట్టి నాబోటి
భీతుని నీకు దోడనఁ బోలునే.' రా. ఆ. కాం. ౨ ఆ. 'నినుబోంట్లును
నవ్వుక యేనును బ్రలికెద' భార. కాంతి. ౩ ఆ. ఇట్లు మాబోంట్లు;
నుముబోంట్లు; మీబోంట్లు, మిముబోంట్లు; మొ. 'ఉ. బోటుదనాలు
చన్నె మిముబోంట్లకు దక్కినవారికిఁ బలెక.' కళా. ౭ ఆ. రాముని
వంటి, వానివంటి, తనవంటి, నావంటి, ననువంటి, నీవంటి, నినువంటి.
మొ. 'దేవా దేవవంటి నీదు కరుణాదృష్టిక.' వి. పు. ౭ ఆ.
'కాన్పిచ్చువంటి కాపంబు.' భార. అది. ౨ ఆ. 'పెనునీట్ట తాటివంటి
గుదియ.' జై. ౨ ఆ. 'నీవంటిఁకునుఁడు.' వి. పు. ౨ ఆ. 'నినువంటి నీలి
పరులె.' కళాం. ౩ ఆ. 'నిన్నువంటి పుణ్యనిరతుండు.' వి. పు. ౪ ఆ.
ఇట్లు మావంటి, నుమువంటి, మీవంటి, మిమువంటి యిత్యాదులు
గ్రాహ్యంబులు. 'క. నావ్రదు ముని యిట్లును వ, త్నా విను మావంటి తైర్థి
కావలికెల్లక, మీవంటి గృహస్థుల నుఖి, దేవనమునఁ గాదె తీర్థసేవయూఁ
దలఁపక.' స్వా. ౧ ఆ. 'ఎ, గీ. నాకు మిమ్మువంటి లోకోత్తరుల
కియ్య, గలిగె నింతకంటె ఘనతగలదె.' వి. పు. ౭ ఆ. ఇతరంబులు
ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా. అట్టి పోని బోటి వంటి శబ్దంబులు వదర్శకములు. 'వల్' ప్రత్యయార్థము
నిచ్చునవనుట. వల్ ప్రత్యయార్థమనఁగా 'పోలిన' యనునర్థము. బోటి శబ్దమునకు
ప్రత్యయములం గూర్చునగు ననుచున్నాఁడు. ఉదా. బోటిని బోటిచేత బోటికొఱుట
నిత్యాది. అట్టాదులకు స్వయము ప్రత్యయార్థకలేదు. వానికిం దదర్శకాదుల వ్యవ
ధానముతో ప్రత్యయములఁ గూర్చుజనును ఉదా. వాయుజ్జీవానిని నీయట్టివానిచే

మొ. 'అట్లు, మున్నగునవి పరమలగునపుడు పూర్వపదములకుం బూర్వసూత్రములం జెప్పఁబడిన విధత్వలే అట్టి మున్నగునవి పరమలగునపుడును గల్గినని యీసూత్రము. పోలె బలె పోని శబ్దములు ప్రథమాంతములమీఁదివి ద్రుతపూర్వకములు విభావనగు నని ముందు సూత్రించియున్నాఁడు. ఇట్లం బోని శబ్దమునకుమాత్రము డుమంతము మీఁదిదానికి ద్రుతపూర్వకత నిత్యమగుచున్నాఁడు.

ఇది బాలబోధసుధాపరనామధేయ కుమారదేవపండితీశం బు

ప్రౌఢవ్యాకరణ వివరణమందు

స మా స ప రి చే డ ము.

త ద్ధి త వ రి ఛే ద ము

తద్ధితము లనఁగా విశేష్యవిశేషణములగు శబ్దములమీఁద భావా
ద్యర్థములయందు రాఁదగిన ప్రత్యయవిశేషణములని యర్థము.

వ్యా. తద్ధితములకు వివరించుచున్నాఁడు 'ప్రత్యయవిశేషము' లని. ఇవి వేనికిం
గూడునన 'విశేష్యములకు విశేషణములకు' ననుచున్నాఁడు. ఏ యే యర్థములం దన
'భావాద్యర్థంబులం' దనుచున్నాఁడు. భావార్థమునే సూరిత్యార్థ మున్నాఁడు. ఆదిశబ్ద
ముచే అభావార్థము మత్తుబర్థము స్వార్థము మానార్థము దహ్వార్థము మున్నగునవి
గ్రహ్యములు.

సూ. ౧. తద్ధిత ప్రత్యయములు పరంబు లగునపుడు పదంబు ల డు
వర్ణకాదులకు లోపంబగు.

వ్యా. చిన్నయసూరి సమాసవిభక్తిమాత్రమే లోపము చెప్పియున్నను నది
తద్ధితవృత్తికిని ఉపలక్షణము. కావున స్పష్టార్థ మయర్థమును ప్రాధికారము డిట
సూత్రించుచున్నాఁడు.

సూ. ౨. తనవర్ణకంబు పరంబగునపుడు తచ్చబ్రాహ్మమునకు లోపంబు
విభాషణగు.

ఉ. ఆఁకొన్నతనము, ఓర్వలేనితనము. మొ. పక్షమున ఆఁకొన్న
వానితనము, ఆఁకొన్నదానితనము, ఓర్వలేనివాని తనము, ఓర్వలేనిదాని
తనము. 'పెల్లాఁకొన్నతనాన.' భీమ. ౨ ఆ.

వ్యా. ఆఁకొన్నవానియొక్క తనము మొ. మొదటిరూపములు. ముందటిసూత్ర
ముచే యొక్కకు నిత్యలోపము. ఈ సూత్రముచే 'వాని'కి వైకల్పికలోపము. ఇట్లే
అంతట నెఱుంగునది.

సూ. ౩. మత్తు బర్థంబునం దరి వర్ణకంబు పరంబగునపుడు పూజ సొన్న
ముల కడయచ్చునకు వైకల్పికముగాను నిత్యముగాను దీర్ఘంబగు.

ఉ. పూజారి, పూజారి, పూజారి.

వ్యా. అవివర్తకము పుత్రబర్హులు బాలాదుల కరుణని బాల, తత్త్వ. సూ. ౧౭. ఆ వివర్తకము పుత్రగుణస్వరూప పూజారియైతన్న కడయచ్చునకు పుత్రము వైకల్పికముగ వచ్చును. కావున బూజారి పూజరి యను రూపక్షయము, పూజు శబ్దాంత్యాచ్చునకు దీర్ఘము లెత్తము, కావున పూజారి యని వికరూపము.

సూ. ౧౮. మనుబర్హులగు జెంచునకు ద వర్తకంబు వరంబగుచో నిత్యంబగు.

ఉ. చెంచిత 'క. చెంచితలక' బింభపత్ర 'చేంచితలక' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. (ప్రత్యయాల పాటలయందును చెంచిత యని యికార దీర్ఘంబు విరంబడియెడి.)

వ్యా. కలవాచకంబునకు స్త్రీవాచ్యం బగునపుడు మకు బర్హంబునందు 'త' ప్లకము పచ్చునని బాల. తత్త్వ. సూ. ౧౯ త వర్తకము పచ్చునప్పుడు చెంచు మాల శబ్దములకు సూరిగారు పక్షిని మాత్రము చెప్పియున్నాడు. చెంచిత, మాత్రక. ఇచ్చట చెంచు శబ్దమునకు మాత్రము ఇచ్చేమును దెప్పబడుచున్నది.

సూ. ౧౯ చెడుగు దుడుకు నిడుపునకు బుండ్లంబున మకు బర్హం బకారం బగు.

ఉ. చెడుగఁడు, దుడుకఁడు, నిడుపఁడు.

వ్యా. 'చెడుగు' 'దుడుకు' 'నిడుపు' అను శబ్దములు మహద్వాచకము లైనప్పుడు వానికి మకు బర్హంబున 'అ' కారము వచ్చును. ఆ ప్రత్యయమునకు మగాది గణ గణనంబునం జేసి దుడ్లు వచ్చును.

సూ. ౨. వేటున కడనల్లకంబు స్వార్థంబునం దగు.

ఉ. వేటడము.

వ్యా. 'వేటు' శబ్దమునకు 'అడ' అను ప్రత్యయము వచ్చును. 'స్వార్థంబునం' ధనుటంజేసి ఆ ప్రత్యయము కూడనప్పుడు వేటుశబ్దము మాట దని గ్రాహ్యము. వేటు

+అడ—అనియుండ అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు విహితముగు 'ము' ప్రత్యయము రాగా, వేఱడ మని రూఢము.

సూ. 2. వెల్ల కడి వర్ణకంబు స్వార్థంబునం దగు.

ఉ. వెల్లడి.

వ్యా. ఇట 'డి' వర్ణకమనినను చాలు.

సూ. ౩. తెలివి విడివి వినికి లేమి రాపులకుస్వార్థంబునం దిడి వర్ణకంబగు.

ఉ. తెలివిడి, విరివిడి, వినికిడి. లేమిడి, రాసిడి.

వ్యా. సూత్ర పతికశబ్దము లైదింటితో నైదవది యుదంతమగుటచే నిట ప్రత్యయమున 'ఇడ' యనవలయునేగాని 'డ' యన్నంజాలదు.

సూ. ౪. ఇతవర్ణకంబిపు బిగు పోరులకు స్వార్థంబునం దగు.

ఉ. ఇంపితము; బిగితము, పోలికము.

వ్యా. ఇట బిగువు శబ్దమునకుం గడ వ్రాయి లోపించుననియుఁ జెప్పనగు. మవర్ణ కాగమము మీఁద నాటవసూత్రము క్రింద వ్యాఖ్యాతము.

సూ. ౧౦. ఇ దవర్ణకం బొప్పు తప్పు వెల్లులకు స్వార్థంబునందును క్రొవ్వు బెట్టులకు మఱు బర్థంబునందును నగు.

ఉ. ఒప్పిదము, తప్పిదము, వెల్లిదము; క్రొవ్విదము, బెట్టిదము.

వ్యా. 'ఇద' ప్రత్యయము వచ్చు తెఱఁగులం జెప్పుచున్నాఁడు—'ఒప్పు, తప్పు, వెల్లు' శబ్దములకు స్వార్థమందనియు, 'క్రొవ్వుబెట్టు' శబ్దములకు మఱు బర్థమునందనియు.

సూ. ౧౧. స్వార్థంబునం దిరి వర్ణకంబు వాఁపుర కగు.

ఉ. వాఁసిరి.

వ్యా. వాఁపు—అనగా ఊఁదురోగము. దానికి రూపాంతరమగు 'వాఁసిరి'లోని 'ఇరి' యనునది స్వార్థక తద్ధిత ప్రత్యయ ముట.

సూ. ౧౨. కర వర్ణకంబు నాయక శబ్దమునకు భావంబునం దగు.

ఉ. నాయకరము.

వ్యా. కర ప్రత్యయము పరమగునపుడు నాయక శబ్దాంత్య కకారము లాపిం
చును. కర ప్రత్యయము భావార్థమునందు వచ్చును. నాయకరముఁజిధిపత్యము.

సూ. ౧౩. కారవర్ణకంబు చెలి నయములకు భావంబునందును నుడి కొల
తలకు స్వార్థంబునందు నగు. ఈ కకారమునకుఁ గొన్నియెడల
గ కారం బగు.

ఉ. చెలికారము, నయగారిము; నుడికారము, కొలగారిము.

వ్యా. 'కార' ప్రత్యయము రెండర్థములలోఁ గల్గిననుచున్నాడు—(౧) చెలి
శబ్దమునకును నయము శబ్దమునకును భావార్థమునను (౨) నుడి శబ్దమునకును కొలతశబ్ద
మునకును స్వార్థమునను. నయము కొలతశబ్దములకు సంత్యవర్ణలూపమును వానిమీఁది
కార ప్రత్యయమందలి పురుషంబునకు సరళాదేశమును ఆరసికొనవలెను.

సూ. ౧౪. చలికి మిరి వర్ణకంబు స్వార్థంబునం దగు.

ఉ. చలిమిరి.

వ్యా. మిరి ప్రత్యయము స్వార్థంబునం దనుటంజేసి చలి చలిమిరులు పర్యాయ
రూపములు.

సూ. ౧౫. టి వర్ణకంబొందు సంత్యవర్ణకంబునకు భావంబునం దగు.

ఉ. టింటి.

వ్యా. అంత్యవర్ణమున కను వక్షింజేసి తల్స్థానంబున నని యర్థము.

సూ ౧౬. పరిమాణార్థంబునం బ్రథమైక వచనంబునంద యొందు వర్ణకం
బగు.

విశేషంబు భిన్నవచన విభక్తికం బయ్యె మాసార్థక శబ్దములమీఁదఁ జరిమాణా
ర్థంబునం బ్రథమైక వచనంబునందే యొందు వర్ణకంబు వచ్చునని యర్థము.

ఉ. మూరెడు లోక, తూమెడు వియ్యము, పుట్టెడు తవి
దలు, పుట్టెడు తవిదలకు, రెదిపుట్ట గింజలు, మొ.

వ్యా. మానార్థంబున శేకత్వంబున మూరెడు వర్ణకం బగునని బాల, తద్ధి. సూ. ౨౧. 'ఏకత్వమున'దనుటకు ప్రళమైక వచనము దనుర్థము సూర్యదాహృతములం బట్టి తెలియుచున్నను స్పష్టార్థ మిట మఱల సూత్రింపఁబడినది. మానార్థక ఘటిత విశేషణము దద్విశేష్యము ప్రళమేకర విభక్తికంబయినప్పుడును బహువచనయుతిం బైనప్పుడుం గూడఁ దాఁ ప్రళమైకవచనాంతబయై యుండుననుట ఇట విశేషము.

సూ. ౧౨. దహ్నుర్థంబున దత్వమపదంబులమీఁదను బంటి గానంబడి యెడి.

ఉ. 'కటిబుటి నెత్తురు కాలవల్' రామా. ౮, ఆ.

వ్యా. 'దహ్నుర్థంబున బంటి కొలఁదు బగు'నని బాల, తద్ధి. సూ. ౨౨. సూర్య దాహృతములం బట్టి బుటికొలఁచి ప్రత్యయములు ఆచ్ఛికంబులమీఁదనే గల్గునని విన్న దును, క్వాచిత్కముగఁ దత్వశబ్దములమీఁదను 'బుటి' చూపట్టుచున్నందున నీ సూత్రము.

సూ. ౧౩. ప్రాచుర్యాన్తంబునం దెనుఁగు పదంబులమీఁదను మయట్ ప్రత్యయము చూపట్టెడు.

ఉ. తనమయము. 'వ. విచ్చల విడిని దనమయంబుగా గగనంబున నిగుడు నచ్చక్రంబుం గనుంగొని.' ఉ. హరి. ౩ ఆ. తమమయము. 'ఏ. గీ. నమదవృత్తి గేలి నలిపె జకోర చయంబు చదలు దను మయంబుగాఁగ.' నిర్వ. ౬ ఆ. మెదడు ప్రాప్తిలమయము. 'తే. ప్రభవ భూమి, మెదడు ప్రాప్తిల మయ మయ్యె మిక్కుటముగ' హరి. ఉ. ౧౦ ఆ. మొ.

వ్యా. సంస్కృత శబ్దములు ఆంధ్ర విభక్తి ఘటితములై తత్వమంబు లగుట కలదు కాని యాంధ్ర శబ్దములు సంస్కృత ప్రత్యయఘటితము లగుట యబుదు. మయట్ ప్రత్యయఘటితాన్త శబ్దములకు గలిగల్గిన ప నీ సూత్రము.

సూ. ౧౯. ఒకానొకచో మఱు బర్హంబున నవర్హంబు చూపట్టెడి.

ఉ. 'క. అనిలజ నీ కి ట్లని ప, ల్మను జనునే తలఁప లేడి కడు
పునఁ బులి పుట్టునె యిట్టి దివ్యలేజుంబునవాఁ డధమాన్వయమునఁ
బుట్టునె చెపుమా?' (దివ్యలేజుంబున వాఁడు = (దివ్యలేజము గల
వాఁడు). భార ఆది: ౬. ఆ.

ఇతరంబులు ప్రయోగదృష్టంబులు గ్రాహ్యంబులు.

వ్యా. "దివ్యలేజుంబున'వాఁడు" ఇట 'న' వర్ణము మఱు బర్హకము. ఒకానొక
చో' ననుట ప్రయోగ వైరిశ్య సూచనార్థము. ఇన్నింటి సమూహవిశేషంబులం జెప్పి
యుం గడపట వీరు "అర్థవిశేషంబుల వర్ణకాంతరంబులను మహత్ప్రయోగంబుల నెఱుం
గునది." యనిన [బాల. తద్ధి. సూ. ౨౨.] సూరి గారి ననుసరించి 'ఇతరంబులు ప్రయోగ
దృష్టంబులు గ్రాహ్యంబు' లనుచున్నారు.

ఇది బాలబోధసూత్రాపరనామధేయ మమారచేపపండితీయం బను

పౌంధవ్యాకరణ వివరణంబున

తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

క్రియా పరిచ్ఛేదము.

సూ. ౧. తద్ధర్మార్థక విశేషణం బసహాయతం ద్రికాలవాచియగు.

ఉ. 'వారి యనువయించు నిక కృష్ణతంతురాజిత తంత్రమది' (అనువయించు = అనువయించుచున్న) 'వ. నా నేర్పువిధంబున' (నేర్పు = నేర్పిన) భార. ఆది. ౧ ఆ. 'నాపడుప్రయాసము లూరకపోక యుండ' (పడు = పడిన) కళా. ౪ ఆ. 'ద్రు పదు పీటిలోన దొమ్మి కయ్యము రేచె, బిసులఁ బట్టె విరటు పట్టణమున, మఱియు నెన్ని లేవు మూర్తాండ తనయుండు, తోడరి మరకుఁ జేయు దుండగములు.' (చేయు = చేసిన) జై. ౧ ఆ. 'ఆ. జనమేజయు చెయు సర్పయాగమున' (చేయు = చేయఁ గల) భార. ఆది. ౧ ఆ. మొ.

వా. ఇట వసహాయ త యుగఁగాఁ దక్షత్కాలబోధక ప్రత్యయము లేవియు లేకుండుట.

సూ. ౨. హికానోకచోః దద్ధర్మార్థకంబులగు నుండు చను చేరుకొనులు ప్రశ్నార్థ కైకారపదకంబు లగునపుడు వాని కడయచ్చులకు లోపంబు విభాష నగు. అగుచో నుండు డకారంబునకు నకారం బగు.

చేరుకొను అనగా వనుప్రయుక్త మనుకొను ధాతు వని యర్థము.

ఉ. 'క. అమృరియాద దిప్వ మెలగినఁ, బురుషార్థంబునకు హాని పుట్టక యున్నే' భార. విరా. ౧ ఆ. 'మనీంద్ర నీకుఁ జన్నే నలినా తులందు మది నిల్పగ' భార. ఆది. ౮ ఆ. 'అహితముకొ భయముకొ దొరకొన్నె నాకు నా పుత్రులకక' భార. సభా. ౨ ఆ. పక్షమున ఉండు నే. మొ.

వ్యా. వైకల్పికలోపముం జెప్పచున్నాడు, దేనికనగా 'కడయచ్చులకు, వేని కడయచ్చుల కనగా దధర్ధార్థకములగు 'ఉండు' 'చను' 'కొను' ధాతువుల కడయచ్చు లకు. 'కొను' ధాతువునుమాత్రము విశేషించుచున్నాడు 'చేరు'. వివరించుచున్నాడు 'అనుప్రయుక్త మగు' అని. వాని కడయచ్చులకు లోప మెప్పుడనగా చెప్పచున్నాడు 'ప్రక్షార్థమున వికారము పరమైనప్పుడు చను+వి, కొను+వి-అని యుండ కడయచ్చు లకు లోపమును అచ్చరక ద్రుత ద్విత్వమునురాగా చన్నే కొన్నే-అనును. ఉండు ధాతువునకు 'ఉ' స్థానము నాదేశము గల్గును. ఉండు+వి-అని యుండగా 'న' కార దేశము రాగా ఉన్+వి=ఉన్నే. అదేశ నకారమునకుఁ జోటిచ్చి మఱిపోవు డకారమును విందుపూర్వమని విశేషించుట మెఱుగు.

సూ. 3. తద్ధర్మభూతక్రియ లార్యాద్యర్థపరకంబు లయి ప్రక్షార్థ కంబు లగు.

ఉ. 'సీ. మీవంశమున నరజే వోక్తముల వైన సద్ధర్మమార్గము నలుపు దయ్యి.' 'క. నన్నానికు లయి వర్తింతురయ్యి నీ వైవఙ్గిల్.' 'పంచితయ్యి.' భార. సభా. ౧ ఆ.

వ్యా. ఆయ్య అన్న మొదలగునవి యార్యాద్యర్థకములు. తద్ధర్మక్రియలకును భూతక్రియలకును ఆర్యాద్యర్థములు పరములైన ప్రక్షార్థ మిచ్చును. ఉదాహృతము లలో నలుపుడు+అయ్యి, వర్తింతురు+అయ్యి-ఇవి తద్ధర్మ కాలక్రియలు, పంచిత- ఇది భూతక్రియ.

సూ. ౪. ఒక్కొక్కచోఁ దద్ధర్మక్రియ యార్యా ద్యర్థపరకం బయి వ్యతిరేక వ్యంజక ప్రక్షార్థకం బగు.

ఉ. 'చ. తనయుండు తండ్రి యగ్రజుండు తమ్ముఁ డనం జను నయ్య రాజ్యముం గొను నెడ.' నిర్వ. 3 ఆ. 'సురాంగనల్లె నిట్టి నీ చేతకు మెత్తు రయ్య.' స్వా. 3 ఆ. మొ.

వ్యా. ఆర్యాద్యర్థపరకతచేఁ బూర్వమాత్రమున ప్రక్షార్థముమాత్రమే చెప్పఁ

బడినది. ఈసూత్రమున వ్యతిరేక వ్యంజకప్రశ్నార్థము చెప్పబడుచున్నది. చను నయ్యుచనదు; పెత్తురమ్మ=మెచ్చరు-అని యర్థము.

సూ. ౫. ఆర్యాద్యర్థ మొక్కచో నటుశబ్దపూర్వకంబు నగు.

ఉ. చెల్లునటయ్య, చెల్లునటమ్మ, 'ఉ. దయసేయక తిన్నని మేను వెన్నెలకొ, కేతు రటమ్మ యిత కను జేదురు నెల్లు నటమ్మ యింతికి.' స్వా. 3 ఆ. మొ.

వ్యా. తద్వర్త్యయజను అధ్వానికం ప్రశ్నార్థ మి నను ప్రయుక్తమగు నార్యా ద్యర్థములకును 'అటు' శబ్దమువలన వ్యవధానము కొన్నియెడలఁ గలుగుననుట ఈసూత్ర మందలి విశేషము.

సూ. ౬. షహిద్ బహుకర్తృక క్రియకు నేకవచనంబు విభాష నగు.

ఉ. 'క. తన యెఱిగిన యర్థం బొదఁ, దనఘా యిది యెట్లు చెప్ప మని యడిగినఁ జెప్పనివాడును నత్యము చెప్పనివాడును ఘోర నరక పంకమునఁ బడుకొ' భార. ఆది. ౧ ఆ. పక్షమున 'క. బలవం తుఁడు పయి నెత్తిన బలహినుఁడు ధనము కోలుపడిన యక్కఁడు మ్రు, చ్చిలి ప్రేగునతఁడుఁ గామ, కులచిత్తుఁడు శ్రుతక కుండుదు రధిపా.' భార. ఉద్యో. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. ఒకటి క్రియకు మహద్వాచకంబులగు కర్తృవదంబులు పెక్కు లుండి నప్పుడు ఆ క్రియకు ఏకవచనముగాని బహువచనముగాని గల్గవచ్చును.

సూ. ౭. కొన్నియెడలం ద్వరితార్థ సూచకం బయి భావిని భూతంబు చూపట్టెడి.

ఉ. 'తావచ్చె సుదర్శనాయ ధుఁడు.' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. మొ.

వ్యా. వచ్చు నను నర్థమున నిట వచ్చె నని ప్రయుక్తము. అట్లు భావికిబడలు భూతమునవాడుట త్వరితమును సూచించును. 'త్వరిగా వచ్చు' నని యర్థము.

సూ. ౮. వ్యతిరేక క్రియ యర్థత్రయ బోధకం బగు.

అర్థత్రయము=వర్తమాన భూత భవిష్యదర్థములు.

ఉ. వర్తమానమునకు—‘పాఱుడు లేచి దిక్కులకు.’ (పాఱుడు=పాఱుచున్నవాడు కాఁడు.) భాగ. ౮ స్కం. ‘పలుకడు సఖులతో లలితాంగి (పలుకడు=పలుకుచున్నది కాదు. భార. ఆర. ౨ ఆ. భూతము నకు— ‘క. నలుకగాన మిప్పనంబున.’ (కానము=కనినవారము కాము) భార. ఆర. ౨ ఆ. ‘జెక్కలు కావు సిల్ల లకు.’ (రావు=పచ్చినవి కావు) భాగ. ౭, స్కం. భవిష్యత్తునకు—‘వాసుజేవుడు’ రాఁదను.’ (రాఁడు=రాఁగలవాడు కాఁడు) భాగ. ౧౦. స్కం. పూ. ‘ఆ. నలున కాని నళినదళనేత్ర పరియంప, దట్టై.’ (పరియంపడు=పరియించునది కాదు) భార. ఆర. ౨ ఆ. ఇత్యాదు తెలుపవలసి.

వ్యా. వర్తమాన భూత భవిష్యత్సూచనార్థము వ్యతిరేకక్రియలు రూపభేదము చెందవని ఏకత్వాత్త తాత్పర్యము.

సూ. ౯. ప్రాస్తంబునం దన్ప్రీత్యయాంత క్రియలమీఁదఁ గ ద కదవు పూర్వకంబు లన్నాదు లను ప్రయుక్తంబు లగు.

ఉ. పోవఁగదన్న, పోవఁగదవన్న; పోవఁగదయ్య, పోవఁగదవయ్య, పోవఁగదివ్వు, పోవఁగదవ్వు, పోవఁగఁజె; పోవఁగదజె, పోవఁగదవే. ‘సుకీర్తి మనఁగదన్న.’ భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. ‘జెప్పఁగదయ్య.’ భాస్కరశతకము. ‘తుది యెప్పుడు మదీ విరహంబురాకికె’ జెప్పఁగదవ్వు.’ భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. ‘కా. కంఠీ నాకు ననుగ్రహింపఁ గదె వైద్యం బంచు బ్రాప్తింబినె.’ స్వా. ౫ ఆ. ‘క. సీపాద కమల సేవయు, సీపాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం, తాపార భూతదయ యుచు, దాపనమందార నాకు దయసేయఁగదే.’ భా. ౧౦ స్కం. పూ. ‘పురంబు జేరిని తెవిధి గాంతుఁడెల్లఁగదవే తెరువేది.’ స్వా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. సంస్కృతమున నేయర్థమున ధాతువులకుం దుముకొ ప్రత్యయము కూడునో, అదే యర్థమునం దెల్లఁగిన క్రియలకు ‘అకొ’ ప్రత్యయము వచ్చును.

తత్పరకక్రియలు అన్ ప్రశ్నయాంతక్రియలు. వానికిం 'గడ' 'కదవు' శబ్దములలో నేచే నొకటియు దానికిం బరముగ అన్నాదులను కూడి ప్రార్థనార్థ మిచ్చునని సూత్రార్థము. సూ. ౧౦. ప్రార్థనాదులం సస్సృత్యయాంతక్రియలమింది యిష్టు కీకారంబు విభాష నగు.

ఉ. 'సీ. ఓర్పుమై నుప్పిండి యపవాస ముండనీ, మగనాలి నరిః బోల్పు దగదు విధవ.' (ఉప్పిండి=ఉప్పిండిగ) కాశీ. ౨ ఆ. 'మ. ముని భర్తంబుల కెల్ల దవ్వని జనబుల్ నవ్వినక నవ్వనీ.' కళా. ౩, ఆ. 'సగ్గర—కననీ గొడ్రాలు బిడ్డక, గగన తునుమముం గల్ల నీతాయి మాటల్, విననీ ముక్తుండు పెండిక విపులబొడమనీ.' పాండు. ౩ ఆ. మొ.

వా. ఇందలి లక్ష్యములలో మధ్యమపురుష మువర్ణకమునకు లోపము జేసిన పిమ్మట నిమిత్తాపాయ పరిభాష నాశ్రయించినచో నివి యన్నియు సరిపడును.

సూ. ౧౧. ఒకానొకచో రండు పొండులకు రాపొండని రూపంబు గానంబడియెడి.

ఉ. 'క. నిండు దలంపున దగ రా, పొండను గౌరవము లేని పొరపొచ్చెమునం, గొండంత పసిడియిచ్చిన, నుండంగా జనునె వారి యొద్దను వండ్రి.' య. ౩ ఆ.

వా. రండు+రండు = రారండు, పొండు+పొండు=పొపొండు—అనురూపము లాపేడిత కాస్త్రముచే గుడురవచ్చునుగాని, రండు+పొండు=రాపొండు అను రూప మున కిందనుక కాస్త్రములేదు. కావునం దానిని నిపతించినాడని యెఱుంగునది.

సూ. ౧౨. కొన్నియెడల భావార్థకరూపమును శబ్ధపరకం బయి యానం తర్వాతకం బయ్యెడి.

ఉ. 'అనుటయు బుట్టకుం డి ట్లనియె' భార. ఆర. ౫ ఆ. మొ.

వా. 'ట వర్ణకంబు భావంబునం దగు' నను బాల. క్రి. మా. ౩౫ చే టపరక ధాతురూపములు భావార్థకము లగుచున్నవి. భావార్థకరూపమునకు 'ను' శబ్దము, కళ

మీదిది గాన యువర్ణపూర్వకము, పరమైన ఆనందర్యాదము గల్గనని సూత్రార్థము. 'ఆనందర్యాదంబున యువర్ణకంబు ప్రతాతంబగు' నను బాల. క్రి. సూ. ౧౨ న కిది పూర్వకము.

సూ. ౧౩. భావంబునం దను ప్రయుక్తంబగు కొనుటకుం గోలు విభాష నగు.

ఉ. ఇచ్చుకొలు, పుచ్చుకొలు. మొ. పక్షమున ఇచ్చుకొనుట, పుచ్చుకొనుట. మొ.

వ్యా. క్రియాఫలంబు కర్తృగామి యగుచో గొనుభావ మనుప్రయుక్త మగు. అద్దాని! భావార్థంబున యువర్ణముం గూడి 'కొనుట' అని యగును. ఆ 'కొనుట'కు వైకల్పికము శోల్కాదేక మీ సూత్రవిషయము.

సూ. ౧౪. కొఱకు కంటె పొంటెలు పరంబు లగునపుడు భావార్థక 'ట' వర్ణకంబునకు లోపంబు విభాష నగు.

ఉ. క. దానిజూపు కొఱకునె కాడే, యాయయ్యంబట్టి రెచ్చుట. కళా. ౩, ఆ. 'రే. భూమిపొందుకొఱకు నై పుట్టివాడ.' వి. పు. ౧, ఆ. 'క. పతి కలుగు కంటె సౌఖ్యము, సతులకు నొండొకటి కలద చచ్చింపంగా, బతిలేమి నర్వహాన్యము, పతి గలిగిన సరికి నింద్ర పదవని యేలా.' విక్ర. ౬ ఆ. 'క. ఏ పగిదిని బ్రదుక రాదె యిటు చెడు కంటె.' హరి. పూ. ౭ ఆ. 'అన్మత విక్రమముం బ్రకటించు కంటె.' నిర్వ. ౭. ఆ. 'ఎ. గీ. అఖిల తృణ లతా తరు నిచయంబు జీడ, పట్టె నిట్టలంబుగ జడి పట్టు పొండె.' హరి. పూ. ౭ ఆ. మొ. పక్షమున చూపుట కొఱకు, కలుగుటకంటె, పట్టుట పొండె. మొ.

వ్యా. చూపుకొఱకు నిత్యాదులలో భావార్థక 'ట' వర్ణ ముండి లోపించినట్లు చెప్పనేల యనిన టాది యోగముననే క్రియలకు నుబాది ప్రత్యయార్థక కావున.

సూ. ౧౫. ఒక్కొక్కచో భూతార్థ కాసమాపక క్రియ హేత్వర్థకంబు నగు.

ఉ. 'రాహుకంఠము జగి దేహము భరణిఁ బడియె.' భార. ఆది
 ౨. ఆ. 'బిట్టడఁ నునంబునం గదిరి హయచువారును.' భార. విరా. ౭౨.
 'ఏదైతఱి వ్రేసిన మోము దాకి తిరిగె గరుడి. నిర్వ. ౩ ఆ. 'అనియు మే
 నుచ్చి హం లక్ష్మణా యంచు గూఁడె.' రా. ఆర. కాం. ౨ ఆ. 'సీ.
 పొర బెత్తి ఘనసార తరువులఁ దనుదాస దొరఁగిన పచ్చ కప్పురపు
 రజము.' స్వా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. 'భూకంబునం ఏగాగమంబగును.' అని. బా. క్రి. సూ. ౧౭ చే, తేగి,
 కదిరి మన్నగు నెడల మన్నట్టి యిత్తు భూతార్థకమనిమాత్ర మేర్పడుటంజేసి, వానికం
 గల హేత్యర్థమునుగూడఁ జూప నే సూత్రము.

సూ. ౧౬ కవిప్రయేతర ప్రయోగంబులం గొన్నియెడల నిన్ ప్రత్య
 యాదులు ఒరంబు లగునపుడు పకారం బించు క్షకారంబున కేనిఁ
 గానఁబడదు.

ఉ. 'క. ఎవ్వరినిఁ బో,రించని డణమొక్కటియఁ దరింపఁగ
 ఎకమే.' కళా. ౨౨. 'క. డో,హించ వొక నాల్గు గడియల, నంచాడము
 నలయు.' కళా. ౩ ఆ. అపి శబ్దార్థముచే 'అంగన భీతుల కెల్ల భీతి దీ,
 ర్పుము వెన బొమ్మ నమ్మ మనుచుం గదలెక.' కళా. ౬. ఆ. మొ.

వ్యా. బాల. క్రి. సూ. ౧౭, ౧౮, ౧౯. ౯౦ లలో పక్షకాస్త్ర మిమిడి
 యున్నది. 'ఇంచుక్షకారంబుకేని' యనుట నించుక్షకారమునకుం బత్వమును సూరి
 గారు నిత్యముగ విధించి యుంటుచే పక్షకాస్త్రమున కవ్యాప్తిం జూపుట ఈ సూత్రో
 దేశము.

సూ. ౧౭. పకారంబు కొన్నియెడల శత్రుత్వక చు వర్ణంబునకుం గానం
 బడెడి.

ఉ. 'మోవి జేరుపుచును' కళా. ౭. ఆ. 'గర్జింపుచు' జై. ౨.
 ఆ. మొ.

వ్యా. బాలవ్యాకరణమున ఆగమాన్య చకారంబులకు మత్పరకంబులకే 'పవ'లు
 వచ్చునని సూత్రితము. శత్రుత్వ చు వర్ణపరకంబగు చు వర్ణంబునకును వత్వము ఇట

జూపుచున్నాడు. సూత్రమున 'శత్రుర్థకచువర్ణంబున' తును తవవ్యస్తమునకు 'శత్రుర్థకచువర్ణము పరమైనప్పుడు' అను నిమిత్తము నర్థముగాఁ గొనవలెను.

సూ. ౧౮. అన్యంత క్రియచేయు యోగంబులం ప్రేరణార్థకం బగు.

ఉ. 'చొక్కుచుఁ జొక్కుజేయుచుకొ.' కళా. 2. ఆ. 'ఉ.

కేశవుఁ డవ్వరాద్దనువుఁ గృష్ణనమాఖ్యి పహింపజేసెనో' కళా. ౮. ఆ.

మొ. (చొక్కుజేయు=చొక్కించు. ఇట్లంతట నెఱుంగునది).

వ్యా. 'సర్వంబుకతుం ప్రేరణంబునఁ దించు క్కగు' 'చుగాగమం బాభ్యుక్తమున కసంయుక్త నలడరాంతంబునకుం ప్రేరణంబున బహుళంబుగా నగు' 'అట్లు పుగాగమం బును మాన్యాదుల కగు' అనువిధ బాలవ్యాకరణమున క్రియల ప్రేరణార్థక రూపములం దెలుపు సూత్రము ప్రేరణార్థము ఇంచుక్కుక్కుగంతములకే కాక, అన్నంతములకును 'చేయు' యోగంబునం గల్గుట ఈసూత్ర విషయము.

సూ. ౧౯. వ్యాపారోన్ముఖత్వంబున నన్యంత క్రియలకుఁ బాలు ధాతు వనుప్రయుక్తం బగు.

ఉ. 'నీ. పయిఁ బరమరిక చొప్పడమిఁ బాకముతప్పి పండఁ

బాటిన పాల మెండఁ బాటె! స్వా. 3 ఆ. మొ.

వ్యా. వ్యాపారోన్ముఖత్వముం దెలుప నన్నంత క్రియలకుం 'బాలు' ధాతువను ప్రయుక్త మగుట సూత్ర మిందు చెప్పినాడు. ఆయర్థమున నికర ధాతువులు కొన్నియు ననుప్రయుక్తంబు లగు. ఉదా. చెప్పఁబోవు మొ. తావుల 'పోవు'; 'పిరుపిఁకుగ నున్నది' మొ. తావుల 'అగు'; 'రానున్నది' మొ. తావుల 'ఉండు'.

సూ. ౨౦. తిగుచు ధాతువు నన్యంత రూపములు తివ్వఁ దివ్వ ననియు.

ఉ. 'క. ఎవ్వరికిని మోపెట్టను, దివ్వను శక్యంబుగాని దృఢ కార్డు

కముకొ.' భార. ఆది. 2 ఆ. 'కొప్పు వట్టి తివం బోవ.' కళా. 3 ఆ.

వ్యా. బాల. క్రి. సూ. ౮౮ చే 'తిగునకొ' అనురూపము మాత్రమే సిద్ధించుం గాన దాని కీ సూత్రము పూరకము.

సూ. ౨౧. కంటె వర్ణకంబు చరం బగునపుడు విశేషణ న వర్ణకంబు
మీడి యగువాత్తచ్చబ్ధార్థమునకు లోపంబు విభాష నగు.

ఉ. 'క. లో, క త్రయరాజ్యము మును నిర, మిత్రముగాఁ గనిన
కంటె.' లక్ష్య. ౩, ఆ. 'విభుని పంచినకంటె.' హరి. ఉ. ౪, ఆ. 'తే.
శరణు చొచ్చిన రక్షింపఁ జాలియుండి, మనుషకుండిన కంటెఁ గల్పము
కలనె!' విక్ర. ౩ ఆ. 'క. కుడిచివకంటెను జేత్రము, పడసిన లేట
పథిక మంఘ్ర పాడికి జనుచోన్.' విజ్ఞా. వ్య. పక్షమున కనిన దాని
కంటె. మొ.

వ్యా. 'ఉన్న కలచి న వర్ణకంబులు భవ ద్భావికృత్తవ దర్థంబులం దగు'నని
బాల. క్రి. సూ. ౪౬ చే క్తవదర్థంబున నవర్ణము విధింపఁబడినది. అదే ఇట్ల విశేషణ
నవర్ణకంబు నాఁబడినది, దానికిం బరచుందు మహత్తచ్చబ్ధార్థ ముండిన దానికి లోపము
లేదు. అమహత్తచ్చబ్ధార్థముండిన నదానికి వైకల్పికముగ లోపము గల్గునని ఈసూత్ర
ము. ఉండి లొపించు నన నేల యన్న తచ్చబ్ధార్థయోగములేనిదే క్తవదర్థక నాంతరూ
పంబునకు కంటె మున్నగు ప్రత్యయార్హత లేదు.

సూ. ౨౨. క్రియావిధేయ విశేషణంబుల మీడి యగు ధాతువున
కన్నంతమునకు లోపంబు విభాషనగు.

ఉ. క్రియా విశేషణములకు—'క. పెల్లు దొరంగు నెత్తురునై.'
భార. భీష్. ౧. ఆ. 'క. సాంద్యకలసాదుల, యందునె తగులు వడి
యితర మరయుని మగవా, యు దఱచు గలర.' కళా. ఆ. 'క. తెల్లము
నా కెఱిగింపుము.' వి. పు. ౨ ఆ. విధేయ విశేషణములకు. 'క. అవ
ణంబు కప్పు మడుగుము.' ఉ. హరి. ౬ ఆ. 'తగు పస్త్రపు లప్పన మంపు
వారు' కళా. ౮ ఆ. 'వరునిపే'చు నడుమఁ దెరవాటు గొట్టె.' కళా. ౭
ఆ. 'చ. భవజ్జనకుఁ బరీక్షితున్ భుజగజాల్గుఁ దనహ్య విషాగ్ర ధూమకే,
తనహఱిఁజేసి చేసె నతిదాంతుఁ గృతాంత నికేత నాతిథిన్.' భార. ఆది.
౧ ఆ. పక్షమున పెల్లుగఁ దొరంగు, కప్పుముగ నడుగుము. కృతాంత నికేత
నాతిథిగఁ మొ. 'మూత్రులఁగా నొనరించిలే.' భార. సభా. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. 'ఉచ్ఛంతం బగు నగు ధాతువు గ్రియాలక్షణముల కనుప్రయుక్తం బగు'నని బాల. క్రి. సూ. ౧౧౧. విభేద్య విశేషణములకును నయ్యది యను ప్రయుక్త మగునని బాల. లోఁ జెప్పకున్నను అగును ఆ నుచ్ఛంతమునే ఇతఁ డిట అన్నంత మనుచున్నాఁడు. కాను, కాన్, కను, కన్—అనునీ ఉచ్ఛంతంబగు నగు ధాతువు రూపములు. బాల సూత్ర సరణింబడి విశేషణముల దీని యనుప్రయోగము నిత్య మని తోఁపనైయుంటుండేసి ప్రయోగంబుల నట్టి నిత్యత యహ్వానికి లేమింజేసియు వైకల్పిక లోపము నిట సాధించినాఁడు.

సూ. ౨౩. ఒకానొకచో నన్నంత మగు నగు ధాతువు దీర్ఘంబునకు భావ్యర్థంబున నున్న పరం బగు నవధు ప్రాస్వమును గానంబడి యెడి.

* ఉ. 'క. తరుణీ యేరికఁ జెల్లనె, యరయఁగ నే మింతవార మన కొన నిదిగో బిరువీతుగ నున్నది తాఁ, గర మద్యుతమైన నవతి కయ్యముచేతక.' (కనున్నది కానున్నది యని యర్థము. పిరువీతు కర్త.) కళా. ౧ ఆ. నీకు నాథుఁడుగ నున్న-నుహమహు నా నృపాలు నా కెప్పుడు చూడఁగాఁ గలుగు.' (నాథుఁడుగ నున్న=నాథుఁడు కా నున్న యని యర్థము.) కళా. ౧ ఆ. మొ.

వ్యా. అన్నంత మగు నగుధాతువునకుం గ్రియాలక్షణ పూర్వకమునకే సూరి వైభాషిక ప్రాస్వతం జెప్పినాఁడు. భావ్యర్థమందును ప్రాస్వత నెనయుట గలదని పౌఢ కాదుఁడు. 'ఒకానొకచో' ననుట ప్రయోగ వైరల్య సూచనార్థము.

సూ ౨౪. శబ్దపల్లవ క్రియలు కొన్ని ద్విరుక్తంబు లగుచో నుత్తర పదంబు పూర్వావయవంబునకు లోపంబు విభాష నగు.

ఉ. 'నీ. చటుఁ ఖు రోద్య టాళ్ళకేజిఁ బొదివి రయంబునఁ దునిమి తూటాడి యాడి.' భార. విరా. ౧ ఆ. 'నీ. ఇందు రా రావయ్య విందులు విందు లం చర్చిఁ బిల్వఁగ నడయాడి యాడి.' హరి. పూ. ౧ ఆ. 'జోరాడి యాడి చెన్నదవనెని.' హరి. పూ. ౨ ఆ. 'వ. పరస్పర

జయార్థం లగుచు వా దడిచి యడిచి,' కాశీ. ౫ ఆ 'సీ. ఎడ నెడను గవళ్లఁ దడఁబడఁతుండంగ గుఱుతులు మదిఁ బాదు తొలిసి తొలిసి.' కళా. ౪ ఆ. 'తదీయ రూపముకొ మదిఁ దలపోసి పోసి.' పర. ౨ ఆ. మొ. పక్షమున తూటూడి తూటూడి మొ.

వ్యా. సూర్యక్షమైర యామేడిక కాస్త్రమున పరమాప పూర్వాయవ లోపం బునకు గ్రహణము గల్గి యుండనందున నిట బృహస్పత్ర కరణ మని గ్రాహ్యము.

సూ. ౨౫. శబ్దపల్లవక్రియలును ద్వ్యవయవ క్రియలును సమాప్తంబు లయి పునర్లప్రహితంబు లగుచోఁ దత్పూర్వాయవంబులకు లోపంబు విభాష నగు.

ఉ. 'ఆఖలితాంగిఁ దోడ్కొని చనుచెమ్ము తే ననువు గూడని పక్షమనందు.' భా. ౩ ఆ. 'ఇలకుం దివికిం జన నిచ్చు నిచ్చి యే నని నెన నాల్పు.' రా. ఆర. కాం. ౨, ఆ. మొ. పక్షమున చనుదే, చన నిచ్చి. మొ.

వ్యా. అసమాప్తిం బునర్లప్రహితంబు పూర్వసూత్ర విషయము. సమాప్తంబు లయి పునర్లప్రహితంబు లగుట ఈసూత్ర విషయము. ధాతువులు రెండు (a) స్వార్థనాక పూర్వకముగ నేక క్రియగఁ గూడునని యట్టి క్రియ శబ్దపల్లవము; (b) స్వార్థ త్యాగపూర్వకముగ నేక క్రియగఁ గూడునని యట్టి క్రియ ద్వ్యవయవము.

సూ. ౨౬. ఒకానొకచో సహాన్ధంబున యుష్ట దస్త దన్ధంబు లభిహితంబు లగు నపుడు క్రియలు తేతే కర్తృకింబులు విభాష నగు.

ఉ. 'ఉ. విప్రతులుండ వెల్పుదుము వేగమ నీవును నీ నిమిది యొక,' భార. ఆది. ౨ ఆ. 'క. మన కావులకు సంజయిం దీ,తని యుపదేశంబు పట్టి ధర్మమున ముకుందుని నాశ్రయింప వయ్యి య, తనిఁ బొందిన బ్రదుకు దీవుఁ దమ్ములు సుతులకొ' భార. ఉ. ౨ ఆ. 'నేను నా నేనయు దాడి వెట్టెద విశ్మంభలకక.' హరి. ఉ. ౩ ఆ. 'ఆ. ఎలుఁగు రాలు పడఁగ నిట్లనుఁ బదు నాలు, గేండ్లు రాఘవుండు

నీవు నన్ను, రణ్యభూములందు రక్షించి నేడు కా, అడవి పెట్టు లొంటి విడిచెదనిన.' జై. ౬ ఆ. మొ. పక్షమున 'మోహంధుడు భీష్ముడుఁ గేశవ నీవుం గడఁగుడు.' భార. సభా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. ఇట బాలవ్యాకరణముచే సహార్థమందు లోడ వర్ణకము రావలసియున్నది. ఇచ్చట నిహిదికదమునకుం బరముననున్న సముచ్చయము సహార్థవ్యంజకము. తదనుగుణముగ నేకవచనాంతక్రియ నుపయోగింపవచ్చునని తెలుపుచున్నాడు. సముచ్చయ స్థలములందు సాహిత్య మెచ్చి కము.

సూ. ౨౭. కర్తృభూతక్రియతోడం దత్కర్త కన్వయం బగు.

ఉ. నీవు రావచ్చుచు బోవచ్చును. మొ. ఇందు రాణో నను 'కర్తృ భూతకర్తృ భూతక్రియలతో' వానికి గర్తయగు నీవనుదాని. కన్వయంబు యెఱుంగవలయు.

వ్యా. వలయాద్వి పరక మైనప్పుడు భాతువునకుం గర్తృభావము బాల. క్రి. సూ. ౧౨౭ లో చెప్పఁబడినది. వలయును, వలచు, కూడును, కూడదు, చెల్లును, చెల్లదు, కనుచు, తగదు—ఇత్యాదులు వలయాద్వలు. నీవు రావచ్చును నీవు పోవలయును—మన్నగువాక్యములలో 'నీవు' మొదలగు కర్తృపదముల కన్వయము వలయాద్వితోనా లేక కర్తృభూత రాణో నాదీక్రియలతోనా యన్నం దొలిదికాదనియు రెండవది యగుననియు నీ సూత్రార్థము.

సూ. ౨౮. ఓ ఓ లకు సందేహార్థకంబులకు వలయుచోఁ గొన్నియెడఁ గదా కదే లను ప్రయుక్తంబులగు. ఉద్దేశంబు ద్వ్యవయవం తేని విధానం బు దోక్కటి కడదాని కగు.

ఉ. 'ఎంత కృతార్థుల మొకదా.' వి, పు. ౭ ఆ. 'కాంతంబు కాదోకదే.' భోజ. ౩ ఆ. 'అవునో కాదో కదా.' రామా. ౬ ఆ. మొ.

వ్యా. 'వలయుచోఁ గొన్నియెడల' ననుటచే విధానం బసార్వత్రిక మనియు 'సందేహార్థముల' కనుటచే ప్రక్షాద్యర్థకంబు లగునప్పుడు 'ఓ ఓ' ల కి యన్యము

ప్రయోగ ముండదనియు గ్రాహ్యము. ద్వ్యవయవం బనగా వికల్పస్వయము వచ్చినపు
దని యర్థము.

సూ. ౨౯. తఱచుగం గ్రియల మీఁది కద కదవుల కన్నాదులు పర్యా
యంబున నను ప్రయుక్తంబు లగు.

ఉ. 'ఆ. ఆలసితివి గదన్న యాఁకొంటివి గదన్న, భాగ. ౧౦.
స్కం. పూ. 'పీయపురాల వైతిగదవేయపుడు' విజ. 3 ఆ. తఱచుగ
ననుటచే, 'ఉ. పూతపసిండి వంట వలపుం బచరించు కులంబు నీతికిఁ,
లేతగదన్న యితైఱుగు లేదు' స్వా. 3 ఆ. 'దయాంబురాశివి గదన్న,'
భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. ఇత్యాదు లాహ్యంబులు.

వ్యా. తఱచుగనంట బహుళార్థకము గావున అన్నాదుల యనుప్రయోగము
క్రియేతరంబులమీఁది కద కదవులకున్నను వానికి నిటనే గ్రహణము గల్గనని తెలియు
నది. ఉదా. లేతగదన్న, దయాంబురాశివి గదన్న.

సూ. 3౦. అన్ ప్రత్యయాంత మగు నగు ధాతువు కొన్నియొడలఁ
బెక్కు చోట్ల కొక్కటియు నగు.

ఉ. 'జే. ధర్మజాదు తూర్పు భీముడు దక్షిణంబు, నర్జునుడు
పడమరఁ గవ లర్థి ను, ప్రరంబుగా వేటఁబోయిరి రాజముఖ్యు, లనఘు
లింతకువత్తురు విశేత బలంబు.' భార. ఆర. ౬ ఆ. పక్షమునఁ దూర్పుగ,
దక్షిణంబుగ, పడమరగ ననియఁ నుండవచ్చును.

వ్యా. పెక్కుచోట్ల కొక్కటి గలుగునపుడెల్లఁ గడపటనే గల్గుచుండును.

సూ. 3౧. కాదె కదార్థకం బగు.

ఉ. 'ఏ. గీ. కొరి కృపగాదె నాకు నక్షయబలంబు.' జై. ౨ ఆ.

వ్యా. కదా ఖల్వర్థకము, ప్రసిద్ధిచెలుపు నవ్యయము. ఈ యవ్యయంపు నర్థ
ముననే 'కాదె'కు ప్రయోగము జూపుచున్నాఁడు. కాదె—ఇది యగు ధాతువు

యొక్క ముత్పరక రూపము, ఎకారముతో వ్యతిరేక వ్యంజక ప్రక్షాల్పకముతో ఘటితము.

సూ. 32. అయి కా నవ్యయంబులు స్వయ మర్థకంబు లగు.

ఉ. వాఁడయి వచ్చెను, వాఁడుగా వచ్చెను—వాఁడు తనంత వచ్చె ననుట, 'ఉ. తలంపదు నీకుఁ దెల్పు నీ, పరికింపవంచు దురహం కృతి నాయమఁ గన్నదంపతుల్.' కళా. 2 ఆ. 'అక్షీణప్రభావుండు సర్వ కళాసంజనకుండు నారదుడుగా రాఁజూచి.' నిర్వ. ౫ ఆ. మొ.

వ్యా. అగు ధాతువుయొక్క స్వాంతరూపము - అయి; ను ద్యంతరూపము. కాక; ఈ యవ్యయంబులకుఁ దెలికిని 'తఃంత' యను నర్థమును లక్ష్యములతోఁ జూపుచున్నాఁడు. స్వత్ర నదేయర్థ మని తలంపరాదు. 'అద్యుఁ డయి యప్రమేయుఁడై యఖిలసేవ్యుఁడై యనుంగెడు దేవుని నభిమతింతు.' 'పిదపిఁకుఁ (గ) కానున్నది' ఇత్యాదు లలో నాయర్థము లేదు.

సూ. 33. అకానిత్యర్థకం బగు.

ఉ. 'అపజయము కా లక్షించి.' భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. ఇతి+అర్థకము=అని' అను నర్థ మిచ్చునది. అగుధాతువుయొక్క న్యంతరూపంబగు 'కా' ననునది అపధారణార్థకావ్యయంబగు 'అ' మీఁద ప్రయుక్త మైపప్పుడు 'అని' యను నర్థమిచ్చును.

సూ 34. కరంగు తలంగు మెఱియ్యాదు లంతగ్భావిత ప్రేరణంబులు.

వ్యా. పేరణించు కృత్వగాద్యగమములు లేకయే పేరణార్థ మిచ్చును. ఉ. 'ఎ, గీ. కునుమబాణుని బాణముల్ గూడ నైదుఁ, గరంగి నేరిమి వాటించి కరువు గట్టి, పోసి చేసె చైతన్య సంపుటము తగ ఘటించి రోకాక యిట్టి చేడియలంగలరె.' భార. విరా. ౨ ఆ. సీ. ఉత్తమక్షత్రియుం డోరుల దుఃఖంబులు తలంగంగ బుట్టిన ధర్మ కిలుండు.' భార. ఆది. ౬ ఆ. 'అపారఘలంబుల్ మెఱయునెడ భీమునకు నం, దొఱు

గీర్వాణః పోడఁగి రుద్ధతులు రాజసుతుల్' భార. ఆది. ౫ ఆ. మొ. కురియు, అఁగు
నిత్యాదు లాదిపద గ్రాహ్యములు.

సూ. 3౫. అడుగ్వాదులు ద్వికర్తృకంబులు.

వ్యా. అడుగు=ప్రశ్నము చేయు, అడుగు యాచించు మున్నగునవి యడుగ్వా
దులు. ద్వికర్తృకంబులు=రెండుకర్తృలు గలవి. 'ఇ విష్వయమును రాము నడిగితి.' విషయ
మును రామున్—రెండుకర్తృలు.

ఇది బాలవోధసుధాపరనామధేయ కుమారదేవపండితీయం ఖను

ప్రౌఢవ్యాకరణ వివరణంబునందుఁ

క్రియా పరిచ్ఛేదము.

కృదంతపరిచ్ఛేదము.

వ్యా. ధాతువునకు భావకర్తృకర్తాద్యర్థముల విహితముగను దుష్కృత్య ప్రకృతియందు కృత్తునాఁబడునని సూచి.

సూ. ౧ డయ్య దయ్య నొచ్చు పుచ్చుల కి వర్ణకం బగు అగుచో వాని కడ హల్లులు పకారంబు లగు.

ఉ. డప్పి, దప్పి, నొప్పి, పుప్పి.

వ్యా. 'దత్తు లానగు వాని దాకు డకారంబు విభావ నగు' నను బాల. ప్ర. సూ. ౧౪ చే డయ్య దయ్యలు ఒండొంటికి రూపాంతరములు. వీనికిం గృదంతరూపములు బాల. లో లేదు. నొచ్చునకు నోపనియు, పుచ్చునకు పుష్పనియు గృదంత రూపములు 'పువర్ణకంబు మన్యాదుల కగు' నను ౧౭ వ సూ. క్రింద సూరిగా రొసంగియున్నారు. పుచ్చుయొక్క రూపాంతరము పుచ్చు. కాని ఈ యిదాగమ పాదేశకయుత రూపములు బాల. లో సాధింపఁబడనివి.

సూ. ౨ రాచున కీడి వర్ణకంబు నగు.

ఉ. రాయడి, రాపు.

వ్యా. 'ఇడి వర్ణకంబును'—ఇట నముచ్చయార్థక 'సు' వర్ణము. బాల [కృ. సూ. ౧౧] పోక్త పువర్ణకమునందు గలపుకొనుటకు. ఉదాహరించుచున్నాడు 'రాపు' అనియు. బాల. కృ. సూ. ౨౦ క్రింద రాపుడు అనియు రూపముగలదు.

సూ. ౩. ఈ ర్వుబ్బు కందు దువ్వు వడ్డించుల కెస వర్ణకం బగు. అగుచో ఈర్వు ఉబ్బుల చకార బకారంబులు పకారంబు లగు; వడ్డించు నించు లుక్తం బగు.

ఉ. ఈర్వెన, ఉప్పెన, కంచెన, దువ్వెన, వడ్డెన.

వ్యా. ఈర్వు=ఈర్వు; ఉబ్బు=పొంగు; కందు=నలుపు; దువ్వు=చిక్కుదీర్చు; వడ్డించు=భోజ్యపదార్థము పల్లెమునందుంచు. వీనికి ఎన వర్ణకంబును విధించి ఈర్వ నేత్యావిరూపముల నీట సాధించెను. కాని ఈర్వుడు అని. బాల. కృ. సూ. ౨౦

చేతను, ఉబ్బుకంఠు అని. బాల. కృ. సూ. చేతను రూపాంతరము లేర్పడునని తోచుచున్నది.

సూ. ౪. పురవర్ణకంబు కాంచు దాంచు దాయ్యాదుల కగు.

ఉ. కాంచురము, దాంచురము, దాపురము మొ.

వ్యా. పురవర్ణకాంతము బసనుంబుగాన మ్యాగమ మని తెలియవలెను. దాంచురము=దాగఁజేత. దాపురము=చేరుపు—అని నబిందు నిర్బిందురూపముల కర్థభేదము.

సూ. ౫. ఎక్కు దిగులకుం బ్రేషణార్థంబున మతి వర్ణకం బగు. అగుచో నెగు ఎక్కున కాదేశం బగు.

ఉ. ఎగుమతి, దిగుమతి. ఇట్లు ఎగువ.

వ్యా. మతివర్ణకముకూడుట వేనికన్న పైకి (=పరదేశములకు) పంపఁబడిన దగు నను వర్ణముగల 'ఎక్కు'నకును, క్రిందికి (=మనదేశమునకు) పంపఁబడినదగు నను వర్ణముగల 'దిగు'నకును, 'మతి'కి ముందు 'ఎక్కు'నకు 'ఎ' గాదేశమును—వీనికి 'మతి' వర్ణక మేకాక 'వ' వర్ణకమును అర్థాంతరమునం గూడును. ఉదా. ఎగువ, దిగువ.

సూ. ౬. వు వర్ణం బులియ్యాదుల కగు.

ఉ. ఉలివు. మొ.

వ్యా. వు వర్ణకంబని యుండవలసినది. వు వర్ణంబని లుప్త'క'మగుట లేఖక ముద్రా చతుల ప్రమాదహేతుకమై యుండనోపును. 'ఉలివు' బాల. కృ. సూ. ౧౭ చేతనే కుదురఁగలదు. ఈసూత్ర మక్కఱయుండదు.

సూ. ౭ కాచు వీచులకు వలి వర్ణకం బగు.

ఉ. కావలి వీవలి.

వ్యా. కాచు=కాపాడు. వీచు=విసరు—వలి వర్ణకపరకము లైనవృథు వీవలి = గాలి, [వీచునకుండు] కావలి=రక్షణము [రక్షకుండని కాదు]—అను నీవ దర్థభేదము గలదు. కావలి కాపను రూపాంతరముం గలదు.

ఇది బాలబోధసుధాపరగానుభవేయ కుమారదేవపండితీయం బను

ప్రౌఢవ్యాకరణ వివరణముందు

కృదంతపరిచ్ఛేదము.

వాక్య పరిచ్ఛేదము.

సూ. ౧. వాక్యమునా యోగ్యతాకాంతా సహితం బగు నర్థము గల
యాసత్త్రియుక్త పద సముదాయంబు

యోగ్యత యనగాఁ బదార్థములకుఁ బరస్పరసంబంధమునందు బాధ కలుగ
కుండుట. ఆకాంతయనగా నిలుపుదల లేక పయి బయి బోయెడి పదార్థముల మీఁది
యాదరము, అది వినువారికిఁ దెలిసికొనవలయు ననెడి యపేక్షారూప మయినది. ఆ
సత్త్రి యనగాఁ బదములచేతక. యోగ్యతయు, ఆకాంతయు, ఆసత్త్రియు లేక 'విప్లవచే
దడుపుచున్నాఁడు', 'గోవు, గుఱ్ఱము' అని యిట్లు చెప్పటచేతను, బుద్ధి మఱపులేక నేడు
దేవదత్తుఁడని చెప్పి మఱియొకనాఁడు పోవుచున్నాఁడని చెప్పట చేతను విదనముదా
యము వాక్యముగా నేర్పడినను నది వాక్యమని చెప్పవచ్చినది కాదని తాత్పర్యము.
వాక్యములందు గొన్ని క్రియాన్వయముగలవి, కొన్ని తదితరాన్వయము కలవి. వాని
కుదాహరణములు మీఁద స్పష్టములు గాఁగలవు. క్రియ లనగా వర్తమానాద్యర్థకము
లయిన సమాపక క్రియలు. క్రియ తద్వ్యతిరేక శతృ తుముక చే దానంతర్యాద్యర్థకము
లనమాపక క్రియలు. ఇందు మొదటివి మూడు క్రియావిధిన్న కర్తృకంబులు, వెనుక
టివి మూడు క్రియావిధిన్న కర్తృకంబులు.

వ్యా. వాక్యమనగా నేమి యనిన 'పదసముదాయం' విరుచున్నాఁడు. 'ఈవాక్య
ముచే తరువాత సూ. 5 చేతను మఱల నిర్వచింపనున్నాఁడు. వాక్య మనిపించుకొను
పదసముదాయ మెట్టి దనం దానికి రెండులక్షణములఁ జెప్పినాఁడు. (a) యోగ్యత
తోను ఆకాంతతోను గూడుకొన్న యర్థము. (b) ఆసత్త్రి—ఈరెండు లక్షణములు లేని
పదసముదాయము వాక్యము కానేరదు. యోగ్యతాకాంతాసత్త్రి లను మూలకారుడే
వివరించియున్నాఁడు. క్రియాన్వయయంతములు తదితరాన్వయయంతములు—అను ద్వై
విధ్యమును వాక్యమునకును, సమాపకములు అసమాపకములు—అను ద్వైవిధ్యము క్రియ
లకును, క్రియావిధిన్న కర్తృకములు క్రియావిధిన్న కర్తృకములు నను ద్వైవిధ్య మున
మాపక క్రియలకును అరసికొనవలెను. అసమాపక క్రియలలో 'తద్వ్యతిరేక'—అనగా

తద్ (లేవు) = ఆ క్వాంతములలో, వ్యతిరేక = వ్యతిరేకార్థకములు—వ్యతిరేకక్వాంతకములు. వీనినె వీరు సంజ్ఞా. సూ. ౮లో ఆకర్షణ్యాయంతము అని యున్నారు. శ్రీయా విభిన్న కర్తృకము అనగా తాముండు వాక్యములందలి సమాపకశ్రీయల కేవల ఆపే తమమను కర్తృలుగాగలవి—క్వాంతకములు, వ్యతిరేకక్వాంతకములు, శత్రుత్వకములు. శ్రీయాభిన్నకర్తృకము అనగా తాముండు వాక్యములందలి సమాపకశ్రీయల కేవల అవికాక పేట్రెనట్టి కర్తృలు గలవి—తుముకొ చే దానంతరార్థకములు. వీరిట్లన్నను తుమున్నంతములకుం శ్రీయాసమాపకకర్తృత ప్రయోగంబుల గాన నగు.

సూ. ౨. పద మనగాఁ బ్రయోగార్హంబు ననన్వితంబు నేకంబు నర్థ బోధకంబు నైన వర్ణము, లేక వర్ణ సముదాయము.

ఉ. ఖంబు, లేక ఘటంబు. మొ. ప్రయోగార్హము—ఖ, ఘట.
మొ. అన్వితము—ఖంబుఘటంబునం దోచెడి. మొ. ఆనేకము—ఖంబును
ఘటంబును, మొ. అనర్థబోధకము—క, చ, ట, త, వ, మొ.

వ్యా. వాక్యమొకవిధంపుఁ బదసముదాయం బని పూర్వోక్తము. పద మననేమో ఇటఁ జెప్పచున్నాఁడు—‘వర్ణము, లేక వర్ణసముదాయము’ అని. పద మనిశించుకొను వర్ణమునకుఁ గాని వర్ణసముదాయమునకుఁగాని లక్షణములం జెప్పచున్నాఁడు శాల్సిం టిని (i) ప్రయోగార్హత (ii) అన్వితత్వము (iii) ఏకత్వము (iv) అర్థబోధకత్వము. ప్రయోగార్హత యనగా ప్రత్యయ ఘటితత్వము. ఒండొంటిం గూడక ప్రాతిపదిక ములు, బ్రత్యయంబులును వెవ్వేఱుగాఁ బ్రయోగింప నర్హములు గావు. అన్వితత్వ మనగా అన్వితత్వము లేమి. అన్వితత్వ మనగా అన్వయము గలిమి అన్వయమును శాల్పవసూక్రంబున మూలకారుఁడే వివరింప నున్నాఁడు. ‘పదములకుఁ బరస్పరము గల సంబంధ’ మని. పరస్పరసంబంధముచేఁ బదముల పదత్వము వాక్యత్వమునం బర్యవసించును. ఏకత్వ మనగా నవిభాజ్యత. పదమును విభజించిం బ్రాతిపదికమును ప్రత్యయ మును వెవ్వేఱై పదత్వమే నశించును. ‘ఖంబును ఘటంబు’ నను నక్షరసముదాయమున నవిభాజ్యత లేదు. ఖంబును ఘటంబును వేఱుచేయఁదగియున్నవి. వేఱుచేయఁ దగఁకుండు లే పదలక్షణము గావున వేఱుచేయఁ దగియుండుట అపదలక్షణ మగును.

సూ. 3. పదము లవి నామములు క్రియ లన్వయంబు లని త్రివిధంబులు.

నామములు నా వస్తువాచకశబ్దములు. సందర్భవశంబున నవి కొన్ని కర్తలనియుఁ గర్తృములనియుఁ జెప్పబడును. ధాత్వర్థ వ్యాపారాశ్రయము కర్త. ధాత్వర్థఫలాశ్రయము కర్తము. క్రియలనఁగా వ్యాపారావబోధకము అయినవి. అవి సకర్తకములు అకర్తకము లని ద్వివిధములు. కర్తముగలది సకర్తకము, కర్తములేరది యకర్తకము. కర్తృకర్త క్రియలుగూడఁ బ్రయోగ మనంబడు. అది కర్తరిప్రయోగము, కర్తృణిప్రయోగము నని ద్వివిధము. క్రియచేఁ గర్త చెప్పఁబడునేని యది కర్తరిప్రయోగము, కర్తము చెప్పఁబడునేని కర్తృణిప్రయోగము. కర్తరిప్రయోగము సకర్తకక్రియగలచో సకర్తక కర్తరిప్రయోగమనియు, అకర్తకక్రియగలచో సకర్తక కర్తరిప్రయోగమనియుఁ జెప్పఁబడును. అన్వయము లనఁగా విభక్తివచనశూన్యములు, అవి ప్రతిపదోక్తములు లాక్షణికములని ద్వివిధములు. ప్రకృతిసిద్ధములు ప్రతిపదోక్తములు, లక్షణసిద్ధములు లాక్షణికములు.

వ్యా. అకర్తక కర్తరిప్రయోగమునం గర్తముండదుగదా, ఇంక 'కర్తృకర్త క్రియలుగూడఁ బ్రయోగ మనంబడు'నను లక్షణమునకు సామగ్రియైట్లో! పంస్కృతంబునఁ 'గర్తరిప్రయోగః' 'కర్తృణిప్రయోగః' అనునవి వ్యుత్పత్తములు, అలుక్పమాసములు గావు. వానిని సమాసములుగ నేకైకప్రాతిపదికములుగఁ గొని ముప్రత్యయముం గూర్చి కర్తరిప్రయోగము కర్తృణిప్రయోగము—అనురూపము లేర్పఱచుటకు మహాజనుల వ్యవహారమే యాధారము. ఇట్టివే—భావేప్రయోగము, శుచిర్భూతుఁడు మొ.

సూ. ౪. పదములకుఁ బరస్పరముగల సాబంధ మన్వయ మనంబడు.

వ్యా. పదలక్షణములలో నవన్వికల్ప మొక్కటిగఁ బూర్వోక్తము అన్వికల్ప మన నన్వయము లేమిగదా! అన్వయమున్న నేమో ఇటు వివరించుచున్నాఁడు.

సూ. ౫. విషయబోధకము వాక్యము.

[విషయము = తెలియఁదగిన యంశము.]

వ్యా. తెలియఁదగిన యంశమును బోధించునట్టిది వాక్యమనుట.

సూ. ౬. ఉద్దేశ్యవిధేయభిన్నంబు విషయంబు.

విషయ ముద్దేశ్యవిధేయములతోఁ గూడినది, అనఁగా విషయ మునగు దుద్దేశ్యము, విధేయము నని రెండుగలవని యర్థము. ఉద్దేశించి చెప్పఁదగినది యుద్దేశ్యము, మీఁదఁ తెలియఁదగినది విధేయము. ఉద్దేశ్యము పక్షప్రకటన కుభయులకుఁ జెలియును, విధేయము పక్షమూత్రము తెలియను. విశేష్యాదిక ముద్దేశ్యము, క్రియాదికము విధేయము. విశేష్యాదికము—విశేష్యము, విశేషణము, సర్వనామము. క్రియాదికము—క్రియ, విశేష్యము, విశేషణము, సర్వనామము. అది పదద్వయముచే అన్నంకక్రియలును సేలాద్యవ్యయములును గ్రాహ్యములు. విశేష్యాదు లుద్దేశ్యవిధేయములు రెండునగు. క్రియ లుద్దేశ్యములు కానేరవు.

ఉద్దేశ్యవిధేయములకుఁ గ్రమముగా ఉదాహరణములు—‘ఈ హయంబులు పవనగతిం బఱచు.’ భార. ఆర. ౨ ఆ. ఇందు హయంబులు విశేష్యము. ఉద్దేశ్యము, పఱచుకొ క్రియ విధేయము. ‘వాగుభూషణమే సుభూషణము.’ భర్తృ. విద్వత్పద్ధతి. ఇందు వాగుభూషణము విశేష్యము ఉద్దేశ్యము, సుభూషణము విశేష్యము విధేయము. ‘వీరభోజ్యమును ము రాజ్యము.’ భార. ఆర. ౨ ఆ. ఇందు రాజ్యము విశేష్యము ఉద్దేశ్యము, వీరభోజ్యము విశేషణము విధేయము. ‘బాహుకుంఢనువాఁ డెవ్వఁడో’ భార. ఆర. ౨ ఆ. ఇందు బాహుకుంఢు విశేష్యము ఉద్దేశ్యము, ఎవ్వఁడో సర్వనామము విధేయము ‘అవివేకి చెడుకొ.’ స్వా. 3 ఆ. ఇందు అవివేకి విశేషణము ఉద్దేశ్యము, చెడుకొ క్రియ విధేయము. ‘వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు.’ భార. ఉద్యో. 3 ఆ. ఇందు వచ్చినవాఁడు విశేషణము ఉద్దేశ్యము, ఫల్గునుఁడు విశేష్యము విధే

యము. 'అక్రొధనుడు కరం బధికుడు.' భార. ఆరి. 3 ఆ. ఇందు అక్రొధనుడు విశేషణము ఉద్దేశ్యము, అధికుడు విశేషణము విధేయము. 'మూడవవాఁ డెవ్వఁడు' భార. ఆర. 1 ఆ. ఇందు మూడవవాఁడు విశేషణము ఉద్దేశ్యము, ఎవ్వఁడు సర్వనామము విధేయము. 'కొండలు పితాచంబని పఱచిరి.' భార. ఆర. 1 ఆ. ఇందు కొండలు సర్వనామము ఉద్దేశ్యము, పఱచిరి క్రియ విధేయము. 'ఇది నలరగఘోషము.' భార. ఆర. 1 ఆ. ఇందు ఇది సర్వనామము ఉద్దేశ్యము, ఘోషము విశేష్యము విధేయము. 'ఇది మర్త్యులకవిషయము.' భార. ఆర. 1 ఆ. ఇందు ఇది సర్వనామము ఉద్దేశ్యము. అవిషయము విశేషణము విధేయము. 'పిఠెవ్వ రయ్య.' భార. ఆరి. 2 ఆ. ఇందు పీరు సర్వనామము ఉద్దేశ్యము, ఎవ్వరు సర్వనామము విధేయము. 'మృగాః పృథ్వీగ్రవనంబుల కరుగఁజేల.' భార. ఆర. 1 ఆ. 'ఏలా వాలాయముసేయ.' స్వా. 3 ఆ. ఇందు ఆరుగఁ, చేయఁ ఇవి అన్వంతక్రియలు ఉద్దేశ్యములు. ఏల, ఏలా ఇవి యవ్యయములు విధేయములు. మఱియు 'నీ వితరులఁ గొలువ నేటికి.' భార. ఉద్యో. 4 ఆ. ఇత్యాదు లాహ్వానములు.

వ్యా. దేనినిగుఱించి నివచయమునైనను తెల్పుచుమో అది యుద్దేశ్యము, అ యుద్దేశ్యముం గూర్చి 'చెప్పఁబడు విషయము విధేయము. విశేష్య విశేషణ సర్వనామములు మూడను ఉద్దేశ్యవిధేయములు చెందునగుచును. క్రియలు విధేయములుమాత్ర మగుచునుండ అట్లే 'చెప్పియుండరాదా? విశేష్యాదిక ముద్దేశ్యము క్రియాదికము విధేయమునని ఉభయత్ర ఆదిశబ్దముటన మేలయన్నఁ దత్ప్రయోజనముం తెల్పుచున్నాఁడు— విశేష్య విశేషణ సర్వనామములు మూడుసేగాక అన్వంతక్రియలును ఉద్దేశ్యములు కాసోపు. క్రియలును విశేష్య విశేషణ సర్వనామములుసేగాక ఏలాద్యవ్యయంబులును విధేయంబు లగు—నని.

సూ. 2. సంపూర్ణ మసంపూర్ణమని వాక్యంబు ద్వివిధంబు.

సమాపక క్రియలగల వాక్యము సంపూర్ణవాక్యము, అసమాపక

క్రియలు గలవాక్యము అసంపూర్ణవాక్యము.

ఉ. 'అ. దాని విడిచిపోవడగా నోప కఱచుచు, సంకటిక్షమునను హంసల్లెఱ, బిందుగట్టి తిరుగుచుండె.' 'క. నలఁడును భరణిరాజ్యము, దలఁగఁగ నర్థము నవహృతంబైన గడుం,దలరి దమయంబిఁ దోడ్కొని, వెలువడియె నశేష రాజ్య విభవచ్యుతుండై.' 'మధ్యాక్కర. నన్ను, నా రాజునకు నెఱిగించి కరుణ నాయందుఁ గావించు, మారంగ ననుమ విషధ విషయమున కరిగి యాహంస, వీరసేవజానకు దాని గుణరూప విభ వముల్ నెప్పె.' భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ. ఇందు విడిచి, ఓపక, అఱ చుచు నిత్యాది క్రియావిభిన్న కర్తృకంబులగు నసమాపకక్రియలు గల ఉండెన్, వెలువడియెన్, చెప్పె నిత్యాది సమాపకక్రియలతోడి వాక్యము సంపూర్ణవాక్యము. తలఁగగన్, ఐనన్, అనుడున్ ఇత్యాది క్రియాభిన్న కర్తృకంబులగు నసమాపకక్రియలతోడి వాక్య ముసం పూర్ణ వాక్యము నని యెఱుంగవలయు

వ్యా. క్రియలు సమాపకక్రియలు అసమాపకక్రియలు నని రెండువిధములు. కార్యము కొఱఁతలేక ముగియునట్లు చెప్పవచ్చి సమాపకక్రియ, కార్యము పూర్ణముగ ముగియనట్లు చెప్పనది యసమాపకక్రియ. వాక్యమందు సమాపకక్రియయున్న నది సంపూర్ణవాక్య మగును, అసమాపకక్రియయుండి సమాపకక్రియ లేకున్న నది యసం పూర్ణ వాక్యమగును.

సూ. ౮. వాక్యసముదాయము మహావాక్యమునాఁబడు అయ్యది రామాయణాదికము.

వ్యా. వాక్యముల, సముదాయమున కనఁగా సమూహమునకు, మహావాక్యమని పేరు. రామాయణాదిక గ్రంథఁబులం బర్యాయఁబున మహావాక్యంబులనియేని వాక్యా వళంబనియేని వ్యవహరింప జనుననుట.

సూ. ౯. క్రియాన్వయవాక్యంబులు కొన్ని వ్యంగ్యార్థ దోష్టతకంబులుగు.

భౌతక్రియలుగల వాక్యము వ్యతిరేకక్రియలుగల వాక్యమున కును వ్యతిరేకక్రియలుగల వాక్యము భౌతక్రియలుగల వాక్యమునకును, ఉభయము లుభయములకును వ్యంజకము లగునని యర్థము. అప్పుడు

భావప్రియలే న్యంత తద్ధర్మకములుగాను లేక యినన్వంతములుగాను దద్ధర్మకములుగాను, వ్యతిరేక్తప్రియ లేన్యంత వ్యతిరేకార్థకములుగాను వ్యతిరేకార్థకములుగాను నుండును.

ఉ. వాడు వచ్చునేని (లేక) వాడువచ్చిన వీడువచ్చును, వాడు వచ్చునేని (లేక) వాడువచ్చిన వీడురాడు (వీనికి వ్యంగ్య ర్థములు—వాడు రాడేని వీడు రాడు, వాడు రాడేని వీడు వచ్చును.) నీ వియ్యవేని నే నియ్యను, నీ వియ్యవేని నే నిత్తును, నీ విత్తువేని నే నియ్యను.) ఆదిపదముచే నితరంబు లూహ్యంబులు.

ఇది యేకస్వార్థసూచనాక్రమము. ఇట్లు దీని నింక ననేకప్రకారంబులఁ జెప్పవచ్చును.

వా. ఏని—ఇది పక్షాంతమును దెలుపు జ్యేష్ఠ్యము వచ్చునేని వచ్చు పక్షమున నని యర్థము. 'భూతంబునం దిగాగమం బగు'నను బాల. క్రి. సూ. ౧౭ చేతను, 'చేదర్థంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు నవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు' నను బాల. క్రి. సూ. ౪౧ చేతను ఇనన్వంతములు సిద్ధించును.

సూ. ౧౦. ఇట్లునియే, అనిన నని భావ్యర్థకథన ప్రారంభ పరిపూర్ణతలం గ్రమంబు నగు.

భావ్యర్థకథన ప్రారంభంబునఁ బూర్వీ వాక్యాంతమునందు 'ఇట్లు నియే' అనియును, ప్రారబ్ధవాక్య పరిపూర్ణతయందు 'అనిన' అనియును బదంబులు క్రమంబుగఁ బ్రయోక్తంబు లగునని యర్థము.

ఉ. 'వ. ఆ య్యింద్రునకుఁ గలి యిట్లునియే. లే. గీ. అవనిలో దమయంతి న్మయంవరంబు, విస్తరిల్లుట విని కడు వేడ్కతోడ, నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడుదు, నని తదర్థమై యరిగెద నానఁజేసి. వ. అనిన నందఱు నగి.' భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ.

వా. 'భావ'ని 'అర్థము'తోఁగాక 'కథనము'తో నన్వయించుకోవలయును. 'ప్రారంభపరిపూర్ణతలం గ్రమంబుగ' ననుటచేసి, ప్రారంభమున 'నిట్లునియే' ననునదియొక బరిపూర్ణతయందు 'అనిన' అనునదియు వచ్చునని తెలియవలెను.

సూ. ౧౧. కొన్ని యెడలం ద దాదులు విశేషణంబు లధ్యాహార్యంబు లగు.

ఉ. 'క. కలకంఠ కంఠి కన్నీ, రొలికిన నీది యింటనుండ నొల్లదు నుమతీ.' (ఇంటికొకటియింట) 'క. పురుషుండు రెండు బెఱుగుల, ధర నుత్తముఁ డనఁగఁ బరఁగుఁ దా నెయ్యెడలకొ, బరుసములు వలుక కునికికొ, దురితంబులు వొరయు పనులఁ దొఱుగులవలనకొ.' (రెండు బెఱుగులకొకటి రెండు బెఱుగులచేత.) భార. ఉద్యో. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. తదాదులనఁగా 'ఆ, ఈ' మున్నగునవి. అధ్యాహార్యంబు లనఁగా వాక్య మున లేకున్నను అర్థవివరణసందర్భమునం దెచ్చుకొనవలసినవి. మొదటి యాదాహరణంబు మకుటమగు 'నుమతి' తదాకరగ్రంథముం దలఁపించుచున్నను, తద్గ్రంథనామమును నైతము గ్రహింపవలెను. దాని జాబుపాటు లేఖనముద్రణములం గల్గియుండును.

సూ. ౧౨. కొన్ని యెడల సంబంధంబునం బూర్వవాక్యంబునందలి పదం బధ్యాహార్యం బగు.

ఉ. 'గొంతి సంకటపాటుఁ గోడలి బన్నంబు.' భార. భీష్మ. ౨ ఆ. 'పంక్తిముఖు నాతని తమ్మునిఁ గుంభకర్ణునిం దనయుని మేఘ నాదుని.' 'దాన వేళ్వరునకుఁ దమ్ములకును.' నిర్వ. ౨ ఆ. ఆ. మొ.

వ్యా. సంబంధంబునం దనఁగా చుట్టఱికముగలచోట నని యర్థము. 'గోడలి' యనుటకుం బూర్వము 'గొంతియొక్క' అనునదియు, 'తనయుని'కి ముందు 'పంక్తి ముఖుని' అనునదో 'అతని' యనునదో, 'తమ్ములకుం' బూర్వము 'దాన వేళ్వరుని' యను నదియు నధ్యాహార్యంబులు.

సూ. ౧౩. న్యూనవచో వాక్యంబునఁ దద్వచనంబు లధ్యాహార్యంబు లగు. (న్యూన వచనంబులు ఏక, ఏని, ఎ, ఓ మొ.)

ఉ. 'ఎత్తెఱుగున ధర్మక్రియఁ, జీతంబునఁ జేర్పవలయు జీవించు కఱిక.' భార. ఆను. ౪ ఆ. (ఎత్తెఱుగునకొ = ఎత్తెఱుగునసై నను, లేక ఎత్తెఱుగునవేసి అని యిక్కడ వివ విని యవ్యయంబు లధ్యా

హార్యములు. ఇట్లు మీదను నెఱుంగునది) 'అక్కట మంహాగృహణ
నట్టి తనూభన రత్న మెన్నిధి జమ్మనె.' భార. ప్రి. ౨ ఆ. 'తరుణీ
యేరికి జెల్లునె, యరయఁగ నే మితవారముకొన.' కళా. ౧ ఆ. 'నీని
నెమైయిట్ బట్టి వధింతు,' వి. పు. ౭ ఆ. 'అన్నం బొందొకలేడు.'
పాండు. ౪ ఆ 'పైవ మకటా యటఁ చెచ్చునె యేమి వచ్చెనే.'
చంద్ర.—'కర్త మలు మేలు నిచ్చును' భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. (కర్త
ములుకర్తములేయని యిక్కడ నేవార్థక మధ్యాహార్యము) 'డప్పి
జెందును.' (చూ. మీఁదు.) డప్పిజెందునో యని యిక్కడ నో యధ్యా
హార్యము. మొ.

వ్యా. బ్రయోగవశమునం దత్కవచదీన మాటలను అర్థవివరణ సందర్భమునం
గారించుకొనవచ్చును. అర్థవివరణసందర్భమునం బూరించుకొన ననునై స్ఫుటముగ
స్ఫురించునట్టివానిం బ్రయోగవశంబున మునినను వాక్యత్వహీని గల్గదనట. ఊహనందే
హములను దెలుపు 'ఓ' అధ్యాహార్యమనుటకు 'డప్పిజెందును'—ఇటఁ గర్తయు నధ్యా
హార్యము కావున నిది మీఁదిసూక్తంబునకును లక్ష్యముకాదనినది. కావునం జెప్ప
చున్నాఁడు 'చూ. మీఁదు' అని.

సూ. ౧౪. కొన్నియొడలం గర్త కర్త క్రియ లధ్యాహార్యంబు లగు.

ఉ. కర్తకు—'నన్ను జూచి నగె.' (జనులు కర్త అధ్యా
హార్యము.) భార. ఆర. ౨ ఆ. 'క. సరకు గొనరు సురవయలను, గురు
శక్తిని భీష్ట బాష్టితులఁ గైకొన రుద్ధరత జరానంధుని వెర, వరిగా
మెచ్చరు మహేశ వర గర్వమునకె.' (హంస డింభితులు కర్త అధ్యా
హార్యము.) ఉ. వారి. ౪ ఆ. మొ. కర్తమునకు—'దవదహనం బుదగ్ర
తను దాహముపేయించు నున్నజూచి.' (దాహముచేయుటను కర్తము
అధ్యాహార్యము.) భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ. క్రియకు—ప్ర. అక్కడ
నెవఁడున్నాఁడు ? ఉ. రాముఁడు. (ఉన్నాఁడు క్రియ అధ్యా
హార్యము.) మొ.

వ్యా. కర్త కర్త క్రియలుగూడఁ బ్రయోగ మనంబుడునని పూర్వోక్తము.
కాన తదన్వతమాభావముచే వాక్యత్వహీని ప్రార్థనుడు, దేని కెచ్చట అర్థవివరణంబ

ర్భమున సవ్యః శూర్తిగల్గినో దాని సచ్చట మానినను వాక్యత్వహాని గల్గదనుట ఈ సూత్రభావము.

సూ. ౧౫ అనేక కర్తృక క్రియకు సమీప కర్తయొక్క లింగవచనంబు లగు.

ఉ. 'వినాని బంధమిత్రులు, జీవధనంబులును దప్పించెందును గృకునిం గావాని నెన్నఁగాఁదగు.' భార. కాం. ౧ ఆ. 'క. నురగంధర్వ ప్రభృతులు, ధరణీ శైలాపగాఢ్ధి ధాత్రీకాదుల్, నరవర నీకే ముపకృతి, నరయఁగఁ గావించె.' రా. ఆర. కాం. ౨ ఆ. 'కమసేనలు వారను విశ్ర మించిరి.' ఉ. హరి. ౪ ఆ. 'వ. భూతంబులు చేవాసురులు వినాశగతులు కాఁ.' రా. ఆర. కాం. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. క్రియా. సూ. ౨౬ క్రిందఁ జూపఁబడిన 'నేను నాసేనయు దాడివెట్టెద నిశ్చంభులకఁ' [హరి. ఉ. ౩ ఆ] మున్నగు లక్ష్యములు ఈ సూత్రమునకు బాధక ములు. కావునఁ బ్రథమపురుషమందే యీసూత్రము వర్తించునని వ్యవస్థ చేసికొన వచ్చును.

సూ. ౧౬ భూతార్థ కాసమాపక క్రియ వలయుచో వాక్యాంతర జనిస్థానం బగు అగుచో, గర్త తత్ కర్తలంబలిదియ యెద్దియే నొండగు.

వలసినప్పుడు కొన్నియెడల భూతార్థ కాసమాపక క్రియనుండి వాక్యాంతరము పొడమును. అప్పుడు దానికిఁ గర్త యా యసమాపక క్రియా కర్తృసమదాయంబునం దుండునదియే యేదైన నొక్కటి యగునని యర్థము.

ఉ. 'మ. ధవళాక్షుల్ చని కాంచి రంత నెదుర్కొ దత్తీర జేశం బునం, దవదాతాంబుజ ఫేనపుంజ నిభున య్యుక్తోత్తమున్ దవ్వలన్. వ. కని కద్రువ విసకంజాచి.' (ఇక్కడ 'కని' 'కనఁగా నందు' నను నర్థము నిచ్చుచున్నది.) భార. ఆది. ౨ ఆ. 'వ. దేవలోకంబున కరుగు

వా యెమర ద్వాదశంబులో పచ్చు కలింగని శుక్రం డిడి యేమి యెందు
లకుం బోయెదవని యడిగిన నయ్యండ్లనకుం గలి యిట్లనియె.”
(ఇక్కడ ‘కని’ ‘కనిరి అందు’ నను నర్థము నిచ్చుచున్నది.) భార.
ఆర. ౨ ఆ. ఇ ట్లంతట చూన్యంబులు. ‘చ. శుంభ నిశుంభు లుగ్ర కోపను
లయి డాసి శుంభుడతి ధైరవ నైన్యవమేతుడై నియంబుర గవిసెన్.’
మార్క. ౬ ఆ. మొ. వితల్లక్షణానుక్త విశేష ప్రయోగంబులం గలవు.
ఉ. ‘వ. నలండు...దనుయంతీ ద్వితీయుండైయుండి బుభుక్షువీడ
నహింప నోపక హిరణ్యపక్షంబులతోఁ దమముంకటః విరుగుచున్న
పక్షులంగని యవి భిక్ష్యంబగు నని యప్పక్షులం బట్టికొన నమకట్టి
కట్టిన పుట్టంబు వానిపైవైచిన నవి పుట్టంబుతోన గగనంబున కెగసి
నవ్వుచు విగతవస్తుండైన నలన కిట్లనియె.’ (ఇందు ఉండి అనునంత
వఱకుఁగల యనమాపక క్రియలకుఁ గర్తలు నల దయమంతులు, ఓపక
అనునది మొదలు వైచినకొ అనునంతవఱకుఁ గల యనమాపక క్రియలకుఁ
గర్తనఱుఁ డధ్యాహార్యము.) భార. ఆర. ౨ ఆ. ‘నీ, ఆహవ నన్నన్ధులై
భీమ కర్ణ నందన మేఘవర్ణులు ధర్మతనయు, పాదంబులకు మ్రొక్కి పంక
జాక్షురకు దండము పెట్టి యంతఃపురమున కరిగి, కుంఠకి నెఱుంగి
వీడ్కొనివచ్చి వివ్వచ్చుఁ గ్రుచ్చి కౌంగిటఁజేర్చి కుస్తరించి, యనఘ
నేఁ దురగంబు గొనివచ్చు నందాఁక నంగరక్షకుడవై యధిపుఁగాచి,
యుండుమని మాద్రిపుత్రుల నుపచరించి, ద్రౌపదికిఁజెప్పి మఱియును
దానవారి, యడుగులకు వ్రాలి యద్దేవు ననుమతమున, నరిగె నను మోద
మున యావనాశ్వుపురికి.’ (ఇందు వచ్చి అనునంతవఱకుఁ గల యనమా
పక క్రియలకుఁ గర్తలు భీమ కర్ణ నందన మేఘవర్ణులు. క్రుచ్చి యను
నది మొదలు అరిగె ననునంతవఱకుఁ గల యనమాపక క్రియలకుఁ గర్త
భీముఁ డధ్యాహార్యము.) జై. ౧ ఆ. ఇట్టిది ప్రయోగంబులవలన
నెఱుంగునది.

వ్యా. మూడవలక్ష్యమున ‘డాసి’ ‘డాసిరి అందు’ ననునర్థ మిచ్చునది వితల్లక్ష
ణానుక్త విశేష ప్రయోగములుగాఁ జూపఁబడినవానిలో విశేష మేమనగా—పరం

పరగనుండు క్రియలలోఁ గొన్ని యశేక కర్తృకములుగనుండ కొన్ని పూర్వోక్త క్రియల కర్తృలలో నొక్కటి కర్తగాఁ గఱిగియుండుటేగాక అద్వియు నభ్యాహార్యమై యుండుట.

సూ. ౧౭. కొన్నియొడల నవయవ కర్తృక క్రియతదవయవి కర్తృకం బగు.

ఉ. 'తల వడఁకుచునుండు తన విత్తువరుల.' (తల వడఁకుచు నుండు=తలవడఁకుట గలవారగుచు నుండునని యర్థము.) భార. ఆది. ౨ ఆ. 'లేఁకువ నెడియె నీ పాఱుడు.' (చెడియె=చెడుట గలవాఁ డాయెనని యర్థము.) భార. ఆర. ౪ ఆ. ఇట్లంతట నెఱుంగునది. 'చెలు పేదఁ జండురుండు.' భార. ఉద్యో. ౨ ఆ. 'ఎ, గీ. నుభట వర్గంబు లొక్కట సొబగుమాలె.' రా. యు. కాం. 'ఆక్కట యీ లతాంగి హృదయఁబున సేదెనుఁగూర్చి యెంతయెన్, నెక్కిని యున్నది.' మార్క. ౨ ఆ. 'లే. బడలికలు వాసి చనుము.' స్వా. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. వడఁకుచు, చెడియెన్, ఏదెన్, మాలెన్, నెక్కిని, వాసి—వీనికి పరు సగా తల, లేఁకువ, చెలువు, సొబగు, కూర్చి, బడలికలు అనునవి కర్తృలు. వినను ఈ ప్రకరణంబులలో 'ఎవ్వర'ను నాకాంక్షవాదమి తల, లేఁకువ మున్నగునవి గలవారు ఉపస్థితు లగుదురుగావున నర్థవివరణసందర్భమున తలవడఁకుట గలవారగుచునుండిత్యాది విపరీణానుములు గల్గును.

సూ. ౧౮. వాక్య సంగ్రహంబునం దినన్నంత క్రియాపూర్వకంబులగు కాక కాన్యవ్యయంబు లనుక్త వాక్య పదగ్రహకంబు లగు.

ఉ. కాకకు—'లే. నీవు నలునకుఁ జేర్చితో దేవివైనఁ, గాక నీ నముజ్జ్వల రూపకాంతి విభవ, నిత్యసౌభాగ్య భాగ్యాభిజాత్య భద్ర, లక్షణావన లవి నభలంబులగునె.' (వాక్య వ్యాసమునందు—నీవు నలు నకుఁ జేర్చితో దేవివైన నీ నముజ్జ్వల రూపకాంతి విభవ నిత్యసౌభాగ్య

భాగ్యాభిజాత్య భద్రలక్షణావళి లవి సఫలంబులగును, కాకున్న నీ సము
జ్జ్వలయాపకాంతి విభవ నిత్యసౌభాగ్య భాగ్యాభిజాత్య భద్రలక్షణావళి
లవి సఫలంబులంకావు.) కానికీ—‘ఆ, నలన కాని నళినదళనేత్ర వరి
యింబ దట్టె.’ (వాక్యవ్యాసమునందు నలనే వరియించునుగాని వేటో
కని నళినదళనేత్ర వరియించదట్టె.) భార. ఆర. ౨ ఆ. మొ.

వ్యా. భూతంబునవచ్చు నిత్య తుమర్థభావ లక్షణంబులంగూడు సద్రుత నవ
ర్ణమంతేర క్రియలకు నివన్మంతత గల్గును, నానికీ బరముగ కాక కాన్యవ్యయంబు
లన్న నవి యనుక్తవాక్యములకు పదిములకును గ్రాహకములగు, చూపంబడిన లక్ష్యము
లలో ఇనన్నంత క్రియాపూర్వకత ‘కాక’కు సూత్రమే గలదు. ‘కాని’కి అవధార
ణార్థకాంత నానువాచకపూర్వకతం జూపినాడు. ఇనన్నంత క్రియకు బరమందున్న
‘కాక’ నట్టి ‘కాని’కిని అవధారణార్థకాంత నానుబంధమునకు బరమందున్న ‘కాని’ నట్టి
‘కాకు’కును ఉపలక్షణముగ గొనవలయును.

సూ. ౧౯. కొన్ని యొడలంగాని క్రియాపూర్వకంబు పూర్వ విరుద్ధార్థ
కం బగు.

వాక్యంబులందు పూర్వార్థమున క్రియమీద వచ్చిన ‘కాని’
యవ్యయ ముత్తరార్థవాక్యముయొక్క యర్థము పూర్వార్థవాక్యము
యొక్క యర్థమునకు విరుద్ధముగా నుండుననుటను చెలుపుచున్నది యని
యర్థము.

ఉ. వాడు వచ్చునుగాని కార్యవ్యాసంగముచే రాదాయెను.

వాడు రాడుగాని నీ నిర్బంధముచేత వచ్చినాడు. మొ.

వ్యా. ఈ లక్ష్యములంబట్టి పూర్వాపరార్థములందలి క్రియ లేకకర్తృకము
లైయున్నప్పుడే ఈ సూత్రము వర్తించునని బ్రతుకయరాదు. ‘వాడు వచ్చుంగాని
వీడు రాడు’—ఇత్యాదిగన ఉండవచ్చును.

సూ. ౨౦. కొన్ని యొడల వ్యాస వాక్యమునకు నుండు సంగ్రహవా
క్యంబు నొండగు.

ఉ. 'వ. ఆయ్యా యేను నీకుం బ్రియంబుసేనెద, నీ హృదయేశ్వరి
యైన దమయంతిపాలికిం బోయి నీ గుణంబులు దానికి వర్ణించి చెప్పి
యక్కన్య యన్యుల నపేక్షింపక నీయంవ బద్ధానురాగ యగునట్లు
చేసెద.' 'వ. ఇది యెట్లు ధర్మపరిపాలన పరులై వీరులై రణహతు
లయిన రాజు లక్షయ లోకనుఖిలు లనుభవింప నతిధులై యిందల
కెంతకాలం బయ్యె రానికారణం జేమి.' 'వ. శక్త్రుం డిదియేమి యెందు
లకుం బోయెదవని యడిగెన.' భార ఆర. ౨ ఆ. మొ

వ్యా. 'ఆయ్యా యేను నీకుం బ్రియంబుసేనెద' 'ఇది యెట్లు' 'ఇది యేమి' అను
నిది సంగ్రహవాక్యములు మీడివివ్యాస (=విస్తృత) వాక్యములు.

సూ. ౨౧. కొన్నియెడల వాక్యంబు వాక్యాంతరగ్భుంబు నగు.

ఉ. 'వ. ఇందుల కెంతకాలంబయ్యె రాని కారణంజేమి?' మొ.
(చూ. క్రిందు)

వ్యా. ఒక వాక్యమధ్యమున వేరొక వాక్య ముండుటయుం గలదు. 'ఇందులకు
రానికారణం జేమి' అను వాక్యమధ్యమున 'ఎంతకాలం బయ్యె' నను వాక్యాంతరముం
గనుండు. ఈలక్ష్యము పూర్వసూత్రోదాహరణ భాగమంగూడ, కావున జెప్ప
చున్నాడు 'చూ. క్రిందు' అని.

సూ. ౨౨. పౌమ్ము నిశ్చయార్థంబునం దగు.

ఉ. 'అల్లనిం గల్కాణి గణోక్తరుం బడయ : కెట్లుంబోవ
బొప్పుండు' నిర్వ. ౩ ఆ. మొ.

వ్యా. పోవునకు ముష్టు పరంబుగా వు లోపంబును దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును
మునర్థకంబునకు మాముడియను గలగ 'పౌమ్ము' అనుమాప పేర్పడును. 'పో' అను
సేకాక్షరము దీనికి రూపాంతరము. వీనికి నిశ్చయార్థముం జెప్పుచున్నాడు. ఇది
యనాదరముం దెలుపుటయుం గలదు—ఉ. 'నీ పట్టెబో దొంగఁ జేల్లుట్టినట్టిది దాచి
కొంచు బోవక మెఱయించుటెట్లు.' కళా. ౨ ఆ. [శ. ర.]

సూ ౨౩. పద్యంబులకుఁ గులకంబగు.

కులకం బనఁ బద్యమునకుఁ బద్యాంతరముతో నన్వయము.

ఉ. 'తానొక పండు చెచ్చెరకొని ప్రచ్చును.' భార. ఆది.

౨ ఆ. మొ.

వ్యా. ఒక్కవాక్య మొక్కపద్యముతో ముగియక మీఁదిమీఁది పద్యముల లోనికి అల్లుకొనియున్న నట్టి పద్యసమూహమునకుఁ గులకమని పేరు. అక్షయమున 'ప్రచ్చుడుకొ' అనునది యావంతర్కార్థకాంతాసమాపకక్రయ. ఈపద్యంపు ముగియ కతో వాక్యమునకు ముగియక గల్గలేదు.

ఇది బాలబోధనుధావరణమధేయ తుమారణేపపండితీయం బను

ప్రాథమ్యకరణ వివరణంబునందు

వా క్య ప రి చే డ ము.

ము క్త లక్షణ వివేచనము.

వ్యా. ముక్త = (అటవట) విడువబడిన, లక్షణ = కాస్త్రాంగముల, వివేచనము = తెలిపిడి.

సంజ్ఞ.

సూ. ౧. దీర్ఘపూర్వకమగు లఘురేఫము ప్రాస్వపూర్వకమగుచో నలఘురేఫం బగు.

ఉ. 'క. వెఱవక కలలాఁ జేసిన, కొఱగామికి వగచుచోట గుణ రత్నము చేతుతో నీకు నలిగి తన్నినఁ, బఱపువయిం బడినయట్లు పద్మ దళాక్షి.' ఉ. హరి. ౫ ఆ. మొ.

వ్యా. 'చేహరు' అనునది తొలురూపము. హస్తగత మగునని యర్థము. ఇందలి రేఫము లఘువు. దానికిముందున్నది దీర్ఘము. ఆ దీర్ఘము ప్రాస్వమైక మీది లఘురేఫ మునకు ఆలఘురేఫ మాదేశమగును—'చేతులు'. లక్ష్యమున ప్రాస్వపూర్వకరేఫము ఆలఘువనుటకు బ్రమాణమేమనగా ప్రాసమేయని మీది సూత్రవృత్తియందు మూల కారుడే చెప్పనున్నాడు.

సూ. ౨ ఆలఘురేఫము లుప్తాచ్చమగుచో లఘురేఫం బగు,

ఉ. 'ఎ, గీ. నీవును నాపద, శోర్పి భంగపాటు తీర్చికొనుము' భార. విరా. ౧ ఆ. మొ. 'లఘుర్ భవేద్ గురుః కుత్రచిద్ గురు శ్చ' లఘుస్తథా, ఉచ్చారణస్య కల్పిత్యాన్నిదానం తత్త నద్వచః' అని యభిర్యణాచార్యులు. మఱియు 'నాసేషాం వైధర్మ్యం లఘు లఘూనాం రయోస్తునిత్యం స్యాత్.' అనయో స్సంగతిం యస్తు కరోతి కవితాకృతే, అస్యా ఆత్యంత దోషత్వాద్దృష్కవి స్వహికథ్యతే.' అని ప్రథమాచార్యులును ద్వితీయాచార్యులును నియమించియుండుటంజేసి యది పూర్వరేఫంబులే యనుటకు వల్లకాదు. (చేహరు—లఘురేఫము, లీలు—ఆలఘురేఫము.)

వ్యా. బుద్ధాచక్రము = రోపించిన యచ్చుగలది. 'తీటు' ధాతువునకు 'చుగా గమం బాచ్చికంబున కసంయుక్త న ల డ రాంతంబునకుం ప్రేరణంబున బహుళంబుగా నగు' నను బాల. క్రి. సూ. ౭౨ చేత చుక్కును, 'క్రియాఫలంబు కర్తృగామి యగుచో గొను ధాతు వనుప్రయుక్తంబగు' నను బాల. క్రి. సూ. ౫౨ చే కొనును, రాగా 'తీటుచుకొను' అను రూప మేర్పడును. కేఫగతాచ్చు లోపించిన తీట్ + చు కొను అనియు, ఆలఘురేధమునకు లఘురేధమురాగా తీర్చుకొను అనియు సిద్ధించును. 'కొను ధాతువు పరంబగునపు డిగాగమంబు బహుళంబుగా నగు' నను బాల. క్రి. సూ. ౫౩ చే 'తీర్చుకొను' అని యగును. ల ఘ్వలఘురేధము లొండొకదాని కిగునుండు నంటట బ్రమాణము 'లఘుర్థవే' దిత్యాది కారిక. ర ఱ ప్రాసనిషేధమునకు ప్రమాణము. 'నాస్యేషాం' 'అనయో రిత్యాది.

సంధి.

సూ. ద్విత్వరహితం బగు ద్వితీయావిభక్తి యుకారమున కచ్చు పరం బగుచో సంధిరాదు.

ఉ. నను నెఱిగె, నిను నెఱిగె. మొ.

వ్యా. 'ఇకాదులకు దప్ప ద్విత్వకృతికములకు సంధిలేకున్నచు [బా. సంధి. సూ. ౯] ప్రకషేతరవిధాన [బా. సంధి. సూ. ౨] సామర్థ్యమున నన్ను + అడిగె, నిన్ను + అచ్చించి నిత్యాదులకు వైకల్పికసంధి ప్రాప్తించునని బాలవ్యాకరణము. ద్వితీయావిభక్తుత్తమనకు ద్విత్వములమీది దానికే ఆసంధి ప్రాప్తిగాని అంతకును గల్గవని ఇచ్చట సవరణ. కావున రామున్ + అడిగె = రామడిగె, ననున్ + ఎఱిగె ననెఱిగె నిత్యాద్యగీష్టరూపములు తొలగఁబడినవి.

స మా స ము.

సూ. ౧. తటచుగ సర్వనామంబుతోడం గర్తధారయంబు చూప ట్టదు.

వ్యా. సర్వనామంబుతోడ ననగా త్రికేతరమైన దానితోనగుట.

సూ. ౨. ద్విగువు మహదర్థఘటితః బర్హస్పంబు.

వ్యా. సంఖ్యావాచకంబగు విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు ద్విగువు నాఁబడు. ఉ. ముజ్జగములు, ముగ్ధకములు. మహదర్థక మనఁగా పురుషబోధకములగు ముగ్ధాది ప్రత్యయములు. వీనితోఁగూడిన ద్విగునసూసము కానఁబడదనుచున్నాఁడు.

ఇది బాలబోధనుధావరనామధేయ కుమారదేవపండితీయం బను

ప్రాధ్వ్యాకరణ వివరణంబునందు

ముక్తలక్షణవివేచనము.

కుమారదేవపండితీయము సంపూర్ణము.

కల్యాణాద్భుత గాత్రాయ కామితార్థ ప్రదాయినే,

శ్రీవేంకటనివాసాయ శ్రీనివాసాయ మక్తశేషమ్.

వేదము వేంకటరాయకాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్,
మల్లి కేశ్వరగుడిగుందు, లింగినెట్టిపీఠి, జి. టి. మదరాసు.

అర్జునితోహడ సగముసొమ్ము అడ్వాన్సు పంపవలెను.

(తపాలుచార్జి ప్రత్యేకము.)

సంస్కృత గ్రంథములు.

మేఘసందేశము, మల్లినాథవ్యాఖ్య - తెనుంగున ప్రతిపద
కాతాత్పర్యపదప్రయోజనచర్చ-అక్షేపసమాధానములు. సంస్కృత
గుంభిమవారు ఈ తెనుంగు సుపూర్ణటీక చేత దీనిని చదివి నులువుగా
ముగ్ధులై సాహిత్యము పొందవచ్చును. రు. 2 8

రఘుసంకము మల్లినాథవ్యాఖ్య - తెనుంగు ప్రతిపద టీకా
శ్మర్యములు. ఎల్లవారు పుస్తకముగా వ్రాసి సుస్మృతమందు
సాత్త మలవరుచుకొనుటకు ఉత్తమసాధనము. మొదటి 6 నర్సలు 8 0

కుమారసాధనము, 6 నర్సలు, వైదానివలెనే టీక. 8 0

శైవధము. " " అచ్చగురువుది.

అనురుకావ్యము. శృంగారలక్ష్మము. వేమభూషాల సంస్కృత

శ్మర్యము. సంపూర్ణాంధ్ర టీకయ్య. అచ్చగురువుది. 1 8

పుష్పబాణవిలాసము. సంస్కృతవ్యాఖ్య. తెనుంగు పూర్ణ టీక. 0 8

హేతోపదేశము, మూలము 1 0

తెనుంగు తరుమా, టీకలతో 1 12

సంచితంక్రము, మూలము 1 8

దశకుమారచరిత్రము " 1 0

" తెనుంగు సుటీకా కాతాత్పర్యము (అచ్చగురువుది) 2 8

విక్రమార్కచరిత్రము, వచనము, టీకతో (అచ్చగురువుది)

భోజనాంక్రము, నులువైనకైలి, వైదానివలెనే టీక. " 1 12

వ్రతకల్పవల్లి (6 వ్రతములు) 1 12

అభిజ్ఞానకాకుత్స్థలము, తెనుంగువ్యాఖ్యతో అచ్చగురువుది.

బిల్లు ఇవరిత్రము, తెనుగు భూర్జుటిక.	(అచ్చగుచున్నది)
రసమంజరి, శృంగార రస స్వరూపవిస్తరము, సటిక.	1 8
ప్రియదర్శికానాటిక, శ్రీహర్ష కృతి సుస్కృతటిప్పణము	
గద్య పద్యమిలుగా ఆంధ్రీకరణము సముతము.	1 8
శబ్దమంజరి సమాసకుసుమావళి తిలంతమంజరులు.	0 8

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

పద్యకావ్యములు.

ఆముక్తమాల్యద సందీపనీవ్యాఖ్య.	12 0
శృంగారనైషధము సర్వంకషావ్యాఖ్య.	(అచ్చగుచున్నది)
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటరాజు. టీకాసహితము	"
సారంగధరచరిత్రము	"
జ్ఞానవాసీష్టరామాయణము, వేదాంతము, మడికిసింగనకృతి	1 8
ఆంధ్ర బిల్లు జీయము, నిర్దోషము	0 8
పారిజాతాపహరణము, మూలము	0 8
" సటిక	(అచ్చగుచున్నది)
సారంగధరచరిత్ర, ద్వీపద (కవి విశ్వకర్మనుతథాండు)	0 8
హరిశ్చంద్ర, ద్వీపద, గౌరనమంత్ర ప్రణీతము	1 0
మనుచరిత్రము, సటిక	(అచ్చగుచున్నది)
నృసింహపురాణము, ఎఱ్ఱాపైగడ, సటిక	(అచ్చగుచున్నది)

నాటకములు.

ప్రతాపరుద్రీయనాటకము, సటిప్పణము, క్రౌనునైజా	2 0
బొమ్మలియుద్ధనాటకము	1 8
ఉషానాటకము, సటిప్పణము, క్రౌనునైజా	1 8
కాకుంఠలనాటకము, కాళిదాసీయమునకు తెనుగు	1 0
విక్రమోర్వశీయనాటకము, Inter Text నోట్సుతో	2 0
మాళివికాగ్నిమిత్ర నాటకము	0 12
నాగానంద నాటకము	1 0

రత్నావళీనాటిక, శ్రీ ధరణికోట వేంకటసుబ్బయ్యగారివ్యాఖ్యతో	1	4
ప్రియదర్శికానాటిక	6	8
ఉత్తరరామచరిత్ర నాటకము—విపులమగు పీఠికతో	1	8
శృష్టరాయవిజయనాటకము	0	8

సులభ వచన గ్రంథములు.

హితోపదేశకథలు, నీతిబోధకములు, (అచ్చగుచున్నది)	0	8
భోజ కాళిదాసకథలు, రసభరితములు వెలువడనున్నవి.	0	12
బేతాళ వంచనికథిక	0	12
బేతాళుని యద్భుతకథలు, ప్రజ్ఞకలిగించునవి (అచ్చులో)	0	10
విక్రమార్కుని యద్భుతకథలు, గుణము కలిగించునవి	0	12
కథాసరితామ్రము, అద్భుతనీతి వ్యవహారకథలు, అఱుభాగములు	12	0
ఒక్కొక్కభాగము ప్రత్యేకముగా	2	0
దశకుమారచరిత్ర, కథలు	1	0

లక్షణ గ్రంథములు

అంధ సాహిత్యదర్పణము, విశ్వనాథకవిరాజకృత సంస్కృతగ్రంథము నకు సరియైన యాంధ్రానువాదము. మూలమునందలి ఉదాహరణాల్లోకములతో చేర్చి ముద్రించితిమి. ఇందు నాటకలక్షణము సంపూర్ణముగా కలదు.	5	0
కావ్యాలంకారమాదామణి తొమ్మిది ఉల్లాసములును పూర్తిగా	1	4
అలంకారసంగ్రహము	0	12
ఛందస్సు, విద్యార్థులకు తుపయోగము, సంగ్రహము	0	4
కుమారదేవపండితీయము, ప్రౌఢవ్యాకరణవ్యాఖ్య	2	8
అర్థానుస్వారతత్వము		(అచ్చగుచున్నది)

శారదా కాంచీకలు - విమర్శలు - ఉపన్యాసములు.

జక్కన విక్రమార్కుచరిత్ర ముద్రణవిమర్శనము	1	కింకిణి(అచ్చగుచున్నది)
అంధ ప్రస్థు రాఘవ నాటక విమర్శ	2	కింకిణి,,

కాళహస్తీమాహాత్మ్య ముద్రణవిమర్శనము 8 కింకిణి (అచ్చగురున్నది)
 గ్రామ్యభాషాప్రయోగనిబంధనము, (పాత్రోచిత
 భాషనుగూఢించినది) 4 కింకిణి 0 12

మోచాకునుమామోదవిచారము 5 కింకిణి „

ఆంధ్రవ్యాకరణ సర్వస్వవిమర్శనము 6 కింకిణి „

విమర్శవిసోదము, సంస్కృతాంధ్ర కావ్యరూపకాది విషయకము 0 12

లిక్తన సోమయాజివిజయము 0 12

విసంధివిజేతము 0 2

భారతాభారతదూపకమర్యాదలు, (వాట్టికళాచరిత్రము) 0 6

ఆంధ్రగ్రంథవిమర్శనప్రకారలేఖము, తెనుగుపుస్తకముల నెట్లు
 విమర్శించవలయుననుటను గూర్చినది. 0 6

గ్రామ్యదేశనిరసనము, గ్రామ్యగ్రాంథికవాదమును గుఱించినది.

ఈవ్యాసములో కాష్టలవారు ఆంధ్రదేశముదలి అన్ని జిల్లాల
 గ్రామ్యములను వర్ణించియున్నారు. కడుపుబ్బనవ్వింపుచువిమర్శ 0 6

స్త్రీపునర్వివాహగ్రంథము 1 0

ఆంధ్ర హితోపదేశచంపువు, గద్యపద్యాత్మకము 1 4

ఆంధ్రభాషాసర్వస్వస్వార్థనియంతుక తిపయములు (నిఘంటురచనావిధి) 0 4

వేదము వేదకటరాయకాష్టలవారి జీవితచరిత్రసంగ్రహము—

25 ప్రకరణములు. ములువైనకైలి. కాష్టలవారిహాస్యము,
 విమర్శలు, విద్యావిసోదములు, సుఖదుఃఖములు, సమకాలిక
 పండితవిమర్శలు మొదలైన యనేకవిశేషములు గలవు. శ్రీ
 డాక్టరు, సర్, కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారి 'గురుభాష'

యను సుపన్యాసముతో నలంకృతము 1 8

A HAND-BOOK OF OLASSICAL SAMSKRITI
 LITERATURE, By Sri U. Venkatakrishna
 Rao, M. A. for college students. Questions
 also given. Rs. 2 0

